

rundt 17 vannet

Østensjø Historielag

Leder

2019 og nytt nummer av Rundt vannet. Denne gangen er det som vanlig nytt stoff, men formatet er også nytt! Vi syntes stoffet vårt fortjente at vi gikk over til å gi ut årbøker. Nå leser du i første årboka fra Østensjø historielag!

Begrunnelsen for å gå over til dette formatet er først og fremst at vi mener at innholdet fortjener stive permer. Bokformatet går i bokhylla og det blir lettere å ta det frem igjen for å lete opp artikler og informasjon.

Å skrive denne lederen er som vanlig enkelt. Det er ikke jeg som har gjort den største jobben med å få årboka ferdig. Alle bidragsyttere fortjener en stor takk. Temaene strekker seg i tid fra siste istid og fram til nåtid.

Vår urbane grend med blokker, gårder, vann, bekker og ikke minst mennesker blir belyst og gjør at dette området blir enda et hakk mere interessant å bo i.

Hvis vi ser tilbake på Rundt vannet i bladformat så er det 16 blader med et vell av stoff med tilknytning til Østensjøområdet her i Oslo. Alle ligger i pdf-format på internett fritt for nedlasting. Selv om det er mye stoff i 16 blader samt denne boka, er det langt fra slutt. Vi har hatt rikelig med stoff denne gangen og planer har måttet utsettes. Et eksempel er å følge opp bydelens sjakkhistorie. Milorgbautaen på Sarabråten har vi også nytt stoff om. Lista kunne gjøres lengre.

De to siste møtene våre er verdt å kommentere.

Janne Wilberg, selveste byantikvaren i Oslo, tok turen til vårt møte på Nordre Skøyen. Hun inspirerte alle oss bevaringsinteresserte nesten to timer i strekk. Vi er stolte over at hun ville komme til oss.

På årsmøtet vårt delte en raus (men også ydmyk) Erling Borgen glimt fra serien han har laget om Einar Gerhardsen. Den kommer på NRK snart. Det var første gang Erling viste dette stoffet utenfor prosjektgruppa bak serien. 40 tilhørere satt som tente lys og fulgte med på filmklipp og en engasjert foredragsholder. Vi tillater oss å være stolte en gang til. Til denne boka har vi fått noe om serien. Med er også den fascinerende historien om da Norges statsminister Einar Gerhardsen og Sovjetunionens ministerpresident Nikita Khrusjtsjov sammen besøkte de tre høyblokkene på Bøler i 1964.

Når det gjelder historiske vandringer har søstrene Pihl de yngre tatt oss med fra Løvhøiden til Rustadsaga. De har virkelig fornya denne sjangeren og vi håper å overtale dem til nye vandringer seinere.

Vel møtt til gjennomlesning av Rundt vannet, til møter og til vandringer! Verv venner!

Historielagets styre i år 2019

Leder:
Knut Helge Midtbø

Styremedlemmer:
Frode Ciljan Jakobsen
Kari Ravnaas
Roger Pihl
Per Ove Dahl

Varamedlemmer:
Lars Kristofersen
Liv Thorstensen

Valgkomite:
Bjørn Lilleeng
Leif Dan Birkemoe
Arnfinn Aabø

Kasserer:
Knut Helge Midtbø

Revisor:
Marit Walløe

Adresse
Østensjø historielag

Postboks 9 Oppsal
0619 Oslo
Giro: 6061 05 18055

Organisasjonsnummer:
996 600 467

E-post:
histlag@online.no

Redaktør for boka:
Frode Ciljan Jakobsen

Utgitt:
September 2019

Torsdag 26. september

FAKKELVANDRING til SARABRÅTEN

Velkommen ut i den stemningsfulle høstkvelden! Ta turen inn i Østmarka og følg fakkelskinnet inn til den historiske plassen Sarabråten.

Start fra p-plassen ved Ulsrudvann mellom kl. 19.00 og 20.00.

Turen går på god grusvei og er ca 2 km lang.

Underveis og vel framme på Sarabråten kan du oppleve:

- Kulturinnslag med sang og spill
- Besøk på Folkehjelp-hytta ved Ulsrudvann og høre om aktiviteten her og kanskje kjøpe en vaffel eller en kopp kaffe
- Gamle markafilmer
- Foto-glimt fra vakre Østmarka
- Foredrag om Sarabråtens historie
- Høre historien om Lutdalen og den tidligere bebyggelsen der
- Pølser, saft og kaffe blir servert på Sarabråten
- Visning av den nye modellen av båten «Sara»

ALLE ER HJERTELIG VELKOMMEN. ARRANGEMENTET ER GRATIS OG DET ER INGEN PÅMELDING

Arrangører er
ØSTMARKAS VENNER
Sarabråtens venner
Østensjø Historielag

Innhold

5	Østensjøområdets forhistorie <i>Frode Ciljan Jakobsen</i>
24	Dikteren Olav Nygard <i>Leif-Dan Birkemoe</i>
42	Sarabråten 2019 <i>Knut Helge Midtbø</i>
46	Hjulbåten Sara: En importert, dansk idé? <i>Roger Pihl</i>
52	«Baller og Maskerader» på Abildsø gård <i>Leif-Dan Birkemoe</i>
60	Karnappmannen og andre viderverdigheter fra vår nære historie <i>Erik Henning Edvardsen</i>
70	Bryn og omegn slik avisen Sosialdemokraten så det i 1922 <i>Roger Pihl (avskrift) - Social-Demokraten</i>
74	Omgangsskolelæreren som ble godseier <i>Leif-Dan Birkemoe</i>
85	Hermansen og Møller – to originaler fra vårt distrikt <i>Even Saugstad</i>
92	Østensjøbekken - kjøp av vannrettigheter <i>Leif-Dan Birkemoe</i>
104	Lukking av Østensjøbekken <i>Leif-Dan Birkemoe</i>
107	Da Khrusjtsjov kom til Bøler <i>Erling Borgen</i>
110	Hvem var Rolf Holth? (1922-2014) <i>Roger Pihl</i>

MEDLEMSMØTE

Torsdag 17. oktober kl 19:00 Nordre Skøyen hovedgård:

Oslo i middelalderen - middelalderbyen i fremtiden

Petter Molaug:

Pensjonert arkeolog. Født 1944 i Tønsberg, vokst opp i Oslo, nå bosatt i Nittedal. Nestleder i styret for Foreningen Middelalder-Oslo. Leder for St. Hallvardsdagen. Styremedlem i stiftelsen Oslo middelalderfestival. Aktiv i Facebookgruppene «Smått og godt fra Gamle-byen» og «Du vet du er fra Gamlebyen når ... du kulern i Ruinparken»

Ikke er han født her. Ikke bor han her. Likevel er det mange i Gamlebyen som regner Petter B. Molaug som en av sine egne, og setter stor pris på den innsatsen han gjort for denne delen av byen. Han er: Arkeologen som kjenner jorda under asfalten bedre enn de fleste. Foreningsbyggeren som har bidratt til at Oslos middelaldermennesker og middelaldermiljøer blir tatt vare på og gjort levende. Ildsjelen, som brenner for at hovedstaden skal ta godt vare på sine unike kulturskatter.

Fra: NABOLAGSMAGASIN FRA GAMLEBYEN OG GRØNLAND MENIGHET nr.2 julen 2018

Spør av de første menneskene ved Østensjø

Registreringer fra den siste istid til vikingetidens slutt

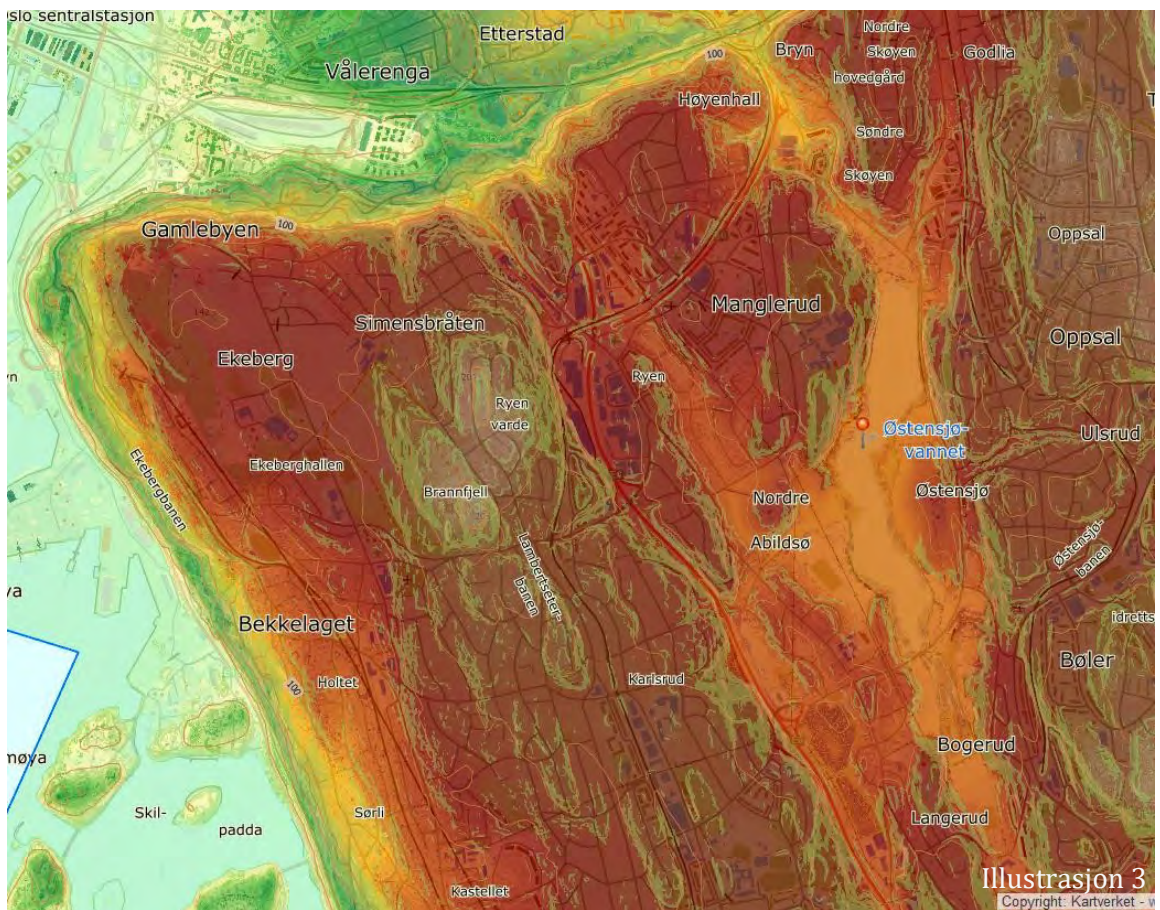
Frode Ciljan Jakobsen

Opp gjennom de siste ca. 200 årene er det registrert og gjort flere funn knyttet til de tidligste menneskene i vårt område. Inntil nylig har vi måttet gå til sentrale museer og arkiver for å lete fram en oversikt over hva som er funnet/registrert i ulike områder. De siste årenes digitalisering av funn og registreringer, samt at de er gjort tilgjengelige på internett, gjør at alle relativt lett kan skaffe seg en oversikt over hva som finnes i nærområdet.

På nettstedet kulturminnesok.no er funn og registreringer plottet inn på kart og gir en ypperlig oversikt. Vil du se bilder av gjenstandene som er funnet, er Universitetsmuseenes Samlingsportaler (unimus.no) stedet. I tillegg gir kartdata fra Kartverket (kartverket.no) og Norges Geologiske Undersøkelse (ngu.no) ypperlige kilder til hvordan landskap og kystlinje har endret seg.

Denne artikkelen vil prøve å gi en oversikt over hva som er å finne innenfor historielagets nedslagsfelt. I grove trekk betyr det gjenstander og faste minner fra førhistorisk tid (til ca. 1050 e.Kr.) fra Midtåsen i syd (noe syd for Skullerudstua), europaveien i vest, Nøklevannet i øst og Teisen/Bryn i nord.

folk som jaktet på det naturen tilbød, ble mennesket bufast og begynte å bearbeide landskapet rundt seg og dyrke maten.

Antall mennesker i den eldste steinalder i Norge var ikke mange, kanskje bare noen få tusen. De levde i stor grad ved kystnære strøk og i høyfjellet der mattilgangen var størst. De hadde behov for store arealer for å skaffe seg tilstrekkelig føde. Befolkningen økte gradvis etter hvert som klimaet ble bedre, og særlig der naturforholdene ga god tilgang på mat.

I noen hundre år i denne perioden var Østensjøvannet en del av en fjordarm (illustrasjon 3, kartdata.no) som strakte seg inn fra nåværende Bryn. Små grupper av fangstfolk kan ha hatt tilhold her. Det rike fugle- og viltlivet i nåtid gir også indikasjon på at dette har vært en egnet biotop for jeger-/fangstfolk. På skråningen sør for Søndre Østensjø (Illustrasjon 1) har du et godt utsiktspunkt over vannet/"fjorden". Plassen kan ha vært et godt sted for en fangstboplass.

Flere arkeologer har vært innom Østensjøområdet i ulike befaringer uten at det er gjort funn av boplasser fra den eldste tid. Det man i særlig grad har sett etter, er spor av foretrukne steinarter og da særlig flint.

Innenfor vårt distrikt finnes ikke funn som kan betegnes som boplass. Vestover ut mot nåværende Oslofjord på Ekebergskrenten er det rikelige registreringer. I forbindelse med etableringen av skulpturparken på Ekeberg ble det av Kulturetaten i Oslo foretatt arkeologiske

Arkeologiske perioder i Norge

Steinalderen 10 000 f.kr. – 1700 f.kr.

Navnet kommer av at mennesker i denne historiske epoken hovedsakelig brukte redskaper av stein, tre og bein fordi fremstilling og bruk av metaller ennå ikke var kjent.

- Eldre jegersteinalder 10 000–4000 f.Kr.
- Yngre bondesteinalder 4000–1700 f.Kr.

Bronsealderen 1700 f.Kr.–500 f.Kr.

Metallet bronse blir tatt i bruk til produksjon av redskaper

Jernalderen 500 f.Kr. – 1050 e.Kr.

Jernet fortrenger bronzen som material i redskaper og våpen fram til skriftlige kilder (og ikke kun arkeologisk materiale) blir de vesentlige kilder for vår viten.

- **Eldre jernalder:** 500 f.Kr. – 550 e.Kr.
Førromersk jernalder 500 f.Kr. – 0
Romersk jernalder 0 – 400 e.Kr.
Folkevandringstiden 400 – 550 e.Kr.
- **Yngre jernalder:** 550 – 1050 e.Kr.
Merovingertiden 550 – 793 e.Kr.
Vikingtiden 793 – 1066 e.Kr.

registreringer. Totalt ble det registrert 17 lokaliteter i området Ekeberg samt 8 lokaliteter i området Ekeberg-Karlsborg fra eldre steinalder.

Den høyest liggende lokalitet (lokalitet 5) ligger på 130 moh. og blir strandlinjedatert til 8400 f. Kr. Østensjø gård ligger på 127 moh. Den lavest liggende Ekeberg-Karlsborg 2 ligger på 51-68 moh. og dateres til 5200-6000 f. Kr. Av særlig interesse i vår søken er lokalitetene 4 og 9, som begge ligger på 105 moh. De ligger på eksakt samme høyde som det nåværende Østensjøvannet. Disse er datert til 7900 år f. Kr.

Det gir oss det tidsperspektivet at fra ca. 8400 f. Kr. til 7900 f. Kr. sank vannlinjen fra Østensjøgårdene og ned til Østensjøvannet og blottla det kulturlandskapet vi vandrer rundt i i dag. Hvis du kan se for deg de oransje, gule, grønne og lyseblå områdene i illustrasjon 3 som vann, får du et visst inntrykk av hvordan landskapet og havet var i denne perioden.

Yngre steinalder – jordbruk

I middelalderen ble forsenkningen omkring Østensjøvannet kalt Oslohverfi, «Oslogrenda». Grenda var ansett å ha gode jordbruksforhold, og navnene på gårdene har former som antyder høy alder og ansees ryddet før vikingtid (ca. 780 e. Kr.). Skøyen (Skodin - ?eng), Abildsø (Apaldisheimer - epletre heim) og Ryen (Rygin - rugeng) er eksempler (O. Rygh, 1898).

I vårt område er det gårdene Bryn, Hellerud, Nordre Skøyen og Østensjø hvor det er registrert funn fra steinalder. I tillegg er det funnet to flintredskaper i vestre del av Ulsrudvannet, begge fra den eldre steinalder. At Østensjø har hatt stabil aktivitet i denne tid, er høyst sannsynlig. Hele 5 stein-«økser» er stedfestet til Østensjø som løsfunn.

Kartene (illustrasjon 4-5) viser hvor det er funnet gjenstander fra steinalder i vårt område. Nedenfor følger en oppsummering av katalogregistreringene av gjenstandene registrert i Kulturhistorisk Museums arkiver. De er registrert fortløpende etter når de kom inn til museet fra midten av 1800-tallet. C foran et nummer betegner registrering gjort i Christiania:

- R1 C12629. Stenøxe uden Skaftthul, 15,5 cm. lang, lig [Rygh fig.7]NO. 7, sleben ved Eggen og tildels ved Banen. F. ved Bryn i Østre Aker Pgd., Akershus Amt.
- R2 C21149. Flintdolk, gulbrun med mørkere og lysere pletter. Har vistnok hat tosidet, noksaa tyndt haandtak, som i gammel tid er blit avbrutt og nu er ret avskaaret i enden og glattet. 11,6 cm l. og 3 cm bred. F. paa Hellerud, Ø. Aker, Akershus . Funnet er ikke markert nøyaktig på kartet.
- R3 C4002. Kile af Sten, 4 3/4" lang, funden under en Trærod i Gaarden Helleruds Udmark i Østre Aker Pgd. ved Kristiania .
- R4 C26165. Sempel, atypisk skaftthulløks dannet av en grålig bergart. Øksen er kort og smal, men meget høi. Forpartiet er slipt, banedelen og eggen beskadiget. Skaftthullet meget trangt. Lengde 10,7 cm, bredde over eggen 5,3 cm. Funnet på Nordre Skøyen (gnr. 144, brnr. 1), Østre Aker s. og pgd., Akershus, av skole-elev Tor Iversen.
- R5 C31502. Avslag av stein med kvartsittkorn i, av form minner det om en Lyngbypil. Flekkepil?Lengde 7,2 cm, st. bredde 3,3 cm. F. ved den gamle Trasoppbanen (fotballbane), Oslo, noe opp for Golia, av Pål Gausdal og Jan Borge, Bryn. Gave. Innlevert ved finnerne.
- R6 C35259. Tykknakket steinøks av finkornet, grå bergart, med hvelvete bredsider og lite markerte smalsider. Et par nye skår i eggen, ellers godt bevart. L. 14,7 cm, b. ved eggen 5,7 cm, st.t. 3,7 cm. F. i et blomsterbed ved Godlia T-banestasjon, Oslo, antakelig i tilkjørt masse. Kjøpt av finneren Per Vegard Bergheim, Promenaden 11, Oslo 6.
- R7 C1529. En Stenøxe, 5 Tr. lang, 21/2 T. bred for Eggen, af Graasten uden Skaftthul, af en afrundet Form; funden i Jorden paa Gaarden Søndre Østensjø i Akers Prgd. Akershus Amt.
- R8 C1552. En Meisel eller Øxe af Flint, 5 Tr. lang;11/2 T. bred for Eggen; temmelig omhyggelig sleben og arbeidet, funden i Jorden paa Gaarden Søndre Østensjø i Akers Prgd
- R9 C23022. Buttnakket øks av stein med sirkelrundt tverrsnitt. Prikkhugget, men med slepen egg. Denne er for øvrig eiendommelig derved at den er tilsneiet fra den ene kant så eggjørnet kommer til å ligge helt inn mot øksens midtakse. Lengde 12,5 cm. Største bredde litt ovenfor eggen 4 cm. F. omtr. 1860 ved pløying nede ved Østensjøvannet på Østensjø (gnr. 147, bnr. 1), Ø. Aker, Akh.
- R10 C23023. Eggfragment av en mindre smal skaftthulløks av stein med rektangulært tverrsnitt og helt slepen. Avbrutt i skaftthullet og med en større avspaltning på den ene side fremover mot eggen. Nåv. lengde 8 cm, bredde over skaftthullet rekonstr. ca. 4,5 cm. F. 1878 ved graving av en grøft på Østensjø (gnr. 147, bnr. 1), Ø. Aker, Akh.
- R11 C32848. Skaftthulløks av lys grå bergart. Som H.Gjessing: Rogalands Stenalder, fig.143, men har større skaftthull enn typeeksemplaret. Øksas nakkeparti og ytterside er sterkt beskadiget. St.lengde 12,7 cm, st.br. 6,4 cm. Funnet ved Skadsdammen, Østensjøvannet, like ved en kolle som er planert med bulldoser. Lokaliteten tilhører gården Østensjø (gnr.147), Oslo, tidligere Ø.Aker s. og pgd., Akershus.
- R12 C58222. Flekke av flint med sporadiske små retusjer og et lite hakk på venstre sidekant, bruksspor på hele høyre sidekant. L. 6,9, stb. 2,0 cm. Funnet ble gjort på overflaten i gangvei i skogsterreng ved Ulsrudvannet i Østmarka. Ca 50 m NV for den vestlige enden av Ulsrudvannet. Kartreferanse: Prosjeksjon: EU89-UTM; Sone 32, N: 6640456, Ø: 0604085. Funnet av: Nils Andersen, 0673 Oslo. : 60-tallet.
- R13 Avslag av lys grå flint, funnet på en flate med bergskjær nær Ulsrudvannet. Over funnområdet går det en sti. Flintbiten var delvis grodd inn i en rot, og lå i overflaten. Funnet er levert inn av Ida Scheen.

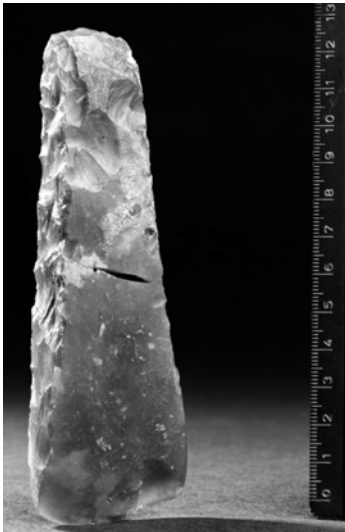
Like utenfor vårt område er det funnet 2 steinøkser på Manglerud, 1 øks på Lambertseter, 1 øksfragment på Nordstrandsvegen ved Skulleruddumpa og 1 øks i Ryenberget. Lenger vest mot fjorden ligger de store funnplassene for steinalder i Oslo-regionen. Ved Ekeberg er det registrert en rekke boplasser og bergkunst fra steinalder.

Jernalder

Funn eller registreringer fra den første metalltid, bronsealderen, er fraværende i vårt distrikt.

I begynnelsen av vår tidregning, arkeologisk eldre jernalder, er det sannsynlig at folk bodde spredt rundt omkring i distriktene. Med jernet kom gårdsbrukene, og fram mot slutten av vikingtida regner en med at gårdseiendommene hadde fått den struktur vi kjenner fra historisk tid. Tidlig i perioden var det kun ett eller noen få gårdsbruk i vårt område. Ved vikingtidens slutt regner en med at alle gårdene var etablert.

Til forskjell fra den tidligste steinbrukende periode hvor kun tilfeldige løsfunn av gjenstander viser aktivitet, har vi nå faste synlige spor i marken som viser aktivitet i denne perioden.

C1552 Østensjø

C58222 Ulsrudvann

Alle gjenstandsfoto:

Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0

Fra venstre:

C20473, skaffthulløks fra Ryen, C32848, skaffthulløks fra Østensjø, C27962, 1/2 skaffthulløks fra Manglerud, C23023, eggfragment av skaffthulløks fra Østensjø

C35259

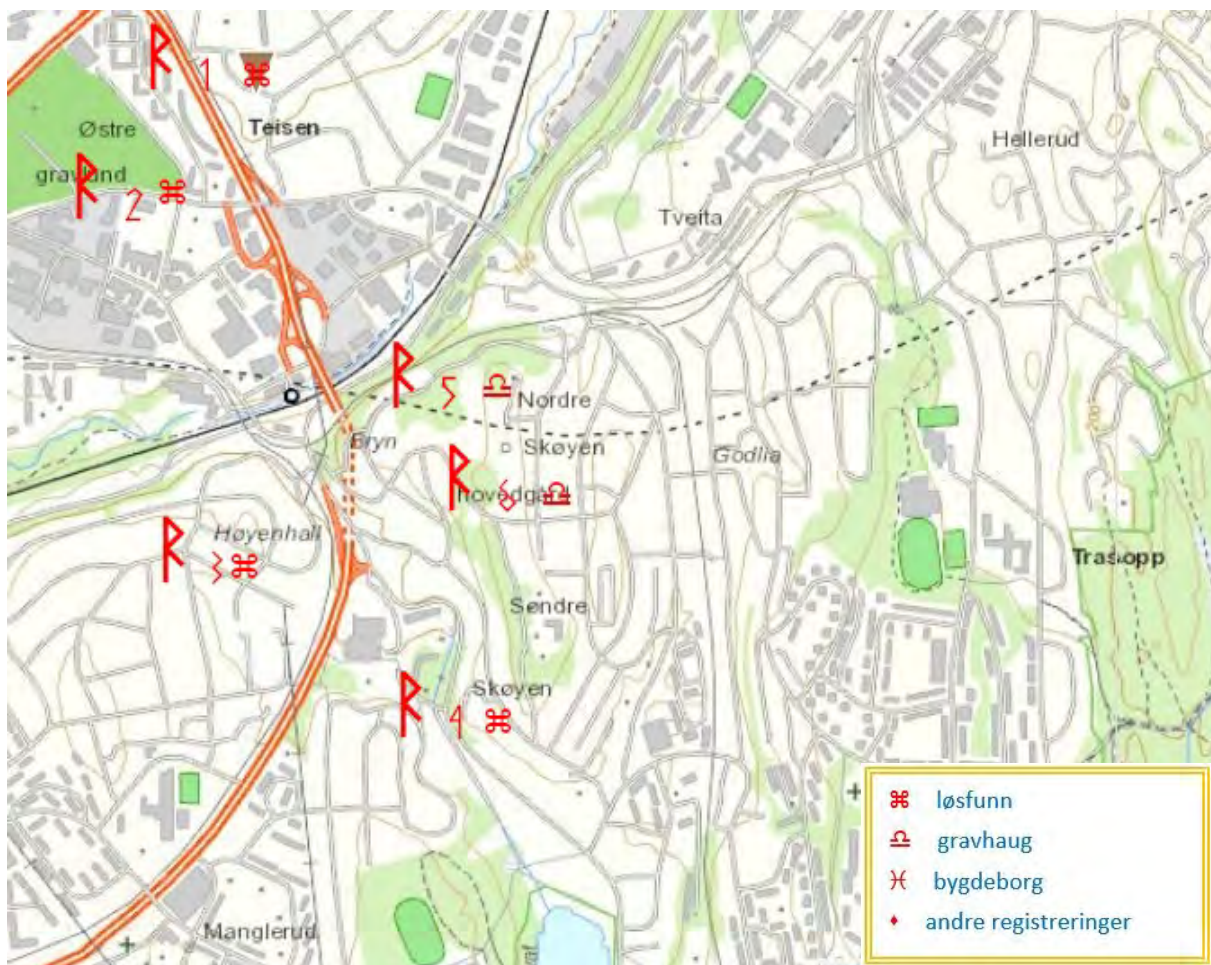
Tallrike gravhauger er spredt rundt i vårt område og viser at folk har vært bofaste. Bygdeborg, oldtidsvei og vardeås viser en gryende organisering av befolkningen.

Det er et mangfoldig og relativt rikt spekter av gjenstander og faste fornminner registrert i distriktet fra jernalderen. Det gir vårt område et lite kikkehull tilbake til fortiden det er vel verdt å ta vare på. I vår tid i en by med press på arealene, fremstår Østensjøområdet med sine mange stående gårdsbygg, oldtidsvei, gravhauger og bygdeborg omkranset av de siste 100 års bebyggelse som en stor grønn grend med respekt for sin historie.

Registreringer fra jernalder:

R1: Teisen, Funnsted sølvskatt – KulturminneID: 129210-1

C1137- C1143b: 7 armringer i sølv, bruddsølv samt 16 hele og en mengde sønderbrudte arabiske sølvmynter, (dels Kalif C) Mynter, dels Samanidiske C10) fra Chorasán, mellom 776 og 919 e. Kr. ...fundne i Jorden paa Gaarden Teisen i Akers Pgd., Akers og Follvig Fogderi,

Illustrasjon 6: Registreringer av funn og faste fornminner fra jernalderen i den nordre del av Østensjø. Fra Teisen til nordenden av Østensjøvannet.

Kartdata: www.kulturminnesok.no

R1 Teisenskatten. En halv kilo sølv - Den yngste mynten er fra 919 e.Kr., og skatten ble gravd ned etter dette. Skatten ble funnet i 1844 da Teisen fortsatt var bondeland.

Foto: Johnsen, Eirik Irgens - © 2019 Kulturhistorisk museum, UiO / CC BY-SA 4.0

Akershus Amt. Paa Stedet, hvor de fandtes, var intet Spor af nogen Gravhøi, men derimod efter Grundvolden for et Hus, som engang synes at have været afbrændt.

C30175. En relativt kraftig kniv av jern, nærmest som Vikingtidens redskaper, fig. 107, nå dekket av et tykt rustlag, men visstnok ellers bra bevart. St. lengde 16,9 cm, bladets st. bredde 2,2 cm.

Funnet på Teisen, Ø.Aker, Oslo ca. 1 1/2 m under bakken, ca. 40 m V for Gamleheimmet. En annen kniv (?) ble funnet før, men ble ødelagt. Den lå ikke på samme sted som denne

R2: Tvetenveien-Brynshøgda, Funnsted – KulturminneID: 128602-1

1. Sterkt forrustet tveegget sverd av jern i 4 deler. Hjaltene nærmest som Petersen Vikingsverd type H, fig. 79.... Total L: ca. 89 cm.
2. Velbevart øks av jern, nærmest som op.cit. type A, fig. 27-28. L: 17,4 cm, B: over egg 8,3 cm, B: over skafthull 4,6 cm.

Funnet på Bryn av Brynseng (137/47), Østre Aker p. Oslo. Funnstedet ligger på en NØ/SV-gående brink i terreng som heller svakt mot SV, mot Helsefyr og Teisen og bratt ned mot Alnaelven i S og Ø. Sakene hadde ligget ca. 1 m dypt i blåleire. Sakene kom for dagen den 29.1.1988 ved gravningsarbeider

R3: Høyenhall, Funnsted – KulturminneID: 22652-1 (jernalder)

C31731 Kastespydspiss av jern. Funnet av XX under husbygging i Hjelmliveien 6, Høyenhall

R4: Fugleliveien 23, Funnsted – KulturminneID: 129147-1 (yja)

C 35063. Hengebryne av grå skifer, avbrutt ytterst og noe beskadiget ved opphengingshullet. Bredsidene er svakt konkave, noe som trolig skyldes bruk. Likeledes har disse sidene en del lyse innrissete linjer. L. 10,3 cm, stb. 2,3 cm. F. av N. Rickertsen i egen have, Fugleliveien 23, villa under N. Skøyen hovedgård (144/1059), Oslo k.

R5: Nordre Skøyen, Gravminne – KulturminneID: 76650-1

Rundhaug, klart markert, toppen avflatet. Omkranset av trær. D ca 10m, h 1,5m. Sikring KHM 2015.

R6: Skøyen allé 14, Gravminne – KulturminneID: 76651-1

Rundhaug, klart markert, steinblandet, vakker. Svak forsenkning i toppen. D 10m, h ca 1,1m. Byantikvaren registrerte i 2014 4 kokegrøper rundt gravhaugen.

R7: Tallberget, Gravfelt – KulturminneID: 41902-1

5 sikre gravhauger. (Bare 4 gjenfunnet ved kontrollregistrering 2008.) Den lengst i N er utgravd. Kraterets d ca 10m. Haugens d ca 16m. I området rundt denne finnes mye stein som muligens stammer fra haugen. De andre haugene er mindre, d 6-10m. Den lengst i S, på V-siden av fjellet, har fotkjede og en kampestein i midten, hvor det også vokser et tre. De to på Ø-siden består av store rundkamp og jord. Midtpartiet utgravd, trolig til bunns. Et par meter N for den store haugen lengst i N kan det ligge en en rund steinlegning.

1. Ca 10 m diameter, inkludert utkastet stein. Ca 0,75 m høy. Krater ca 3 m diameter og ca 0,3 m dypt.
2. Ca 10 m diameter og ca 1 m høy. Krateret ca 5 m diameter og 0,6 m dyp. Synlige steiner i krater og sidene.
3. Ligger på vestsiden av liten bergknatt. Ca 6 m diameter, ca 0,4 m høy. Synlige steiner.
4. Denne gravhaugen ble ikke gjenfunnet under kontrollregistreringen i 2008. Dette kan skyldes vegetasjon.
5. Svært stor gravhaug, ca 16 m i diameter. Haugen er utgravd, og krateret etter gravingen er ca 10 m i diameter. Steinene fra sentret av haugen ligger delvis i krateret, delvis rundt selve haugen.

R2: Tvetenveien - Sverd og øks fra Bryn fra vikingtid.

Foto: Kulturhistorisk museum

R5: Gravhaug Nordre Skøyen, Foto: Frode Ciljan Jakobsen

R8: Skuronnveien (Tallberget 2), Gravfelt – KulturminneID: 76664-1

Lokaliteten ligger på et høydedrag i friområdet vest/sørvest for Skuronnveien 53 - 59. Den består av 3 sikre og en mulig gravhaug, samt ei steinsetning. I tillegg ble det opprinnelig registrert en mulig gravhaug som ikke ble gjenfunnet under kontrollregistrering 2008. De tre sikre haugene er store, med en diameter på mellom 7 - 9 m og høyde 0.25 - 1 m. En av haugene (R3) er plyndret, og har et tydelig krater, mens de øvrige virker urørte. Steinsetninga er en halsirkelformet krets av stein, med en diameter på ca 5 m, og ligger på en avsats nedenfor haugene. Enkeltminnene er målt inn med DGPS, og lokaliteten er justert etter disse innmålingene.

1. Ca 8 m diameter, ca 0,75 høy. Et lite krater i toppen av haugen som sannsynligvis ikke går til bunns, men haugen er ellers intakt.
2. Ca 7 m diameter, ca 0,25 m høyde. Lav, med synlige steiner.
3. Rundhaug, tydelig i terrenget, ca 9 m diameter, ca 1 m høyde. Haugen er plyndret, og har et krater med diameter ca 2 m og dybde ca 0,5 m. Ei steinsamling rett ved er sannsynligvis utkastet stein fra haugen.
4. Mulig gravhaug, ca 5 m diameter. Synlige steiner i overflaten. Ligger på berg, rett nedenfor R3.
5. Halvsirkelformet krets av stein, ca 5 m i diameter. Ligger på avsats nedenfor gravhaugene.

R9: Abilsø, løsfunn

1. C52094 Dekorert gjenstand av kobberlegering, muligvis torn til remspenne eller del av rembeslag. Tornen er formet som et dyrehode med profilert hals som går over i en plate dekorert på oversiden med riller avsluttet i plastisk utformete tunger. Folkevandringstid
2. C37769 Urnesspennefragment av kobberholdig metall fra senere del av 1000-årene. 3.0 x 3.7cm. Hodet med deler av kroppen bevart. Funnet med metalldetektor ved undersøkelse i forbindelse med forslag til reguleringsplan des.1990 på Abilsø Nordre (160/1) OSLO

R6: Skøyen allé 14 Foto: Frode Ciljan Jakobsen

R10: Østbyfaret 16, Funnsted – KulturminneID: 129009-1

Romersk dinar (sølv, ca . 95-100 f.kr). Østbyfaret 16. Funnet ca 1950. Oppsal gnr 146. Funnet mangler C-nummer.

R11: Ulsrudveien 21B, Gravminne – KulturminneID: 76652-1

Rundhaug, klart markert, steinblandet. Toppen litt avflatet. Litt ødelagt i kanten. Midt på stor, pen furu, ellers bevokst med gress, kratt og noen mindre trær. D 13m, h 1,3m

R12: Østensjø gård, Gravminne – KulturminneID: 70412-1

Rundhaug, klart markert, vakker, gressbevokst. D 11,5m, h ca 1,6m.

R13: Østensjø gård, løsfunn

1. C2640. Øxeblad af Jern, 7 Tr. langt, 4 Tr. bredt for Eggen, 11/2 T. næst foran Skafhullet, af almindelig Form som de, der antages at være fra hedensk Tid; fundet i forhen, som det synes uopryddet Jord paa Gaarden Østensjø, Østre Aker Prgd., Akershus Amt.
2. C23024. Liten spydspiss av jern med smalt svakt rygget blad. Falen er avbrutt litt nedenfor overgangen til bladet og mangler. Type ubestemmelig. Nåv. lengde 22 cm, bladets største bredde 2,5 cm. F. 1921 ved pløyning, Gave fra gårdbruker Håkon Tveter, Østensjø.
3. C32837. Kljåstein (vevlodd) av kleber. Hullet er dobbeltkonisk. St.lengde 11 cm, st.br. 7,8 cm. Funnet ved Skadsdammen, Østensjøvannet like ved en kolle som ble planert med bulldosser. Lokaliteten tilhører gården Østensjø (gnr.147), Oslo (tidl. Ø. Aker s. og pgd.,)

R14: Langerud, Gravfelt- KulturminneID: 70418

Innenfor lokaliteten er det registrert 8 røyser og en oldtidsvei. I tillegg er det registrert ei steinlegging som ikke ble gjenfunnet under kontrollregistreringen 2008. 2 av røysene ligger helt sør i området, mens de andre ligger på ei rekke i nord. Samtlige er ganske tydelige i terrenget, med diameter på ca 5 - 9 m og høyde rundt 0,4 - 0,6 m. Oldtidsveien er i dag synlig som en sti som slynger seg langs toppen av høydedraget. Den går mellom de to røysene i sør og

R9: Abilsø, løsfunn. Til venstre C52094 Dekorert gjenstand av kobberlegering. Folkevandringstid. Til høyre C37769 Urnesspennefragment av kobberholdig metall fra senere del av 1000-årene. Foto: Kulturhistorisk museum

Østensjø: C32837. Kljåstein (vevlodd) av kleber
Foto: Helgeland, Kirsten -Kulturhistorisk museum

Rekonstruert oppstadvev med kljåstein på Museum Quintana i Tyskland. Foto: Wolfgang Sauber .

rett øst for de nordlige røysene. Det finnes også ansamlinger av stein som kan tenkes å være gravminner innenfor lokaliteten. Disse har imidlertid en tilfeldig form, og er derfor ikke registrert inn som fornminner. På kartet fra originalregistreringen er de avmerket med kryss.

R15: Søndre Langerud gård, Gravminne - KulturminneID 140220

Utplanert gravhaug på ca. 5 x 5 meter

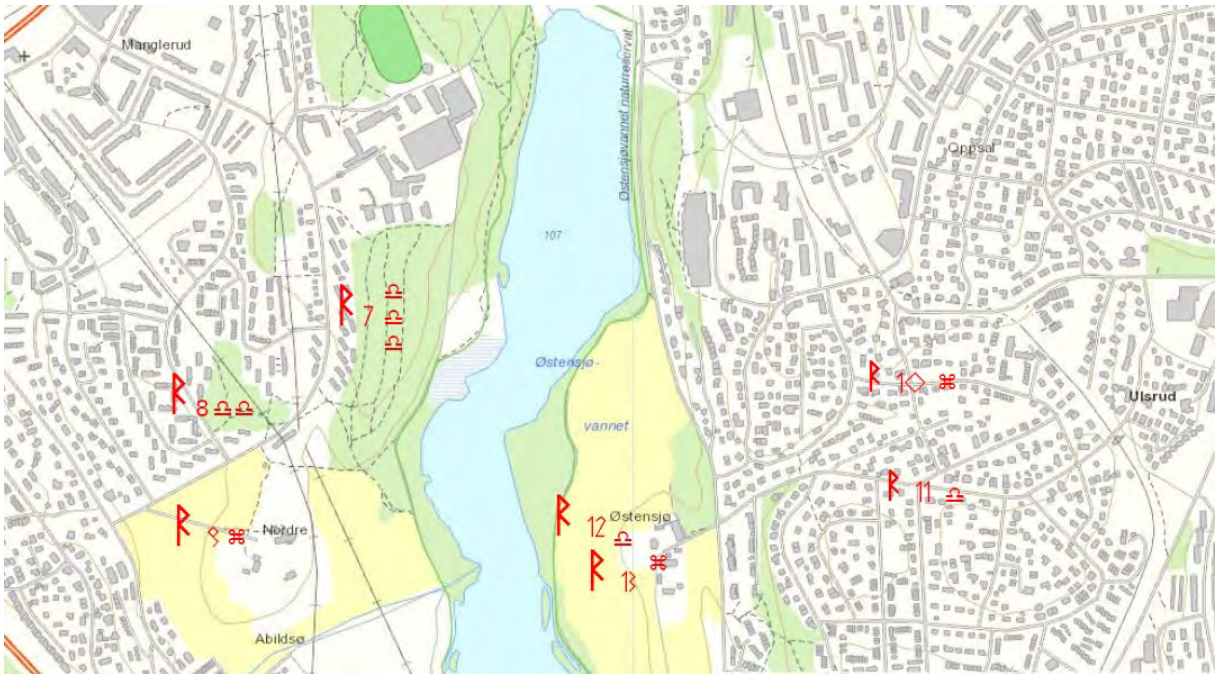
R16: Bakkehavn, Gravminne (2) - KulturminneID: 12178-2

På kollens høyeste punkt i S og Ø for stien som går N-S over toppen, ca 110m N for Pål Bergs vei 171:

1. Røys med krater mot N. D ca 5m. Ca 40m NNV for 1.:
2. Røys, utrast i N, krattbevokst. D ca 5m.

R17: Rustad, Gravfelt – KulturminneID: 41910-1

Ligger i dag omgitt av bebyggelsen i Rustadgrenda.

Illustrasjon 7: Registreringer av funn og faste forminner fra jernalderen i den midtre del av Østensjø. Fra Østensjøvannets nordre ende til sør for Østensjøgårdene.

Kartdata: www.kulturminnesok.no

1. Røys, klart markert, jordblandet. Midtpartiet helt utrotet. D ca 8m, h ca 1m. Ca 6m S for 1.:
2. Ditto røys. Et par groper i midten. D ca 9m, h ca 1m. Begge røysene ligger på fjell og mot N-enden av ryggen. Begge utgravet og restaurert.

R18: Stallerudåsen, Kullfremstillingsanlegg – KulturminneID: 54817-1

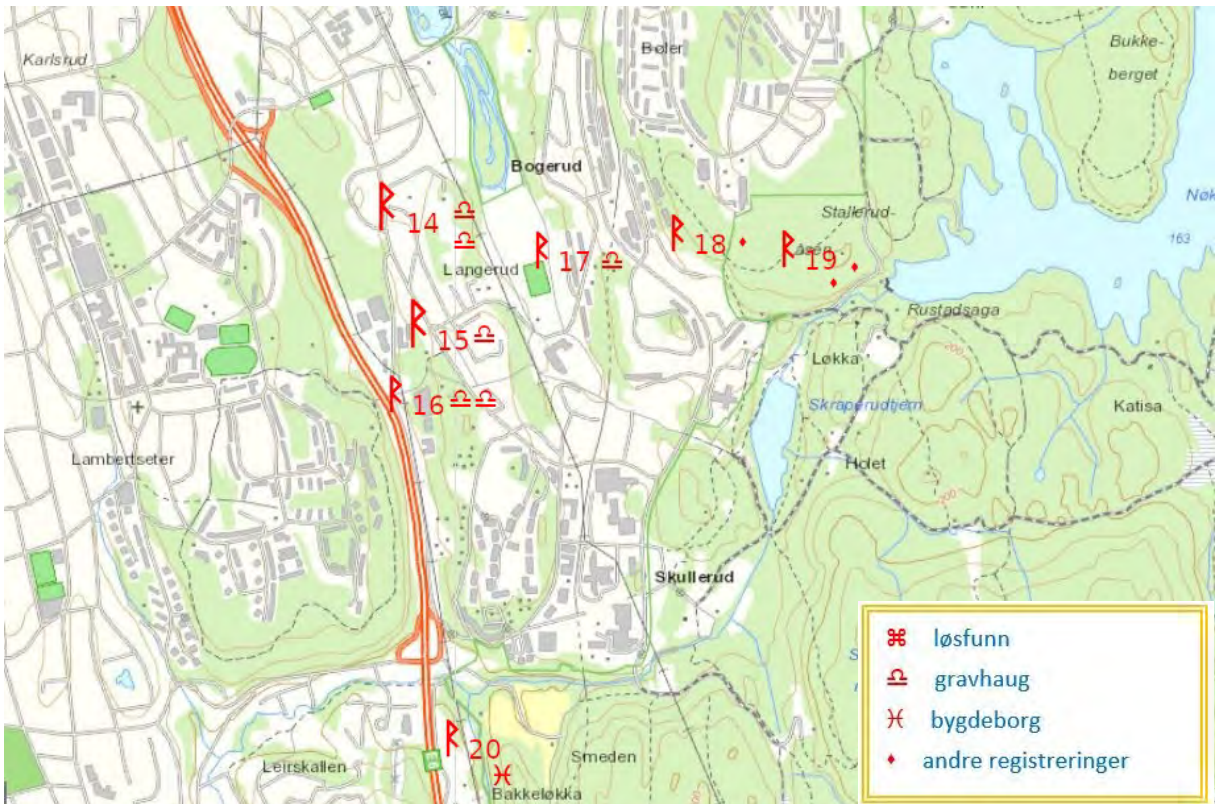
Grop, tydelig i terrenget, rund, lave voller, trekull i bunnen, kullblandet jord. Ytre diameter 7 m, indre diameter 4 m, dybde 1, 2 m. Kan eventuelt være ei dyregrav gjenbrukt som kullgrop. En stor stein midt i gropa, forsøk på gjenfylling?

R19: Stallerudåsen, Fangstlokalitet – KulturminneID: 15350-15351

- a. Rund grop med lave, men tydelige voller, ikke trekull. Ytre diameter 7 m, indre diameter 5 m, dybde 1,3 m.
- b. Rund grop med lave, men tydelige voller, klar voll i NV, ikke trekull i jordboret. Ytre diameter 8 m, indre diameter 5 m, dybde 0,8 m.

R20: Midtåsen, Bygdeborg – KulturminneID: 80121-1

Bygdeborgen ligger på åsens N-lige del, hvor det er et naturlig begrenset bergområde, avgrenset mot N av en ca 3m høy knaus som danner et brystvern. Mot N og NV har knausen bratt fall, der er en isskurt flate med litt mose og lav. Ø for knausen et lavere parti hvor det kommer en sti opp fra N, her er et 2-3m høyt relativt bratt fall. Videre N-over danner åsen en tunge med slakt fall mot N og bratte sider mot Ø og V. Det er lett adkomst fra denne kanten. I N-skråningen, nederst i den delen hvor berget går i dagen, og hvor den bratte skråningen på Ø-siden begynner, ligger 2 parallelle, usikre murrester, steinene ligger spredt i nokså bratt helling. Borgen har bratt fall både mot V og Ø, til dels stup, og de delvis blanke svane har gitt

Illustrasjon 8: Registreringer av funn og faste forminner fra jernalderen i den søndre del av Østensjø. Fra litt sør for Østensjøvannets søndre ende til sør for Midtåsen.
Kartdata: www.kulturminnesok.no

nok vern. Borgen avsluttes mot S mot en liten senkning som går på tvers av åsen i retning VNV-ØSØ. Her er det tydelig mur, den går i en bue og er ca 20m lang, bygd av både større og mindre, dels skarpkantete stein. Muren er rast ned skråningen mot S og er nå flere meter bred. Mot V ligger den oppå berget. Helt i SØ murrester 2-3m lavere i ca 3m lengde. Meget utrast. Senkningen fortsetter som en avsats på V-siden av knausen som muren ligger på, og det er tydelig mur tvers over passasjen noen meter nedenfor hovedmurens NV-ende. Det er nesten kontinuitet mellom murene. Denne muren er 10-12m lang NNV-SSØ. Ingen spor etter vann inne på borgormådet.

R21: Veianlegg, Gamle Enebakkveien – KulturminneID: 80137-1

Den gamle Enebakkveien, som uten tvil går tilbake til forhistorisk tid, har hatt følgende trasé: På Ø-siden av gravhaugen på Skøyen nordre, 144/1, rett S-over og på Ø-siden av husene på Skøyen nordre og søndre, 144/2, idet den følger Skøyen allé, Fugleliveien og åsdraget i retning av Østensjø terrasse. S for Østensjø terrasse er den gamle traséen godt synlig, og V for Østensjø terrasse nr 6 og nr 4 er en fin oppmuring av veien synlig. Veien har så fulgt Østensjøveien, Valborgsvei, gått i draget mellom Den Norske Eterfabrikk og Klopptjern, svingt i retning Bogerud, gått på V-siden av denne gård, passert Ø-foten av Rustadhagan, 167/1, med dens 2 gravhauger, gått V for Stallerud gjennom gården på Rustad. Videre passerer den Rustadsaga, Kattisa, Ødegården, Ødegardsmåsen, ned mellom Nordre og Søndre Elvåga fram til Søndre

R21: Veianlegg, Gamle Enebakkeveien

Bygdeborg

Bygdeborg, ofte kalt tyveborg eller tjuveborg, er et primitivt festningsanlegg fra førhistorisk tid, gjerne anlagt på små og bratte fjelltopper som er utilgjengelige fra flere kanter. Forsvarsverkene består som regel av enkle tørrsteinsmurer, opprinnelig trolig forsterket med palisader, og finnes fortrinnsvis mot den side der adgangen er lettest. Huskonstruksjoner har man sjelden funnet rester av innenfor murene, men de fleste borger har hatt tilgang på vann gjennom brønner eller naturlige kilder.

Bygdeborger er vanlige både i Sverige og i Norge. Man antar at de norske borgene for det meste skriver seg fra romertiden og folkevandringstiden. Bygdeborgene ligger gjerne på steder som har hatt strategisk betydning, og med god utsikt over den nærliggende bygda. De oppfattes dels som midlertidige tilfluktssteder under urolige forhold i folkevandringstiden, dels som festningsanlegg i utkantene av gamle riker. Mange norske navn på «slott» eller «borg» er knyttet til slike bygdeborger.

Det er funnet mer enn 300 slike bygdeborger i Norge, særlig konsentrert om det sentrale Østlandsområdet, Sørvestlandet og Trøndelag.

Kilde: Store norske eksikon (www.snl.no)

Skytten, følger Søndre Elvåga fram til Nordre Skytten, forbi Skjelbreia, S-enden av Mosjøen, ut til Børterdalen i Enebakk, går tett ved bygdeborgen på Slottsåsen tilhørende Ekeberg, og kommer fram til Enebakk kirke.

Utenfor vårt område i vest, men så absolutt et minne med funksjon for vårt område, ligger Ryen Varde. Den er registrert som et forsvarsanlegg, men som varde har den hatt funksjon som varslingsanlegg ved ytre farer. Bauneveien like i nærheten fikk sitt navn etter en baune (signalbål) som tidligere var oppstilt på Ryen varde. Alderen på anlegget er ukjent, men fra førreformatorisk tid (1537 e.Kr.)

Potensialet til å finne flere spor rundt Østensjø er stort. Denne artikkelen er ment å gi et innblikk i hva som finnes og hvor du kan finne informasjon.

Hvis du skulle ønske å benytte litt av fritiden din til å lete etter spor fra fortida, må du ta hensyn. Spør alltid grunneier om lov til å vandre rundt hvis det er på privat grunn. Hvis du finner noe, bør du dokumentere det du finner på stedet. Ikke ta ting med hjem. Send dokumentasjonen til noen som kan bekrefte det du har funnet. Du kan gjerne poste ting på Facebook på sidene til Østensjø Historielag eller Østensjøvannets Venner. Dette gjelder også om du allerede har en gjenstand du har funnet. Hvis ikke vi kan fastslå hva et funn kan være, vil vi finne personer som kan.

R12: Østensjø gård, Gravminne

Foto: Frode Ciljan Jakobsen

Illustrasjoner:

Illustrasjon 1: Utsyn til Østensjøvannet fra brinken sør for gårdene.

Illustrasjon 2: Den marine grense for Oslo (ngu.no)

Illustrasjon 3: Fargelagt gradteigkart for Ekeberg – Østensjø. Det oransje Østensjøvannet på 105 moh. Mørkere brunt/røddbrunt er høyereliggende områder mens gult/grønt angir lavere høyde. Kartet er ment å gi en illustrasjon av «Østensjøfjorden» inn fra Bryn og halvøya som eksisterte mot Ekeberg (kartverket.no).

Litteratur/oppslag:

O. Rygh, Norske gaardsnavn, Akershus; Christiania 1898

Andreas Holmsen, Norges Forhistorie, Oslo 1972

Nils Petter Thuesen, Oslo før Oslo; Oslo 1995

Store Norske Leksikon på nett, www.snl.no

Wikipedia, no.wikipedia.org, Emne: Steinalderen i Norge, Istid, Marin grense, kokegrop

Nettsteder:

Ekebergparken - ekebergparken.com

Kartverket - kartverket.no

Norges geologiske undersøkelse - ngu.no

Universitetsmuseenes samlingsportaler - unimus.no

Universitetsmuseenes fotoportal—unimus.no/foto/#/

Kulturminnesøk - kulturminnesok.no

Det norske akademis ordbok - naob.no

Store norske leksikon - snl.no

Gravhaugen som ikke var gravhaug

Over: «Gravhaugen» tegnet inn på kart, kulturminnesok.no

Til venstre: Oppsal gård 1920-1930 med haugen og pynt.

Foto: Østensjø lokalhistoriske bilder B20040232

Mange fra Oppsal vil sikkert savne en inntegnelse av en gravhaug fra Oppsal gård i den forrige artikkelen. I mange år var denne inntegnet som et fast fredet kulturminne i myndighetenes registre. Det var sikkert beliggenheten nær tunet til gården, og formen på opphøyningen som var avgjørende da denne i sin tid ble registrert.

Arkeologer på registreringstokt vil aldri gjøre inngrep i hauger de er ute og registrerer. De gjør en skjønnsmessig vurdering der og da. Registrantens erfaring er av betydning for hvorvidt hen treffer med vurderingen. Sentrale fornminner man er i tvil om, vil man gå etter og foreta vitenskapelig sjekk av.

På Oppsal ble det derfor i 2014 foretatt en snittgraving i haugen for å få bekreftet den tidligere registreringene. Konklusjonen var at dette var en vakkert formet åkerholme, senere pyntet på med beplantning av hekk og murt sementplattning på toppen for feste av flaggstang.

«Gravhaugen» finnes fortsatt registrert i kulturminnesok.no som kulturminneID: 80114-1, men er ikke i dag beskyttet av lovverket som fredet fortidsminne.

Beskrivelse fra lokalitet:

Gravhaug, klart markert, vakker. Ca 1930 ble en hekk plantet rundt toppen og en flaggstang plassert midt på. Der er også en sementplattning på toppen. D 10m, h ca 1,75m. Gravhaugen innmålt med DGPS, lokaliteten justert etter dette med 5 m sikringssone.

Byantikvaren gravde to snitt inn i denne i 2014. Snittene viste at dette var en jordkledd åkerholme, sannsynligvis fått dagens form da flaggstangen og hekken ble reist.

Dikteren Olav Nygard

fra Krossen i Modalen til Granbakken i Beverlia

Leif-Dan Birkemoe

«Månen sover på silkepute – Olav Nygard, en glemt dikter?» er tittelen på en bok som kom ut på eget forlag i 1997. Bokens forfatter, Kari Ødegård, oppvokst på Oppsal, har sammen med barnebarna Marianne, som da gikk i 7. klasse på Oppsal skole, og Anette i femte klasse bestemt seg for å finne ut hvem Olav Nygard var og forsøke å forstå diktene han skrev. Tittelen *Månen sover på silkepute* er Olav Nygards egen poetiske hyllest til månen og det aller første diktet jentene leste¹.

Bestemor forteller

Boka innleder med en tur bestemor Kari og Anette hadde i Østmarka. Kari forteller om Sara-bråten og Mariholtet og menneskene som bodde der. Vi skal sitere litt fra hva de to snakket om da de var på vei hjem og gikk forbi Bøler og Ulsrud. De stanser opp i et veikryss:

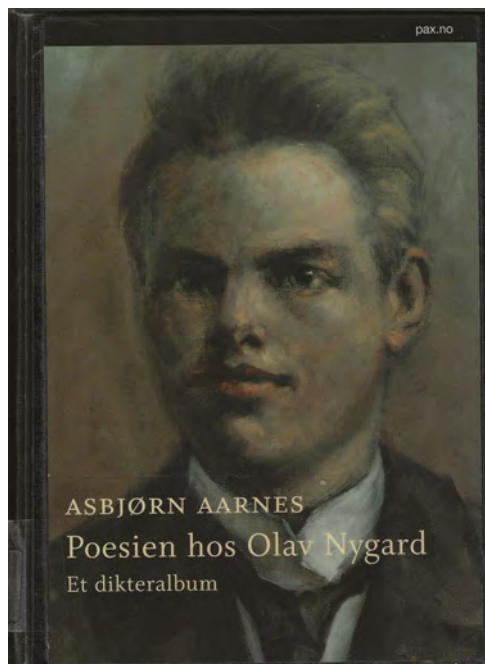
Hytta til Olav Nygard lå på eiendommen som i dag har adresse Hellerudveien 136. Det blå huset til venstre er Hellerudveien 136A. Bølerbekken går åpen helt til eiendomsgrensen til venstre og ligger i rør langs hekken. Hytta til Nygards lå ett eller annet sted på flaten mellom bekken og skråningen opp mot Hellerudveien. Hønsehuset lå syd for hytta, kanskje ved Hellerudveien 136 B og C. Noen uthus eller skur lå nærmere bekken.

Foto: Leif-Dan Birkemoe, 13. august 2019.

Olav Nygard

Nygard ble født 10. juli 1884 i Modalen, Hordaland og døde 40 år gammel av tuberkulose 11. februar 1924 på Granbakken i Beverlia på Ulsrud. Han gikk på Nordhordlands amtsskole 1903–05 og var deretter, i to perioder, elev ved Møre Folkehøgskule i Ørsta. Han gikk et år i snekkerlære. I 1909 reiste han til Kristiania, ble kjent med Arne og Hulda Garborg og bodde en tid hos disse på Labråten i Asker. Han hadde dårlig økonomi og livnærte seg og familien på mange måter, som snekker, verftsarbeider, bryggeriarbeider, bonde og småbruker. Han skrev dikt og artikler i Den 17de Mai, Morgenbladet, for landsmålsavisene og arbeidet med nynorsk teater. Olav Nygard debuterte med samlinga *Flodmaal* i 1913. Deretter kom *Runemaal* i 1914, *Kvæde i 1915* og *Ved vebande* i 1923. Om den siste diktsamlingen uttalte Arne Garborg: *Det er eit herlegt lite arbeid; høyrer til det beste og er, trur eg, det finaste, me hev av lyrikk på norsk.*

Kilde: Bl.a. Allkunne.no

Olav Nygard – maleri av Magnus Hardeland, her som forside på boka *Poesien hos Olav Nygard* av Asbjørn Aarnes.

«Olav Nygards vei. -Du bestemor, hvorfor har noen veier både fornavn og etternavn? Det er fordi noen veier blir oppkalt etter berømte personer, og denne veien er oppkalt etter en dikter som heter Olav Nygard. Bor han i en av blokkene her, nå? Nei, bestemor ler litt, men han bodde like der borte, for mange år siden. Olav Nygard bodde i ei lita hytte i Beverlia».

De rusler bort til rundkjøringen ved Hellerudveien og Østmarkveien. Herfra ser de rett mot det som tidligere var Beverlia husmannsplass, nå et hus i skråningen på nordsiden av Østmarkveien. Her peker bestemor på en liten hytte mellom noen store hus. «Nesten maken til den hytta, og like ved siden av, lå hytta som Olav og familien hans bodde i, men Nygardhytta er borte nå», forklarer Kari.

Her må vi skyte inn at navnet Beverlia på den tiden Nygards bodde her også ble brukt på området lenger mot nord, langs Hellerudveien (Ytre Ringvei) som på den tiden ikke var anlagt. En avstikker eller sidevei fra Østmarkveien gikk nordover langs Bølerbekken. Innerst i denne sideveien lå det en hytte inn mot skogen som ble kalt «Granbakken». Det var der Nygards bodde.

-Men bestemor, hvem var egentlig Olav Nygard? Bestemor forteller det samme som hennes bestefar fortalte, «at det var en rar dikter fra Vestlandet, som skrev dikt på et språk som nesten ingen forsto. Han fortalte også at Olav Nygard var veldig fattig, for nesten ingen ville kjøpe diktene hans. Og da han ikke fikk penger for det han skrev, hadde han lite penger til mat og medisiner, og det var synd, for Olav Nygard hadde fått tuberkulose. Det er en farlig sykdom som det var ganske mye av før – før de hadde vaksiner for det».

Kari forteller videre at kona hans, Rakel Nygard, var et skikkelig arbeidsjern, hun var veldig flink til å sy. Hun tok både syjobber og vaskejobber for å få penger til det nødvendigste.

«Hytta var veldig kald. Den var dårlig isolert, og de måtte tette veggene med avispir om vinteren. Den vinteren de kom flyttende til Oppsal, var det en ekstra kald vinter, og da måtte hele familien til skogs for å skaffe ved. Både Olav og Rakel og den lille sønnen deres, Sigurd.

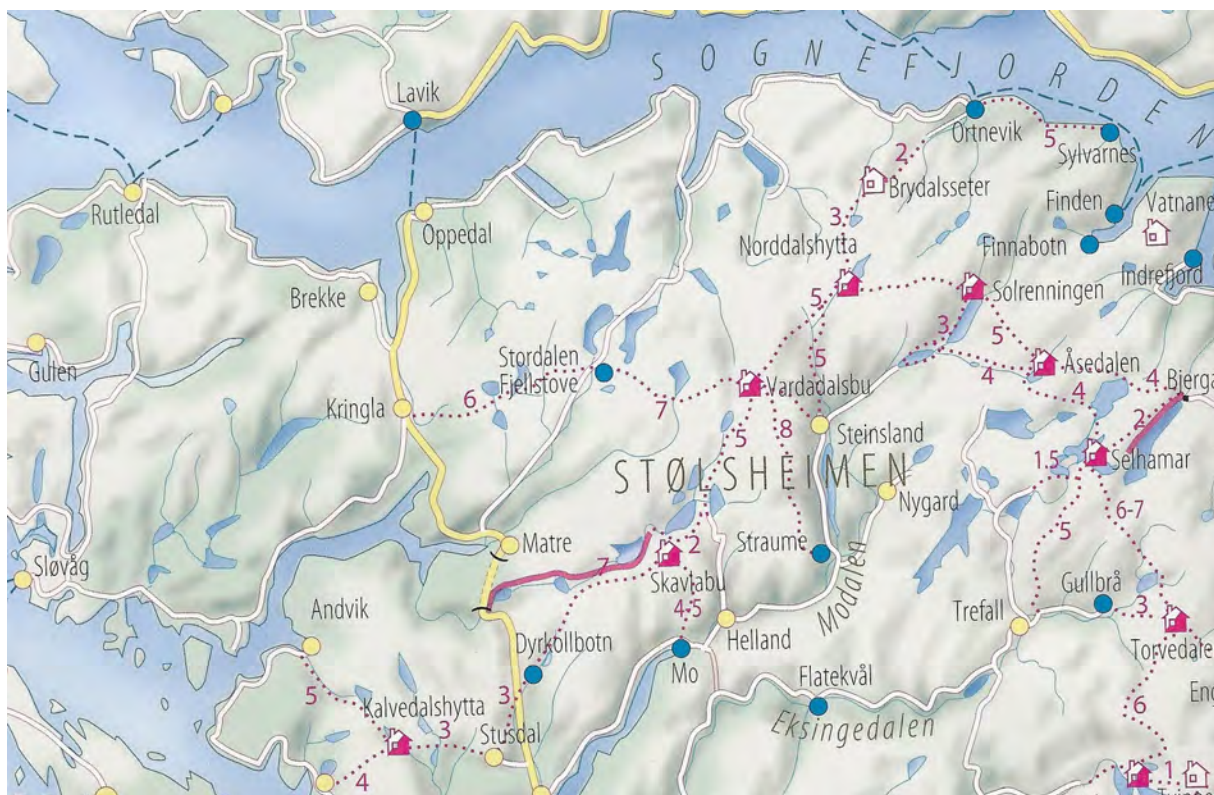
Olav var en flink snekker – han stelte og snekret på hytta tidlig og sent, men han hadde dårlig råd til materialer. Han fikk noen planker og slikt fra naboene som drev snekkerverksteder, både hos Lund og Wilhelmsen. Men med enkle vinduer, og dårlig isolerte vegger, var det vanskelig å holde kulda ute. Det var nok grunnen til at tuberkulosen ble verre».

Olav Nygard døde 11. februar i 1924 etter bare å ha bodd på Granbakken i et år tids. Kari som har slekt tilbake på Oppsal fra denne tiden, kan fortelle at bestefaren hennes jobbet på snekkerverkstedet hos Lund. «Bestefar fortalte at han og arbeidskameratene hans snekret kiste til Olav. For familien hadde ikke råd til å kjøpe kiste. Men da de skulle bære kista inn i hytta, var døra for smal, så de måtte la kista stå utenfor på kjerra og bære Olav ut.

-Hvorfor skulle den på en kjerre? –Jo, det var ingen som hadde biler da, så alle begravelserfølger var sånn at hesten gikk foran med kista på kjerra, og hele familien og alle vennene fulgte etter».

På fjellgarden Krossen eller Nygard som er det nåværende navn, øverst i Modalen, vokste Olav Nygard opp.
Foto: Margunn Farestveit.

Gården Nygard finner vi sentralt i Stølshøimen øverst i Modalen. Nygard ligger rett under «N» i navnet Stølshøimen. Kartutsnittet er hentet fra Årbok 2007 for Den Norske Turistforening.

Kusinen til oldefaren husket Olav Nygard

Denne samtalen mellom Kari Ødegård og Anette forteller en god del om hvordan det var for familien Nygard da de bodde på Granbakken i Beverlia. Sammen med kusinen Marianne ble de enige om å oppsøke biblioteket på Oppsal der de fikk låne biografier om Olav Nygard og bøker med diktene hans. Men jentene ville også snakke med noen som husker Olav Nygard. Slik oppsøkte de Astri, kusinen til oldefaren deres. «Joda, Astri kan huske at Olav Nygard kom, og at han snekret på hytta hele høsten, han var en flink snekker. Men etter at de flyttet inn, var han for det meste inne.

Astri fortalte at hun husket sønnen hans, Sigurd, veldig godt. Han gikk i klassen til broren hennes, og vi gikk alle på Østensjø skole. Det var ganske langt, så vi gikk alltid i følge vi som bodde her oppe. Sigurd var ofte med oss hjem og spiste og lekte. Men vi fikk ikke lov til å gå inn i hytta deres, for tuberkulose var så smittsomt.

Det var smått stell med både det ene og det andre hos Nygard. Og Rakel, fru Nygard, forteller Astri, måtte arbeide og slite støtt. Hun var et flittig kvinnemenneske, hun måtte hugge ved og bære vann inn i bøtter fra brønnen. Så fort Rakel var ferdig med stellet hjemme, dro hun hver dag ut til andre som trengte hjelp i huset, så hun kunne tjene noen kroner. Derfor var Sigurd ofte hos oss. Men Sigurd stakkar, han fikk tuberkulose han også, og døde da han bare var 19 år gammel».

Vi skal her forlate boken *Månen sover på silkepute*. Anette, Marianne og bestemor dro på sommerreise vestover til den vesle gården Krossen eller Nygard, som er det vanlige nåværende navn, øverst i Modalen, der Olav Nygard vokste opp. Boken anbefales på det beste til videre lesning. I tillegg er den illustrert med mange fine tegninger.

Kari Ødegård har nok grunnet mye over hvordan man best kan åpne veien inn til skjønnlitteraturens skattkammer for barn og unge og mener at lyrikk passer bra til vår tid. Dette var tanker hun kom frem med ved lansering av boken i mars 1997.

Krossen i Modalen - sentralt i Stølsheimen

Olav Nygard ble født i 1884 blant vestlandsfjell, på den veiløse fjellgården Krossen i Modalen i Nordhordland, nesten på grensen til Sogn og Fjordane. Fjellområdet kalles i dag for Stølsheimen, et navn som forteller om den tradisjonelle stølsdriften som en gang hørte til næringsgrunnlaget for folket som bodde her. I det naturskjønne fjellområdet vokste Olav Nygard opp. Det må ha inspirert han til mangt et dikt:

*Til fjells, til høgd og vidd, det er mi trå,
til topp og tind, or låge lymne dalar;
til fjells der bekken gret og vinden svalar,
der ørnen ror i reine himelblå.*

Fjellområdet der Nygard ligger, kalles i dag for Stølsheimen, et navn som forteller om den tradisjonelle stølsdriften som en gang hørte til næringsgrunnlaget for folket som bodde her. Fortsatt går det sauer i utmarka.

Foto: Leif-Dan Birkemoe, 2. juli 2002

Fra gammel tid har gården blitt kalt Krossen fordi det er fire daler som møtes her, de danner et «kross» og i sentrum ligger «heimebøen», dvs. innmarka i motsetningen til utmarka som er jorda utenom innmarka. Nygard har tidvis blitt skrevet litt forskjellig, men etter at nynorsk ble hovedspråket i Modalen er det nå Nygard som er den offisielle skriveform. Familienavnet har også variert mellom Krossen og Nygard. Olav Nygard skrev en rekke dikt under navnet Olav Krossen før han gikk over til å kalle seg Nygard.

Nygard ligger rundt 400 moh og ble ryddet omkring 1660 i en sidedal til Modalen. Det er funnet rester etter dyregraver og fangstanlegg på gården. Det forteller at utmarka har vært viktig veideområde lenge før folk bosatte seg her. I Stølsheimen kan stølsdrift følges tilbake til jernalderen. Det er tre bruk under Nygard, men bare ett har i dag helårsdrift. Grenda fikk helårs veiforbindelse til resten av bygda i 1935. Før var det bare kløvvei og gangsti fra bygden og fram til Nygard. Til nærmeste nabogård var det 6 km.

I Vaksdals historielags beskrivelse av gårdsdriften på Olav Nygards tid får vi vite at det meste av utmarkshøyet ble tatt hjem på vinterføre. I det bratteste lendet drog de høyet i sleder eller på kjelke der en ikke kunne komme til med hest og slede.

Det skulle mye vinterfjør til på en fjellgard. Snøen lå lenge om våren, så buskapen kunne ikke slippes ut av fjøset før det led mot jonsok. Rundt «heimebøen» var det steingjerde og utenfor den havnehage.

Far og sønn

Faren, Simon Krossen, var en myndig og merkelig mann, med ansiktstrekk som en profet, skriver Trygve Greiff i boka *Olav Nygard - dikter og mystiker*. Han ble tillagt okkulte evner: «hende der eitkvart gåtefullt, uforklårleg, ja då vart det sett i samband med Simon Krossen». Han var fremsynt, og forutsa kommende begivenheter. Det ble sagt at han ikke bare kunne forutsi, men aktivt påvirke vær og vind. Dertil var han rimsmed og reglesmed, uovervinnelig i kappstev. Skal man tro overleveringene, har han vært i rimets vold. Han har knapt kunnet svare på et hverdagslig spørsmål uten å rime.

Alt som er overlevert tyder på at det mellom Olav Nygard og Simon Krossen besto et verdifullt menneskelig forhold – et møte mellom to begavede individer. Men kildene er grumsede, og det er vanskelig å avgjøre hva som er sannhet og hva som er romantikk, skriver Greiff. Mange mener at de dypeste tanker om livet fikk sønnen mer eller mindre rett fra sin far.

Simon ble gift med Brita Andersdotter Florvåg, datter til den ironiske stortaleren, klokker Anders Florvåg. Om Brita, mor til dikteren, fortelles det at hun var en driftig og myndig dame. Hun tok seg av buskapen, var med på utmarksslått og tok seg av skolestellet i dalen. I hennes tid var hjem og skole ett. Barna kunne lese før de begynte på skolen, kunne de ti bud utenat, og de måtte kunne skrive til 1000. Sammen med søskenbarnet Bertine skrev hun og Olav annethvert dikt om snodige hendelser i dalen. Omkring 1900 sydde de sammen en diktsamling, kalt «Lilja». Det første diktet av Olav er en fabulering om den urolige *Bekken*, og det slutter med en bønn:

*Lær meg skunda meg allstøtt so
Utan ro
Til det målet eg etter trår
Eingong når*

Emnet tok Olav opp igjen, gang på gang.

I voksen alder kom Olav med i det frilynte ungdomslaget, og i unionsstridene bygde det seg opp et litterært miljø i Modalen. De leste Wergeland, Ibsen, Bjørnson og Garborg. Disse forfatterne grep avgjørende inn i tankelivet hans. Alt i 10-års aderen fikk han sitt første sjelesår da han mistet sin mor, hun som hadde sunget inn i han så mang en vakker folketone, de han bar inni seg hele livet.

Hans søskenbarn Berthin O. Nygard, var bosatt i Ørsta og gift med Astri Krøvel. Søsteren hennes, Petra Krøvel, gikk på folkehøgskolen sammen med Olav Nygard. Det ble kjærlighet og forlovelse. Olav diktet:

*Eg hev ei liti gjenta
det er so vent eit viv:
eg er åt sjølv himlen komen
når fram um meg ho sviv.*

*Eg hev ei liti gjenta,
so ljøs som sumarsky:
det er som soler verdi fyller
når handi ho meg byd.*

Men lykken varte ikke lenge. Ut i februar 1908 fikk Petra Krøvel lungebetennelse og døde brått. Olav skrev gravsalmen som var trykket og sunget av skolekoret. Utpå våren fikk han et varsel og skrev:

*Eg miste vesle gjenta,
no søv ho djupt i jord,
Månen svartna og soli slokna
Då ho or heimen for.*

*Eg lyt no tola og tegja
og dragast med mine sår.
Eg trur det vil ikkje vara lenger
enn tolv eller femtan år.*

*Eg lyt no tola og tegja
og taka det alt med ro.
Når tolv eller femtan vetrar er lidne
vil gras på gravi mi gro.*

DNT-hytta Solrenningen ligger ikke lang fra fjellgården Nygard. I 1933 skrev Olav Nygard et dikt han kalte Solrenningen. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 2. juli 2002.

Han var skremmende sannspådd. Petra Krøvel døde 13. februar 1908. Olav Nygard døde 11. februar 1924. De «femtan vetrane» var da gått.

Ord og uttrykk

Om Olav ikke fikk sine tanker fra faren, så fikk han i alle fall ord og uttrykk. Olav skrev opp gloser etter faren og systematiserte dem slik at det ble en liten synonymordbok. Greiff siterer kilder fra da Olav var hjemme hos faren om vinteren. Da samlet han mange ord og vendinger, ordnet det alt systematisk. Et sjeldent ord var en skatt for han. Likeså ordtak og lignelser. Han

Ordliste – eksempler på ord brukt i dikt av Olav Nygard

ase, v. bruse, storme, rase
auren, adj. – hard, grusaktig
 (om jord)
aurstille, ei – djup stille
barnkjømd, adj. – som kan få
 barn
barregn, eit – styrtregn
dulram. adj. – trå til å holde
 på ein løyndom

dumbe, ei – støv
dyrd, ei – kostelig ting
eldfeng, adj. -som lett tek
 eld
elje-mett, adj. – kvalm av
 mat
enne, eit – panne
feigd, et – nær føreståande
 død

flage, v. – losne
fræv, adj. – fruktbar
fus, adj. – lysten, ivrig
fysnemett, adj. – mett av
 glede
game seg, v. – glede seg,
 moroe seg
gande, v. – gjere trolldom

hadde flere hefter fulle med det. Olav samlet også på ord fra Schøtts «Dansk-norsk Ordbog», som han studerte ivrig, og som en tid var yndlingsboken hans.

Slik vi må forstå Olav Nygard satt han i fjellbygden fjernt fra annen påvirkning og samlet på et ordforråd han senere brukte i sin diktning. Vi må anta at det var en forutsetning for å kunne skrive om døden med alle de omskrivningsmuligheter han benyttet. Han brukte sjeldne og tunge ord, der han kunne brukt ord som flere forsto. Men i Olavs sammenheng, ikke så treffende. (Se eksempler på ord i egen ramme).

Spillemann eller dikter

Olav lærte seg tidlig å spille fele, tenkte en tid på å bli spillemann og laget selv et par feler. Men Olav var nok mer dikter enn spillemann selv om folkemusikk sto hans hjerte nær. Spillemannen lærer slåttene av naturmaktene, en tanke ikke fjernt for Olav. En episode som kan tolkes som en mulig strid om valget mellom dikteren og spillemannen Nygard, er denne:

En jonsokkveld etter at han var blitt voksen, skulle ungdommen ha lek og dans. De kom og ba Olav spille, for musikk måtte det være om det skulle bli fest på kvelden og natten. Olav hadde lyst, men kunne ikke. Det var noe han måtte skrive der og da, ellers ble han syk. De lokket og bad, men det var ikke råd. Ingen forsto at en gutt på 17-18 år kunne oppføre seg slik.

Tidlig dikter

Av ti søsken var Olav nest yngst. Da han var 7 år, begynte han å skrive viser og vers. Det var nok mest rim-øvelser, men han ble snart fast bestemt på å bli dikter. Hans søster Anna har fortalt: *Da han var liten gutt var det vers han skulde skriva, og vers skreiv han um alle ting.*

Frem til 1903 bodde Olav Nygard på Krossen – deltok i gårdsarbeidet, var om sommeren ofte ute og arbeidet som snekker, men tilbrakte vintrene hjemme hos faren.

En periode i 1909-1910 bodde Olav hos Garborgs på Labråten i Asker. Arne Garborg (1851-1924) og Olav Nygard etablerte kontakt allerede da Nygard gikk på Møre folkehøgskole i Ørsta. Skolestyreren sendte et manuskript med dikt til Garborg, ba han se på det, og si sin mening. «Versa er jamt gode, stundom svært gode», svarte Garborg.

Da Hulda Garborg (1862-1934) stiftet *Det norske spellaget*, og reiste Norge rundt på turné, var Olav Nygard med.

Da Nygard var 27 år i 1911, brente han sine manuskripter på et jonsokbål ved det som er blitt kalt «diktarsteinen», som har inskripsjonen "*eg vel meg gløymse framfor draugelag*". Hvordan dette skal tolkes, er mye diskutert i faglige kretser gjennom mange år.

I 1912 giftet han seg med Rakel Tvedt, og bodde først i Eskingedalen i Vaksdal kommune i Nordhordland, så på Horveid (Voss), så på Vik i Lindås, hvor han kjøpte en liten gård i et forgyves håp om på den måten å få tid til å skrive. En tid forsøkte han også å drive hønseri, han laget river som han solgte for tre kroner stykket. I 1913 ble han angrepet av lungetuberkulose. Han ble først innlagt på Lungegården sykehus i Bergen, deretter på Luster sanatorium i Sogn.

I Modalen står det et minnesmerke over Olav Nygard. Steinene i de fire hjørner er markert med hans fire diktsamlinger *Flodmaal*, *Runemaal*, *Kvæde* og *Ved vebande*. Foto: Modalen kommune, hjemmesidene.

Sykdommen – liv og lagnad

Biografer som omtaler Olav Nygard prøver å forstå hans diktning også i sammenheng med sykdommen. Trygve Greiff mener det ga han «erfaringer og betingelse, uten hvilke hans diktning ikke kunne blitt til. Tuberkulosen ga Nygard den frihetsopplevelse, den *tyngdeløshet* som en tilstrekkelig stor sykdom kan gi. Det er denne «flyvedyktighet» som mer enn noe annet kjennetegner Nygards diktning, og gjør han til en slektning av de største poeter. Den dødelige sykdom har vel hjulpet ham til å finne den *likevekt* mellom ensomhet og total oppgåen i livet, som var like nødvendig for dikteren som for mystikeren i ham. Uten å finne dette balansepunkt, kunne han ikke bli et *svarberg*, som Nygard sier:

*Eg vart vald til svarberg
Fyr alle rop som rann
Menneskje paa tunge
Fraa den fyrste mann*

Berget kunne bare gi svar, gi ekko, når avstanden var den rette».

Det å skjelne mellom dikteren og mystikeren er åpenbart vanskelig. Nygards bruk av metaforer hentet fra naturen settes inn i sjelelige uttrykk. Nygards diktning sammenlignes ofte med andre kjente poeter.

Fire diktsamlinger

Diktningen hans ble lite påaktet i mellomkrigstiden, men Olav Nygard har siden fått plass i litteraturhistorien som en av de store i norsk lyrikk. Først med sin siste bok fikk Nygard oppmerksomhet ut over en mindre krets.

I 1913, samme år som han ble innlagt på sykehuset i Bergen, kom hans første diktsamling, *Flodmaal*: "Det vart no so at eg fekk prenta nokre dikt i haust, ja. Med denne vesle boka kunde fyrste kneiken vore vunnen, um ho var noko tess daa...."

I 1914 ble han utskrevet fra sanatoriet, og det ble en ny kamp for tilværelsen, som gjorde at han nesten ikke fikk mulighet for å skrive. Han fikk et par stipendier, men det var ikke nok. Dette år kom samling nr.2 – *Runemaal*. Hans tredje samling *Kvæde* fra 1915 er hans svakeste, mener Trygve Greiff.

I 1916 fikk paret sønnen Sigurd. Alt tyder på at den lille familien hadde det vanskelig.

I 1919 ble han igjen lagt inn på sanatorium. Det kan se ut som han fikk det bedre. Kanskje det var en lettelse å bli tatt vare på? Slippe å tenke på slit, strev og pengesorger?

Det skulle gå hele åtte år før Olav Nygard ga ut sin fjerde diktsamling *Ved vebande* i 1923. Vebande stammer fra det norrøne ordet *vebond* som betyr innhegning "ved det hellige". Og da bodde han på Granbakken i Beverlia. I et takkebrev til forfatteren fra Arne Garborg datert Valstad 24. desember 1923 karakteriseres boken slik:

De Nygard!

Stor takk for diktsamlingi, som eg nettupp hev lese.

Det er eit herlegt lite arbeid; høyrer til det beste og er, trur eg, det finaste, me hev av lyrikk på norsk. Sjølv målet er so rikt og fint, at det i beste meining når høgdi. «Ved Vebande» er eit meisterverk, som vil gjøre sagnaden etter Dykk tung, - um det skal gå som De no tenkjer. Med vyrdsam helsing Arne Garborg.

Både Trygve Greiff og Conrad Clausen (i boka *Dikt i samling*) forteller at selv på dødsleiet i hytta Granbakken skrev Nygards dikt – som han bestandig hadde gjort.

Verslinjen på gavlen i Olav Nygards vei er hentet fra den siste samlingen. Her finner vi en "rolig lykksalighet", skriver Trygve Greiff i sin bok *Dikter og mystiker*:

*No kvil deg fot; no har du vunne fram;
Her søv mitt fjell i varme sumarlindar.
Det kjennespake hjarta skifter ham
i andardraget ifraa fjell og tindar;
det finn kje fleire berg og bægjerindar,
og kjensla raar so rein og undersam.*

Flyfotoet fra 1937 viser beliggenheten til eiendommen Granbakken der Olav Nygard bodde i en hytte til han døde i februar 1924. Rakel, hans enke, solgte eiendommen i 1928. Nytt hus ble bygget tidlig på 1930-tallet og hytta trolig revet. Dette er før Hellerudveien (Ytre ringvei) ble anlagt. Eiendommen er utskilt fra plassen Beverlia som igjen er utskilt fra Ulsrud gård (gnr. 145). Kilde: Norkart AS 2019, Plan- og bygningsetaten, Oslo kommune.

Øversettelser og gjendiktning

Også øversettelse og gjendiktning av William Shakespeare (1564-1616), John Keats (1795-1821) og Robert Burns (1759-1796) finner vi i Olav Nygards produksjon. Dessuten trekkes det mange paralleller til andre store diktere slik som Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) og Henrik Wergeland (1808-1845), for å nevne noen. I denne sammenheng har Eirik Vassenden i boka *Skapelsens problem*, en bearbeidelse av hans doktoravhandling fra 2003, mange tolkninger og henvisninger. Boken er den første større vitenskapelige undersøkelsen av Nygards diktning og tegner bildet av et mangfoldig og betydelig forfatterskap.

Garborgs medvirkning til kjøp av eiendommen Granbakken i Beverlia

Olav Nygard og Hulda Garborg hadde utstrakt brevveksling. I boka til Asbjørn Aarnes om *Poesien hos Olav Nygard – Et dikteralbum* er det opplyst at 6² brev er kjent fra Olavs hånd i tidsrommet 1912-1923. Om anskaffelsen av hytta Granbakken i Beverlia skriver Olav Nygard noen brev som kan forklare hvorfor han kjøpte hytta og om Garborgs medvirkning.

I et brev datert Bolstadøyri ved Voss 27. september 1922 forteller Olav Nygard at han reiser fra Vestlandet. «Eg maa kome i eit turrar og varmar verlag, kan hende til utlande, um eg greider ferda». Han skriver vidare at han regner med å komme til Kristiania omkring 7. oktober. Han solgte huset på Horvei. Dro via Oslo til Østfold, hvor to av hans brødre var lærere i Tune og

Varteig. Siden flyttet han til Rakels bror Mons Tvedt. Forut for reisen til Østlandet planla han en reise til Italia med Rakel, sønnen Sigurd og diktervennen Tore Ørjasæter.

I et brev datert Rygge 15. november 1922 uttrykker han takknemlighet for å ha mottatt et brev fra Norli med Garborgs påskrift om å hjelpe han med penger. I samme brev håper han å få tak i «ein gard her ein stad».

I et brev datert Lande ved Sarpsborg 11. januar 1923 skriver Nygard blant annet følgende: «Fyre jol tok eg kjøp paa eit lite jordstykke med ei sumarhytte paa ved Bryn st. Sumen var 5500 kr. No hev eg freista faa pengar til aa løyse det 25de januar. Men det hev til dessa vore radt uraad aa faa. Naar eg hev fenge skøyte vil eg søkje Akers kommune um trygd til eit laan i smaabrukarbanken. Men fyrst maa eg faa det i mi eige». Olav skriver videre om sine vanskeligheter og avslutter med: «Kunne de laane meg 2000 kr til eg fær av smaabrukarbanken?» Vi må anta at da han solgte huset på Horvei ved Bolstadøyri hadde han den største delen av beløpet til det nye huset.

Sjekk på 2000 kroner

Neste brev er datert Ved Sarpsborg 24. januar 1923: «I dag fekk eg ein chek fraa Garborg gjennom Aschehoug, paa 2000 kr. Med dette kann eg byggje bru yve fyrste bekken, og so fær eg søkje um smaabrukarlaan». Med dette beløpet fra Arne Garborg fikk Olav Nygard betalt selger innen fristen. Han må derfor ha fått skjøte på eiendommen. Når han bruker uttrykket «bru over fyrste bekken» er det nok i billedlig forstand, og ikke over Bølerbekken som renner rett ved hytta. Han må jo ha vært på stedet og sett seg om, før han bestemte seg for å kjøpe eiendommen som har gnr. 145, bnr. 25 i Østre Aker. Altså en tomt utskilt fra Ulsrud gård.

Et drøyt halvår senere skriver Olav Nygard igjen brev, denne gang datert Granbakken 17. august 1923. «Det hev lege tungt paa meg lenge at eg ikkje hev gjeve nokor fraasegn um dei 2000 kronunn eg laante hjaa dykk i januar. Meininga var aa faa laan i smaabrukarbanken: men det gjekk ikkje som eg trudde. Det var ei sumarhytte og byggjelova her er den same som fyr byann. Eg kann ikkje faa hytta godkjend som bunadshus endaa me hev vølt på henne. Og daa fær eg ikkje laan. Skal med selje so kjem me i verre stode enn nokonsinne; eg er for veik te vere uppe, so me held det fyr ei lukke at me hev dette aa halde oss til. Det var ei god lukke som gjorde at me kjøpte dette; eg fekk daa berge meg hit fraa Ulleval sjukehus der eg ikkje fekk sove i vikevis».

Fra lån til gave

Brevet fortsetter med beklagelse om den dårlige økonomien og vedlegger forsinket rente for gjelden som skulle vært betalt 25. juli. Brevet har en etterskrift på første side der det står: «Dei 2000 tenkte nok Garborg som «lån», men eg visste væl at det måtte bli gåve. Da G. vart burte tok eg ikkje mot den renta som vart meg send. H.G.»

«Kristiania-dansk»

Brevet fra Olav Nygard er skrevet og datert *Granbakken*, navnet som ble brukt om eiendommen, også i offisiell sammenheng av Aker kommune.

I brevet fra Olav Nygard til Hulda Garborg datert 17. august forteller han at kona Rakel «er so fjerre no at ho kan stelle huset; men ho lyt fare fint med seg, ho hev ein blindtarms-brune som ikkje vert god att fyr ho vært operert: men kann verte akut att naar som høver: men me lit paa lukka, og torer ikkje tenkje langt fram.»

Om Sigurd, som er i 6-7 års alderen, forteller han: «Guten har lært seg so god Kristiania-dansk paa denne vesle tida han har vore i lag med smaafolka her at eg er kaut av han, endaa eg gjerne hadde ynskt at det vore italsk». «Italsk» må være italiensk fordi Nygard hadde planer om å reise til Italia med bedre klima for sin sykdom.

På gavlveggen til Ulsrud Borettslag finner vi Nygard-sitatet «No kvil deg fot. No hev du vinne fram», fra diktsamlingen *Ved vebande* i 1923, utgitt da Olav Nygard bodde på Granbakken. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 6. desember 2018.

Et år på Granbakken

Med de datoer som er oppgitt tyder det på at familien Nygard flyttet inn på Granbakken i Beverlia like etter 25. januar 1923 etter å ha kjøpt eiendommen i desember 1922. Han får et lån på 2000 kr. av kjøpesummen av Arne Garborg. Etter at Arne Garborg dør 14. januar 1924, ettergir Hulda Garborg han gjelden på 2000 kroner. Ved Olav Nygards død 11. februar samme år hadde han bare bodd i hytta i drøyt et år. I denne perioden lå han fire uker på Ullevål sykehus.

Olav Nygards siste måneder

Om de siste månedene fortelles det at Olav Nygard var sengeliggende det meste av tiden, han hadde også ligget den siste sommeren på Horvei, i 1922. I boka *Poesien hos Olav Nygard* av Asbjørn Aarnes fortelles det at han arbeidet hektisk bare de siste månedene, da fraba han seg besøk av hensyn til arbeidet. Mot slutten var han så svak at han ikke kunne løfte pennen, men

dikterte diktene til konen. Det var ved denne tid han bad Rakel om å brenne de diktene han hadde strekt over i de tidligere samlingene og i manuskriptene. Han passet på at det virkelig ble gjort: *Du let vel ikkje berre ovnsdøri upp og att*, spurte han. Det var tungt å oppfylle dikterens ønske, har Rakel fortalt, men hun gjorde som han sa.

Diktet «Til son min» som faren hadde skrevet til Sigurd, omfattes av en samtale som er gjengitt i boka til Aarnes: Sønneren, som da var 7 år, hadde oppfattet at han skulle få et dikt: *Far, skal eg få eit dikt? Dikteren: Ja, og det er eit dikt som ingen son i verda har fått maken til.*

Videre fortelles det i *Poesien hos Olav Nygard*:

Olav Nygard døde 11. februar 1924 og Rakel var til stede. Rakel har fortalt at han ofte ventet med å drikke et glass vann til ved 16-17-tiden, for å unngå smertene slik at han kunne skrive. De siste ordene som falt mellom Rakel og Olav var disse: *No ser eg ikkje at de er her*. Et øyeblikk senere, Olav: *No høyrer eg ikkje at de er her*. Han så opp mot taket: *Eg ser ei sol...*

Rakel: *Det er sola som skal lysa deg heim, Olav.*

Olav: *Ja. –*

Ja – var dikterens siste ord.

«Nokre dikt»

Etter at Olav Nygard døde bort 11. februar 1924 i hytta «Granbakken» i Beverlia lå det igjen et uskrevet manuskript til en samling «Nokre dikt» som ikke ble trykket før i 1934, 10 år etter hans gravferd. Blant disse «Til son min», «Shakespeare» og «Berre ein liten bekk», nok til å plassere dikteren blant de største, skrives det i boka *Dikt i samling* fra Norsk Bokreidingslag 1984.

Diktet «Berre ein liten bekk» har 12 vers der vann, spesielt sildrende vann, gir han inspirasjon. I siste verset leser vi:

*Naar eingong banedrykken slær
med gufs av eldfengd eim, -
du gjest som fyl meg skuggenær,
skjent paa naa bekkjesongen ber
mi løyste livsaand heim.*

Kan det være Bølerbekken han hørte i det fjerne? Eller var det bekkene i Modalen han minnes?

Hulda besøkte Olav Nygard i hytta Granbakken i Beverlia på Oppsal før jul i 1923. Arne Garborg døde 14. januar 1924, altså en snau måneds tid etter besøket. En måned senere døde også Olav Nygard. Om det siste møtet forteller Hulda:

"Eg såg han siste gongen då dagane hans var talte. Han skulle døy, det visste vi alle. Men best visste han det sjølv. Veker var gått sidan eg såg han sist og handi hans var so liti vorte.

Garborgs død og bålferd låg i millom sist og no."

"Kom du lell, kviskra han, "du som hev havt so mykje..."

Eiendommen Granbakken – tidligere Østmarkveien 24 - nå i området Hellerudveien 136

Rakel ble boende på Granbakken. Fire år etter Olavs bortgang var det befaring på eiendommen fordi den var solgt og det skulle bygges et to etasjers våningshus på tomta. Rapporten³ fra befaringen gir oss et innblikk i hyttas størrelse og innredning:

Kommunal befaring på «Granbakken», Beverlien pr. Opsal 23. august 1928

«Det står på tomten et beboet uthus (hytte) i ca. 4 m avstand fra nordre og ca. 4 m fra vestre grense. Uthuset er 5,00 x 4,40 m utvendig pluss et lite tilbygg 1,80 x 1,30 m. Bygningen står praktisk talt like på bakken. Det er papp på taket. Uthuset er delt i 2 rom. Det er ovn og komfyr med hvert sitt røkrør gjennom taket. Innvendig høyde i rommene er 2,54 m. Yttervegger er 4" bindingsverk med paneler.

Det står et mindre uthus østenfor «hytten» (nærmere bekken) – samt et par små skur. Videre står det et uthus med pulttak syd for «hytten» (nærmere veien) – dette er 3x5 m, benyttes som hønsehus. Eierne opplyser at så vidt hun vet skal bebyggelsen ikke være anmeldt. Hytten skal være oppført før tidligere eier Nygards tid. Eier før Nygard (for antagelig 7-8 år siden) skal ha vært en Kristiansen eller Gulbrandsen».

Den håndskrevne rapporten forteller oss om ytterst små forhold. Om lag 22 m² (utvendig målt)

*No reiser kvelden seg i vesterbrun,
han trør på lette føter gjennom tun
og skuggeveven fjell-imillom hengjer.
Det gjeng ei kviskring gjennom kjørr og lyng,
og talatrasten skiffer ljod og syng
med avdagsskjelven under sine strengjer.
Men dagen tek sin gangar fast i taum
tek ferdakåpa på med fullrend saum
og bort frå blåne etter blåne skundar .
Det gular gjennom svale dal og lid,
der skuggen ventar natta, brura si
og ør i sine elskhugsdraumar blundar*

Olav Nygards kanskje mest kjente dikt, «No reiser kvelden seg» i samlingen Vebane fra 1923.

fordelt på to rom. Tilbygget må trolig være do. Hønsehuset med pulttak (tak med fall til bare én side) forteller at Nygards drev med høns, noe de også hadde drevet med da de bodde på Vestlandet. Hytta var ikke ny da de kjøpte den. I grunnboka er første innføring fra 8. juni 1921,

utskilt fra bnr. 4. Beverlia er oppført under bnr. 4 og 5. Det er derfor berettiget å si at Granbakken ligger i Beverlia.

Fjørørker Johan Adolf Olofsson kjøpte Granbakken

Det var den svenske fjørørker Johan Adolf Olofsson² på Ulsrud gård som var kjøper av eiendommen. Den 22. mai 1928 søkte han kommunen om å få kjøpe gnr. 145, bnr. 25, Granbakken i Østre Aker. Eiendommen har et areal på ca. 3 mål og er bebygget med et mindre hus (Nygards hytte)³. Som utenlandsk statsborger måtte han ha konsesjon. I søknaden fremgår det at «bebyggelsen er oppført uten anmeldelse til og approbasjon av bygningsvesenet og er således helt ulovlig», iflg. bygningssjefens anmerkning 6. september 1928. Olofsson får godkjenning til kjøp, men må forholde seg til det bygningslovmessige. Trolig var «hytten» oppført før bygningsloven trådte i kraft, for saken får ingen videre oppfølging.

Johan Olofsson fikk tillatelse av Aker kommune til bygging av huset 12. september 1930. Samtidig måtte bekken på tomtens østside i kulvert under veien etter formannskapets nærmere bestemmelse. Huset hadde ferdigbesiktelse 26. januar 1932.

Sigurd dør og Rakel flytter

Oppsalmannen Gunnar Vraalsen skriver i et notat at Sigurd var et geni og at overlærer Evje på Østensjø skole hjalp Sigurd med videre skolegang etter folkeskolen. Men i 1936 dør Sigurd av tuberkulose, bare 19 år gammel.

For penger Rakel fikk for tomten flyttet hun til byen og skaffet seg melkeforretning, skriver Gunnar Vraalsen. Rakel døde i 1979, 55 år etter sin mann.

Gravsteinen på Østre Aker kirkegård har en strofe fra *Ved vebande* hentet fra diktet *Det trengs so lita minning*:

*Paa tronge vegar
stig det store tankar.*

Graven blir i dag vedlikeholdt av Modalen kommune⁴. Sigurd ble begravet like ved sine foreldre.

På Nygards gravstein på Østre Aker kirkegård er det hugd inn: Paa tronge vegar stig det store tankar, fra diktsamlingen *Ved vebande*. Foto: Leif-Dan Birkemoe 6. desember 2018

Sluttnoter

- ¹ *Kari Ødegård, født Hermansen (1939-2017), oppvokst i Kampheimveien, var ofte å se på Deichmanske bibliotek på Oppsal etter at hun gikk av med pensjon i 2005 som rektor ved Nordbytn ungdomsskole i Ås kommune. Hun flyttet da tilbake til Oppsal. Kari var meget hjelpsom med å skaffe bilder til bildebasen Østensjø lokalhistoriske bilder. Fra fotosamlingen til sin far Ørnulf og onkelen Cato Hermansen, som var en meget aktiv fotograf selv under krigen, klarte hun å spore opp hvor bildene befant seg. Dessuten kunne Kari svare på de fleste spørsmål om gamle Oppsal, gjerne gjenfortalt fra foreldre og besteforeldres beretninger. Om Olav Nygard viste hun til boka Månen sover på silkepute, som hun utga i 1997. Diktet Månen sover på silkepute finner vi i samlingen Runemaal fra 1914. Det er derfor naturlig å gi henne ordet som innledning til artikkelen om dikteren Olav Nygard i Beverlia.*
- ² *Johan Adolf Olafsson er hans fulle svenske navn, gjerne fornorsket til Johan Olafsen.*
- ³ *Dokumentene til «Granbakken» er arkivert i PBEs saksinnsyn for Hellerudveien 136A (Gnr. 145, bnr. 25). Eiendommen, opprinnelig på ca. 3 mål, er senere oppdelt i flere bruksnummer. Gunnar Vraalsen forteller at han selv «bodde 4 år i Beverlia fra 1946 på samme tomt som Nygards bodde».*
- ⁴ *Modalen er Norges nest minste kommune med 380 innbyggere, kun Utsira har færre. Kommunen har store inntekter fra vannkraft og er også en stor eksportør av sand fra de mange sandtakene i dalen. Dalen fikk veiforbindelse først i 1976.*

Kilder/Litteratur:

- Månen sover på silkepute – Olav Nygard – en glemt dikter? Kari Ødegård, 1997.
- Trygve Greiff, Olav Nygard, Gyldendal forlag, Oslo 1959.
- Asbjørn Aarnes, Poesien hos Olav Nygard – Et dikteralbum. Pax Forlag AS, Oslo 2004.
- Olav Nygard. Dikt i samling, Norsk Bokreidingslag 1984.
- Olav Nygard. Dikt i utval. Utgåve ved Åse-Marie Nesse. Noregs Boklag 1973.
- Olav Nygard. Dikt. Minneutgåve. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1934.
- Eirik Vassenden. Skapelsens problem. Lesninger i Olav Nygards lyrikk. Scandinavian Academic Press, 2007.
- Udatert notat om Olav Nygard av Gunnar Vraalsen.
- Norsk biografisk leksikon, Wikipedia og Store norske leksikon.
- Olav Nygard: Lokalhistoriewiki.no
- Sigrid Bø Grønstøl; Olav Nygard. <https://www.allkunne.no/framside/biografiar/n/olav-nygard/97/753/>. Her er en rekke kildehenvisninger til videre lesing.
- Nygard – Vaksdal Historielag. http://www.vaksdalhistorielag.org/wiki/index.php?title=Olav_Nygaard
- Ivar Aasen-tunet. <https://www.aasentunet.no/iaa/no/>
- Sothøna nr. 40, desember 2010: Cathrines hjørne. Olav Nygard – Dikter og mystiker. Av Cathrine Senje. S. 14-16.
- Årbok 2007 for Den Norske Turistforening. Vennlige Vestlandsfjell, Stølsheimen, Vossefjellene og Vikafjellet. Olav Nygard, Torill Refsdal Aase, side 76.
- Kulturminnevernplan for Modalen Kommune, august 2000.
- <https://digitaltmuseum.no/011085439782/fjellgarden-krossen-nygard>
- Ordliste på side 193 i boka Olav Nygard, Dikt i utval. Utgåve ved Åse-Marie Nesse. Norges Boklag 1973.
- Plan- og bygningsetaten i Oslo, saksinnsyn. <https://innsyn.pbe.oslo.kommune.no/saksinnsyn/main.asp>
- <https://seeiendom.kartverket.no/>

Sarabråten I 2019

Knut Helge Midtbø

Sarabråtens Venner

Sarabråtens venner er en arbeidsgruppe som arbeider knytta til kulturminnet inne på Sarabråten i Østmarka. Det begynte som et initiativ fra Arne Egil Sagen og Torbjørn Ouren, begge med bakgrunn fra Nøklevann ro- og padleklubb. De ville danne en gruppe som skulle videreføre denne klubbens arbeid med å lete i Nøklevann etter den berømte hjulbåten Sara som Thomas Heftye fikk bygget til bruk på Nøklevann.

Ved starten i april 2007 brukte vi ikke noe navn på gruppa som nå heter Sarabråtens venner. Men, Saras venner ville passet godt i startfasen. Etter kort tid kom vi i gang med dugnader og aktiviteter inne på Sarabråten. I nært samarbeid med Bymiljøetaten (tidligere Skogvesenet) gikk vi løs på det gjengrodde kulturlandskapet rundt de gamle murene og veiene der inne. Fakkelvandringer kom i gang. Rekorden er 600 deltakere og den ble satt en regntung septemberkveld i 2015. Da Den norske turistforening var 150 år 21. januar 2018 arrangerte vi en stor vinterfest sammen med over 1000 deltakere.

Etter at modellen av hjulbåten Sara nå er ferdig er vi på en måte tilbake til røttene våre. Vi er også Saras venner!

Modell av hjulbåten Sara. Foto: Knut Helge Midtbø, juni 2019

Modell av hjulbåten Sara ble presentert 5. september 2019 i konfirmantsalen i Bøler kirke

Sonarsøk og dykk har ikke gitt oss sikre spor etter Sara. I 2018 fikk vi muligheter til å bestille en modell av båten i skala 1:10. Modellbyggeren heter Knut Gransæther. Han har omfattende erfaring med bygging av modeller av båter. Siden vi ikke kjenner til tegninger har de gamle fotografien sammen med solid kunnskap om båter vært Knuts grunnlag for å bygge denne modellen.

Modellen ble presentert på et stort, åpent møte i Konfirmantsalen i Bøler kirke 5. september 2019. Knut Gransæther fortalte selv om hvordan han har løst oppgaven.

Det er midler fra Sparebankstiftelsen som har gjort det mulig å bygge denne modellen av Sara.

Bilder fra Sarabråten

Ved å studere kildene kan det dukke opp mye som er både uventa og morsomt. Universitetet i Bergen har en samling bilder etter fotografen Knud Knudsen. En rekke bilder er fra Sarabråten og er datert 1874-1876. Bildet under viser det ene stabburet på Sarabråten og dette har en veldig god oppløsning.

Tar vi et utsnitt og forstørrer ser vi plassen Lutdalen innerst i nordenden av Nøklevann. Samtidig blir det lettere å se at det står med en person med en lang stav delvis skjult bak trappa. Jeg har ikke sett noen sikker dokumentasjon av hvem som er med på dette bildet. Ut fra

Sarabråten, 1874-1876. Foto: Knud Knudsen; samling Marcus. Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket i Bergen.

Utsnitt av foto 2. Foto: Knud Knudsen, 1874-1876 .

andre bilder av Heftye og ut fra bilder Heftye står oppstilt for fotografen gjetter jeg på at dette er Thomas Johannessen Heftye vi ser bak trappa. At minst en av damene på vollen er en Heftye er også sannsynlig.

Hva er norsk - hegemonistriden om Thomas Heftyes to friluftseiendommer, Sarabråten og Frognerseteren.

Det er interessant å grave i kildene rundt Thomas J. Heftye og Sarabråten. Biografien fra Karsten Alnæs som kom i 2018 lærte meg mer om hvem Thomas Heftye var. Han var født i Norge og gikk på skole i Leipzig. Det er bevart mange stiler fra denne skoletida. Han skrev inderlig og engasjert om turer i naturen i området. Dette plasserer ham midt i romantikken som lå i tiden og det gjør det lettere å forstå at en skogeier og trelastgründer rundt 1850 bygde ut Sarabråten inne i marka med den såkalte sperrestua tegnet av to av tidens viktigste arkitekter i Norge; Ernst Heinrich Schirmer og Wilhelm von Hanno. Da Heftye bygde Sarabråten på 1850-tallet var interessen stor for samfunnets røtter i bondesamfunnet. Det er ikke tilfeldig at Heftyes venner P. Chr. Asbjørnsen og Henrik Ibsen (den siste rett nok en kort periode) samlet inn eventyr og sagn rundt om i Norge. Asbjørnsen hadde en lang samlerferd i Østerdalen i 1851. Tilbake i Kristiania satt han med en mengde fortellerstoff, men også noen flotte skisser som gjenga byggeskikken i dalen. Det er naturlig å tenke seg at dette har nær sammenheng med at arkitektene tegnet sperrestua (som ble ferdig i 1856) inspirert av de særegne sperrestuene fra Østerdalen.

Familien Heftyes storslåtte fester på Sarabråten er vel kjent og er skrevet om mange ganger. Den berømte gjestelisten derfra er nesten utrolig.

Mari Hvattum er professor ved Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo. Hun har skrevet biografien om Heinrich Schirmer og i den er det mye interessant som arkitektens plass i Norge. Jeg fant interessant stoff om Sarabråten der, og falt for fristelsen til å skrive litt basert på boka.

Mens han fortsatt flittig arrangerte moro på Sarabråten, kjøpte Heftye i 1864 en eiendom på Frognerseteren, bygde et stort hus og flyttet en samling av hus på Frognerseteren. Heftyevillaen sto ferdig allerede i 1867. Denne gangen hadde Thomas Heftye sett et loft som vennen Niels Aall på Ulefoss hadde fått bygget inspirert av byggeskikker fra Telemark. Han ville ha noe lignende og det skriver Hvattum at det ble. Nå ble det Herman Schirmer, den unge sønnen til den ene arkitekten bak sperrestua som var arkitekt. Etterhvert flyttet Heftyefamilien flere fester og mottagelser opp dit. Prinsen av Wales og tidligere president og berømt Nordstatsgeneral Ulysses Grant ble tatt imot av Heftye der oppe. Dette nevner jeg bare for å understreke at Heftye fortsatte der han slapp på Sarabråten.

Det utspant seg stadig debatter om hva som var norsk. Unionen med Sverige sammen med sterke nasjonalistiske strømninger gjorde dette til et sentralt tema i samtiden. Jeg skal ikke gjøre noe forsøk på å gjengi de ulike ideene som debattantene bekjente seg til. Men, bygg ble fort vekk bedømt etter hvor «norske» de var. Typisk for denne debatten var at den populære sveitserstilen gjerne ble sett på som «forloren». Jeg tar heller og siterer professor Edvard Bull d.e. som i Akers historie skriver:

«Den litt uegte seterromatikk som hvilte over Sarabraaten var det ikke tale om på Frognerseteren. I stedet for ettergjort «sæterstil» flyttet Heftye ægte bondestuer, med egte indbo derop – som en slags begynelse til et nasjonalt friluftsmuseum. Hovedbygningen (af arkitekt H. M. Schirmer d.y.) fik et langt mer egte nationalt præg end Sarabraaten, og fremfor alt, selve naturen her er langt mer storslagen og karakterisk norsk.»

Historien om familien Heftye og Sarabråten har også et siste kapittel der arkitektur har en rolle. Da Thomas Thomassen Heftye overtok Sarabråten fra moren Marie, tok han ned hele sperrestua og bygde den om til Kuskeboligen. Den nye, store villaen var ferdig i 1898 og er bygd i en stil som da var ansett som ennå mer norsk enn det som til da var bygd; dragestilen. Vi har selv sagt lov til å vurdere bygningsskikken fritt. Personlig er jeg langt fra enig i at sperrestua, Heftyevillaen og Dragestilvillaen fortjener å rangeres på en norskhetsskala. Personlig liker jeg både sveitserstil, sperrestua og Heftyevillaen. Dragestilen synes jeg er forloren!

KILDER:

- Mari Hvattum: Heinrich Ernst Schirmer, kosmopolittenes arkitekt, Pax forlag, 2014.
- Karsten Alnæs: Thomas J. Heftye, Gyldendal, 2018
- Edvard Bull: Akers historie, 1918 s. 376
- Erik Henning Edvardsen: JULETRÆET 2017 - PETER CHRISTEN ASBJØRNSSEN - på samlerferd til Østerdalen i 1851, Utgitt av Asbjørnsenselskapet, 2017.

Hjulbåten Sara: En importert, dansk idé?

Roger Phil

Jeg vet at det rent umiddelbart kan virke som en uhyrlighet at hjulbåten Sara skulle være dansk, men mye kan tyde på at ideen kom nettopp derfra. Men for å forstå sammenhengen er vi først nødt til å ta en kikk på den godeste konsul Thomas Heftyes sosiale liv. Han var født med sølvskje i munnen ettersom bestefaren etablerte bankierhuset «Thos Joh Heftye & Søn,» men i motsetning til mange tredjegerasjons arvinger klarte han å ivareta arven.

Thomas Heftye ble tildelt en rekke ordener og utmerkelser for sitt virke. I 1864 ble han utnevnt til ridder av St Olavs Orden, men han var også ridder av Dannebrogordenen, ridder av den franske Æreslegionen, kommandør av 1. klasse av den svenske Vasaordenen, ridder av den svenske Nordstjerneordenen og kommandør av den østerrikske Frans Josefordenen. Han måtte med andre ord ha en omgangskrets av betydelig internasjonal størrelse.

Det viser også gjesteboken og fotoalbumene med all mulig tydelighet: Kongelige, kulturpersonligheter og politikere fra inn- og utland besøkte Heftye på Sarabråten, men om det var stedet, mannen eller en kombinasjon som trakk så mange hit, skal jeg ha usagt. Bare slå fast at blant alle besøkende også fantes en dansk jurist og politiker ved navn Orla Lehmann.

Orla Lehmann ble født 19. mai 1810 i København og døde 13. september 1870 og var en av de mest fremtredende lederskikkelser i den liberale opposisjonen mot eneveldet. I 1841 holdt han oppfordring til bøndene om å arbeide for den frie forfatning, noe som ga ham tre måneders fengsel, hvilket igjen gjorde ham svært populær. På Casinomøtet 20. mars 1848 sto han i spissen for en stor borgerforsamling som krevde at kongens ministerium måtte avsettes og en fri forfatning velges. Dette møtet var begynnelsen på den danske marsrevolusjonen som banet vei for den første danske grunnloven. Frederik 7. var 39 år gammel da han overtok kronen 20. januar 1848 etter sin far Christian 8., som hadde observert de voldsomme politiske strømningene i Europa og lagt til rette for en fredelig opphevelse av eneveldet. Dagen etter gikk et folketog på nær tjue tusen mennesker til Christiansborg for å kreve en ny regjering, men Frederik 7. kom dem i forkjøpet og sa opp sitt ministerium og det såkalte Martsministeriet ble oppnevnt, der Orla Lehmann ble utnevnt til minister uten portefølje. Dermed startet arbeidet med å gi Danmark det som i ettertid har blitt hetende Junigrunnloven, signert av Frederik 7. 5. juni 1849. Sagnet forteller at kongen etter å ha signert skal ha sagt; «Sådan, nå kan jeg i det minste sove så lenge jeg gidder.»

I 1861 ble Orla Lehmann innenriksminister og trafikkminister i en tid som krevde handling og ikke ørkesløse politiske debatter om formuleringer av fotnoter og én av oppgavene Lehmann var engasjert i, var etableringen av Silkeborg som by på grunn av den sentrale plasseringen på

Hjulbåten Corneville har mange likhetstrekk med hjulbåten Sara.

Jylland og beliggenheten ved Gudenåen, Danmarks lengste elv, og dermed tilgang til havet. Rentekammeret, datidens danske statsadministrasjon, hadde riktignok vedtatt å anlegge en handelsplass der allerede i 1844, men Lehmann sørget for at byen fikk jernbane og ga samtidig en etterlengtet vitamininnsprøytning til Midtjylland. Lokale krefter med papirfabrikant Michael Drewsen i spissen gikk riktignok samtidig til innkjøp av hjulbåten Hjejlen, som fortsatt er verdens eldste hjulbåt i drift med sin opprinnelige, originale motor.

Men allerede før Hjejlen var trafikk med hjulbåter vanlig på Silkeborgsjøene, for turistene skulle til Himmelbjerget og måtte over Julsø fra Laven. Slik oppsto silkeborgrederiet «Barbererens Baadfart.» Noen turister kom sikkert med hest og vogn, men det var langt mer eksotisk og behagelig å bli fraktet over Julsø med båt. Flere av båtene var hånddrevne hjulbåter, det var fri og reell konkurranse mellom privateide små dampbåter og hånddrevne hjulbåter fram til Hjejeselskapet inngikk en overenskomst 22. januar 1923 om enerett på ruteseilas fra Silkeborg. Det foregikk ikke uten en viss porsjon tumulter, men var sannsynligvis en nødvendighet fordi markedet var for lite til å gi livsgrunnlag til flere rederier.

Barberer Peder Petersen (1819-1885) skal være den som startet båttrafikken for turister. Han ble født i Grødde vest for Silkeborg, var utdannet møllebygger og flyttet til Silkeborg i 1850. Ettersom møllebygging var forholdsvis lite etterspurt, lærte han seg barbererfaget, for hår og skjegg vokste på folk, uansett vær og føre, gode eller onde dager. Men den godeste barbereren var en initiativrik mann som så mange andre i Silkeborg på den tiden, og skjønte

fort at turistene ville beskue landskapet fra sjøsiden. Utdannet møllebygger som han var, var det en forholdsvis smal sak å bygge om noen innkjøpte livbåter til hånddrevne hjulbåter. Om møllehjulene gikk vannrett eller loddrett, i luft eller vann, var mest en formalitet. Den første båten bygget han egenhendig, ga den navnet Otto og sjøsatte den i 1858. To mann satt mellom skovlene og sveivet hvert sitt hjul rundt til glede for passasjerene, og på en god dag kunne farten komme opp i åtte knop. Hjulbåten hans ble svært populær og fikk snart følge av flere, de fleste av dem fikk tradisjon tro kvinnenavn som Caroline Amalie, Marie og Dagmar, andre geografiske navn som Dania og Corneville. Etter hvert anskaffet han også små dampbåter der personalkostnadene riktignok var lavere, men som mange turister valgte bort på grunn av støy, røyk og varme.

Hjulbåtene var forholdsvis flatbunnede og kunne gå på grunt farvann og dermed la passasjerene komme til steder andre og større båter ikke kunne. Dessuten kunne han tilby hesteskys, turistguider, reisehåndbok for området og var i det store og det hele byens første turistsjef. Det fortelles også at H C Andersen, som mer eller mindre korrekt er gitt æren for å være den første turisten i området, besøkte barbersalongen. Sikkert for å få lokkene stusset.

Mange danske selebriteter besøkte Sarabråten opp gjennom årene; folketingsmann og minister Ludvig Ernst Bramsen, jurist, politiker og statsminister Johan Henrik Deuntzer, kvinnesaksforkjemperen Ida Falbe-Hansen, professor og konferensråd Vigand Andreas Falbe-Hansen, lege og

Hjulbåten Sara har mange likhetstrekk med hjulbåten Corneville.

zoolog Harald Krabbe, maler Edvard Lehmann, hoffjegermester og kongelig skogforvalter baron Frederik Julius Wedell-Wedellsborg, arkeolog og historiker Jens Jacob Asmussen Worsaae og ikke minst: jurist, politiker og trafikkminister Orla Lehmann.

Orla Lehmann besøkte Sarabråten i 1865 og beskriver i boken «Norge og Nordmændene» Sarabråten og veien inn dit over de høye åser og inn til de frodige skoger, så la oss høre hans egne ord om hvordan han opplevde stedet: «Selve Sæteren, der er en lidt idealisert Gjntagelse af et norsk Bondehuus, ligger paa et steilt Fjeld, som næsten lodret hæver sig op af et stort Kjærn, der paa alle Sider indsluttes af høie og mørke Skove. Da vi fra en halsbrækkende Huulvei dukkede op paa en fremspringende Pynt ligeoverfor Sæteren, mottoges vi derfra med en Velkomst af en Luur, og da lidt efter den næste Gjæst fik den samme Hilsen, protsede han af, rettede sit photographiske Batteri mod os, og havde os alle i Lommen, forinden han naade op til Huuset. Bag samme ligger det et endnu langt høiere Fjeld, hvorfra der nedstyrter en lille Fos, og hvor man skal have en så viid Udsigt at man i klart Veir endog seer Gaustads Tinde. Det er saaledes i Hovedstadens umiddelbare Nærhed en smuk lille Prøve paa norsk Fjeldnatur, og når den gjestfrie Vært her for nogle Dage fæster Bo, tillige et fornøieligt Samlingssted for Venner og Fremmede, om hvis Besøg Sæterens Album bærer Vidnesbyrd baade i Vers og i Prosa, f. Ex. af Kong Carl og hans Dronning.»

Gjestene til Heftye skulle få en uforglemmelig opplevelse og feilfri oppvartning. Derfor kjøpte Heftye hjulbåten Sara, der to mann satt mellom skovlene og sørget for framdriften med håndkraft. Det eldste bildet av båten er fra 1866, så det er trolig at båten ble sjøsatt på Nøklevannet dette året. Sara hadde mange likhetstrekk med dem som seilte på Julsø, sønnen til en av mannskapet på Sara fortalte i 1986 at «det måtte to mann til for å sveive hjula rundt, og det var så hardt arbeid at det som regel var flere mannskap som skiftes om det.»

Tatt i betraktning at Lehmann besøkte Sarabråten ett år før hjulbåten Sara ble sjøsatt, for hvis båten lå på Nøklevannet det året Lehmann besøkte Sarabråten, ville Heftye garantert tatt Lehmann med på en båttur, men det gjorde han ikke. Derfor er det ikke helt utenkelig at Lehmann og Heftye utvekslet ideer mens de satt på verandaen med utsikt over Nøklevannet og nøt en god sigar og et glass konjakk og lot tankene fly. Lehmann var tross alt samferdselsminister i hjemlandet.

«Vet du hva?» kunne Orla ha sagt til Thomas.

«Nei,» kunne Thomas ha svart. «jeg vet ikke hva.»

«Du bør ha en båt,» og så pekte han ut over vannet som strakte seg sørover og som nede ved horisonten dreide vestover mot solnedgangen.

«Jeg har allerede en båt,» svarte Thomas og pekte på den hvitmalte robåten som lå fortøyd nede ved brygga.

«Jeg mener ikke en robåt, jeg mener en hjulbåt.»

«Hjulbåt?»

«Ja, skaff deg en hjulbåt, Heftye.»

Og så tok Orla fram penn og papir og laget etter beste evne en tegning av hjulbåten Corneville som tilhørte Barbererens Baadfart. Han ga tegningen til Thomas som tok imot den, ble taus en stund mens han pattet på sigaren. Så la han tegningen fra seg, og sa:

«Det er en god idé, min venn, men jeg tror en dampbåt blir for stor og for dyr for den vesle trafikken jeg arrangerer.»

Da måtte Orla forklare at hjulbåten var hånddrevet, at to mann satt mellom skovlene og drev hvert sitt hjul og at en slik båt var like enkel å bygge som en mølle. Thomas lyttet ivrig, menn som kunne dra skovlene hadde han rikelig tilgang på, og da Orla var ferdig med å forklare, sa han:

«Men da jeg vil ha en finere båt enn dette, jeg vil ha en båt med litt mer klasse, en som er mer forseggjort. Jeg skal tross alt ta imot konger og dronninger. Og så skal den hete Sara. Nevnte jeg at Prinsen av Portugal kommer?»

«Klart du skal ha en fin båt, Thomas,» sa Orla.

Selvfølgelig skulle Heftye ha en finere båt enn barbereren. Heftye var jo konsul, tross alt. Vi vet ikke om det skjedde sånn, men det kunne jo godt ha skjedd sånn for alt vi vet.

Nettopp konsul Thomas Heftye skulle litt senere ta initiativ til stiftelsen av Den norske turistforening. Den 21. januar 1868 ble organisasjonen etablert med formål «at lette og utvikle Turistlivet her i Landet.» En av dem som var med på initiativet var dikteren og journalisten Aasmund Olavsson Vinje som hadde besøkte Sarabråten sammen med Orla Lehmann. Den som har vandret i norske fjell har ikke kunnet unngå følge de røde t'ene på minst én av turene, men kanskje også denne ideen kom fra Lehmann? Heftye innkalte nemlig en engere krets venner og forbindelser til et møte på sitt kontor i 1866, der også pressen var tilstede. Og pressen, det var Vinje, som skrev i bladet sitt, *Dølen*: «Det er ... ei Touristforening eg vil fyreslaa uprettat her tillands. Det er ingen Alpeklub efter Engelsk Mønster; for det er ikki so myket up paa bratte Tinder vi vilja kliva og brjota Halsen.» At de ikke ville opp på tindene for å klatre og risikere å brette nakken kan jo tyde på at det beste var «ved jorden at blive og at nordmenn heller ikke var skapte til høyhet og blest.» Hadde de snakket med en danske? Så kanskje den godeste Orla Lehmann ikke bare fortalte om hjulbåter, men også om vandrestiene ved Himmelbjerget? Om det helsebringende ved å ferdes ute i naturen? Og at den godeste konsulen snappet denne ideen like ubesvært som den forrige?

Det er lov å undres. For å si det med en annen av gjestene på Sarabråten, Henrik Ibsen: «Jeg spørger helst, mitt kall er ei at svare.»

Samferdselsminister Orla Lehmann på Sarabråten, i selskap med blant annet Thomas Heftye og Aasmund Olavsson Vinje, som begge holder hver sin vandringstav.

«Baller og Maskeraden» på Abildsø gård

Tekst og foto: Leif-Dan Birkemoe

Sjøhelten og eventyreren Petter Wessel Tordenskjold på frierføtter

Oberst Peter Jacob Wilster (1661-1725) med familie på Abildsø gård hørte hjemme i det øverste sosiale sjiktet i Christiania. Den fremste i kretsen var stattholderen, kong Fredriks IVs nærmeste embedsmann og stedfortreder i Norge.

Oljemaleri av Tordenskiold. Trolig malt på 1700-tallet etter original av den tyske portrettmaler Balthasar Denner. Konservert i 2015. Foto på utstillingen «Tordenskiold» 16. juli 2016.

Oberst Peter Wilster var artillerist, hans sønner Dominicus Wilster og Christian Wilster var offiserer i den norske hæren. Kontreadmiral Daniel Wilster i den dansk-norske flåten var bror til oberst Peter Wilster. Først deserterte Daniel til fienden som senere ble etterfulgt av nevøen Dominicus. Både Daniel og brødrene Dominicus og Christian endte opp i den russiske hær. Men da var de over på alliert side. Alle disse spilte derfor en sentral rolle i Den store nordiske krig, enten på den ene eller andre siden. Denne historien ble fortalt i Rundt vannet nr. 16 2018 under overskriften *Oberst Peter Jacob Wilster fra Abildsø gård og familiens overløpere under Den store nordiske krig*¹.

Vi befinner oss i den perioden av Den store nordiske krig som gjerne kalles Elleve-årskrigen 1709-1720. Fra selskapslivet i Christiania på den tiden kommer vi ikke utenom oberst Wilsters datter Julie Wilster som ble kurtisert av sjøhelten Peter Wessel Tordenskjold, selv om dette mangler historisk dokumentasjon. Derimot er anekdotene ganske frodige, fremhevet i artikkelserien *Karnappmannen* (Sothøna

nr. 20 i 2000 - nr. 39 i 2010), av folkloristen og Ibsen-kjenneren Erik Henning Edvardsen. Basert på anekdoter og faktiske hendelser skrev Jacob B. Bull et Folkeskuespill i 1899 om kretsen rundt stattholderen. Skuespillet ble første gang oppført ved Nationalteatret 26. mars

Løvendals Galley – der Tordenskiold var sjef fra 2. mai 1712 til 5. juni 1715. Fartøyet ble konstruert av Jørgen Pedersen og bygget i Langesund. Til tross for navnet er fartøyet betegnet som en fregatt. Selv om det var en liten fregatt var det kjent som et raskt og lettseilt fartøy. Lengde/bredde: 90/22 fot. Bestykning: 12 stk. 6-punds og 6 stk. 4-punds kanoner. Besetning: 100 mann + 50 medfølgende soldater. Modellen er bygget i skala 1:48. Foto fra utstillingen «Tordenskiold» 16. juli 2016.

1901, i regi av Bjørn Bjørnson (1859-1942), og med Ragna Wettergreen (1864-1958) i rollen som Julie Wilster. Muikken var komponert av Johan Halvorsen (1864-1935). Skuespillet er omtalt av Erik Henning Edvardsen i del 14 av artikkelserien *Karnappmannen*². Forfatteren har gitt tillatelse til å gjengi artikkelen i Rundt vannet. Se side 60.

Selskapslivet i Christiania og omegn

Det var om vinteren når krigen normalt ikke var på sitt heteste at det var tid til selskapelighet. Oslofjorden var vanligvis islagt og flåten lå i opplag. Det fortelles at i stattholder Gyldenløves og Løvendals tid ble det holdt «Baller og Maskerader», den eldste form for fornøyelser i Christiania, kan professor Ludvig Daae berette om i boka *Det gamle Christiania 1624-1814* (Christiania 1871) etter det som Carl Deichman noterte ned i sin samtid. Det fortelles videre at i begynnelsen av stattholder Krag's embetstid – vinteren 1714 – hadde Christiania en gjest som tildro seg stor oppmerksomhet, og som gjorde stor lykke i datidens selskapsliv. Det var daværende kapteinløytnant Peder Wessel (Tordenskjold), hvis eldste biograf forteller: «Smukke fruentimmer, som Tordenskjold sin hele livstid igjennom aldrig var en Fader av, samt lystige selskaper, av hvilke der hele vinteren igjennom fantes nok av i Norge, var, medens han i to måneder lå i vinterkvarter, det fornemste og snart eneste, han fordrev tiden med. I Christiania og der omkring hadde man ingen anselige lystigheter og ba brukelige smukke fruentimmer, med mindre man jo så kapteinløytnant Wessel buden til samme, og var en artig måte byde seg selv eller komme ubuden. En slave av komplimenter var han just ikke, men forresten alltid høflig og meget sivil, og fortelles der mangfoldige lystige, få og forlibte historier om ham, hvilke han samme tid skal ha bedrevet».

Det Norske Geworbne Regiments Leib Compagnie 1708 hadde oppvisning på Linderud gård 27. august 2016. En av deltakerne kledde seg opp slik kadett Petter Wessel var antrukket med støvler og kåpe. Støvlelene etterligner det som kadett Wessel brukte om bord på sine skip.

Carl Deichman

Da baron Krag ble kalt til Norge som stattholder, antas det å være foranlediget av biskop Batholomeus Deichmans bekjente innflytelse hos Fredrik IV. Krag hadde nemlig tidligere vært stiftsamtmann i Viborg, mens Deichman var biskop samme sted. Det var i 1712, at denne begavede, men lite prestelige mann kom til Christiania, hvor han, så lenge kong Fredrik levde, vel kunne anses som byens mest innflytelsesrike mann, skriver professor Daa i 1871. En av biskopens hovedinteresser var gamle bøker. Hans sønn Carl Deichman døde ugift i 1780 og testamenterte boksamlingen til Christiania by. Carl gjorde også opptegnelser fra sin tid i Christiania, og det er nok fra ham vi har historiene om selskapslivet. I alle fall oppgis Carl Deichman som kilde i flere sammenhenger. Det ovenstående forteller hvilke kretser han omgikk, slik at anekdoter og tilfeldige historier han berettet om, trolig har rot i visse virkelige hendelser.

Forelsket seg i oberst Wilters datter

En slik historie kan føres tilbake til stattholder Løvendal som i likhet med faren baron Gyldenløwe, arrangerte «Baller og Maskerader». Lenge ble det snakket om en maskerade der Løvendal hadde forelsket seg i oberst Wilters datter som forestilte en «Schäferin (dvs. en hyrdinne), de ble usynlige for en tid, senere fant man igjen hennes «Capot» (dvs. hatt) ved Abildsø. Hans

Ball hos Norges stattholder Løvendal. Kommandør Wilster ledsager Lady Carteret ut av ballsalen. Kadett Wessel kommer med noen velvalgte ord. Illustrasjon av J. Nørretranders i boka *Peter Tordenskiold, historisk roman af P.P.*

24. februar 1716 ble Petter Wessel adlet under navnet «Tordenskiold». Som begrunnelse fremheves ikke en enkelt bragd, men det henvises til «tro tjeneste og tapperhet». Navnet kan dels henseile på «den skrekk og torden» han var for den svenske fienden – og det kan henseile på hans rolle som «skjold» for den dansk-norske flåten. Foto på utstillingen «Tordenskiold» 16. juli 2016

stattholderfrue som ikke forsto vårt språk, kunne ha grunn til å spørre om hva «jaloux» het på norsk.

«Abildsø ved Vandet»

Sammenblanding av hendelser må selv for Carl Deichman ha spilt inn i beretningene. Erik Henning Edvardsen har i artikkelserien *Karnappmannen* (Sothøna nr. 24) funnet frem til denne versjonen: En anekdote forteller at stattholderen, baron Woldemar von Løvendal (1660-1740), som tjenestegjorde som «Chef og Guvenør over Civil- og Militær-Etaten» i Norge i årene 1710-12, forførte unge frøken Wilster, da hun, utkledd som hyrdinne, ankom karnevalet på Hovedøya. Skammen ble for tung å bære, forteller Carl Deichman; «hendes Capot opfandtes ved Abildsø ved Vandet, ligesom hun havde gjort af med sig selv.»

Forsvinningsnummer

En likeså fantasifull variant av frøken Wilsters endelikt hevder at det var sjøhelten Peter Wessel Tordenskiold (1690-1720) som under et ball på Abildsø hadde forstyrret hjertefreden til husets datter, og at de sammen gjorde et forsvinningsnummer. Litt senere skulle de ha funnet klærne hennes ved Østensjøvannet, men disse skulle kun ha vært en avledningsmanøver, for i virkeligheten rømte hun med Tordenskiold på skipet hans: «Efter hvad det berettes var det først en tid senere og da ved Marstrand at den unge dame hadde sett sitt snitt til å berøve sig selv livet.»³ Sammenblandingen kan skyldes at Løvendal hadde gitt navn til Tordenskiolds berømte skip «Løvendals Galley», en fregatt med 18-20 kanoner.

Ikke uimottagelig for hans kurtise

I boka *Tordenskjold* av Christian Gierløff, fra 1941, er det et kapittel om hans mulige forbindelser med damer han møtte. Det antas at han hadde to barn med forskjellige kvinner. Det blir med spekulasjoner selv om hendelsene er mange. På side 325 kan vi lese: Men det vi *vet* er at han sto i brevveksling med en Christiania-dame, så ivrig at de ble en hel bunke brev «ombundet av blaat silkebaand». De ble langt senere brent. Det het at «han hadde stor godhet for henne og

at hun viste seg ikke uimottagelig for hans kurtise». Det står ikke noe om kilden til dette forhold, men mistanken kan rettes mot Julie Wilster, datter til oberst Wilster på Abildsø.

Anekdotene

Disse anekdotene har trolig som kjerne at det på Abildsø gård ble arrangert «Baller og Maskerader». Hvem som var til stede må vi bare gjette på, men det må bl.a. ha vært representanter for Norges politiske og militære elite. Samtaletemaene naturlig nok de urolige tidene. Vi kan godt tenke oss at de sjømilitære berettet om sine kapringer og priser. Her kan Peder Wessel (Tordenskjold) ha vært en muntrasjon med alt det han hadde opplevd, enten det var turer i sine unge år til Afrika og India eller nylige kapertokter i Skagerrak.

300 års markeringer

I 2016 var det flere arrangementer til minne om sjøhelten Peter Wessel Tordenskjold. I Dynekilen 8. juli, dagen da Tordenskjold angrep og tilintetgjorde den svenske transportflåten, i Larvik, Stavern og Fredrikstad som ble hyppig besøkt under toktene i Skagerrak. Marinemuseet på Karljohansvern ved Horten hadde en spesialutstilling om Tordenskjold med utgivelse av et eget hefte. Media har heller ikke glemt sjøhelten som har appell til mange i dagens samfunn.

Bøker om eventyreren og sjøhelten Tordenskjold

Tordenskjold har gitt næring til en rekke bøker. Den første Tordenskjold-biografien utgitt i 1747-50 av Caspar Peter Rothe (1724-1784) skal ha manglet bevisgrunnlag for de mange historiene og det er derfor uvisst hva han selv la til eller fant på. Etterfølgende forfattere skal ha vært lite kritiske noe som la grunnlag for myter og eventyr. I 1925 kom den første vitenskapelige biografi av kommandør Olav Bergersen (1880-1973) fra Trondheim. Han var Tordenskjold-ekspert og skrev flere militærhistoriske bøker, bl.a. *Viceadmiral Tordenskiold* i 1925. I 2006 utkom på norsk (Spartacus forlag) den vitenskapelig biografiske boka av den danske forfatteren Dan H. Andersen, *Tordenskjold. En biografi om eventyreren og sjøhelten*.

Blant romanene må boka «*Peter Tordenskiold. Historisk Roman av P.P.*», København 1905, nevnes. Den ble folkelesning. Sjef for Marinemuseet i Horten og ansvarlig for spesialutstillingen om Peter Wessel Tordenskjold i 2016, kommandørkaptein Hans Petter Oset, anbefalte boka og mente at den ligger nær opp til den virkelige historien. Oset var kjent med at Tordenskjold hadde deltatt i «Baller og Maskerader» og nevnte i rekken av Tordenskjolds damer «miss Norris», en engelsk frøken han aldri hadde sett, men fått anbefalt i 1719 av sin gode venn ambassadør Lord Carteret. Vi kan for eksempel gå inn i kapittel tre som beskriver stemningen på et ball i Christiania i hjemmet til stattholder og general Løvendal der vi finner Julie Wilster som får følgende omtale (side 32):

«Enhver måtte innrømme at hun var en skjønnhet, hennes kropp var rank og formene sarte, hennes ansikt regelmessig ovalt med blekrøde roser på kinnene, hennes munn med de hvite

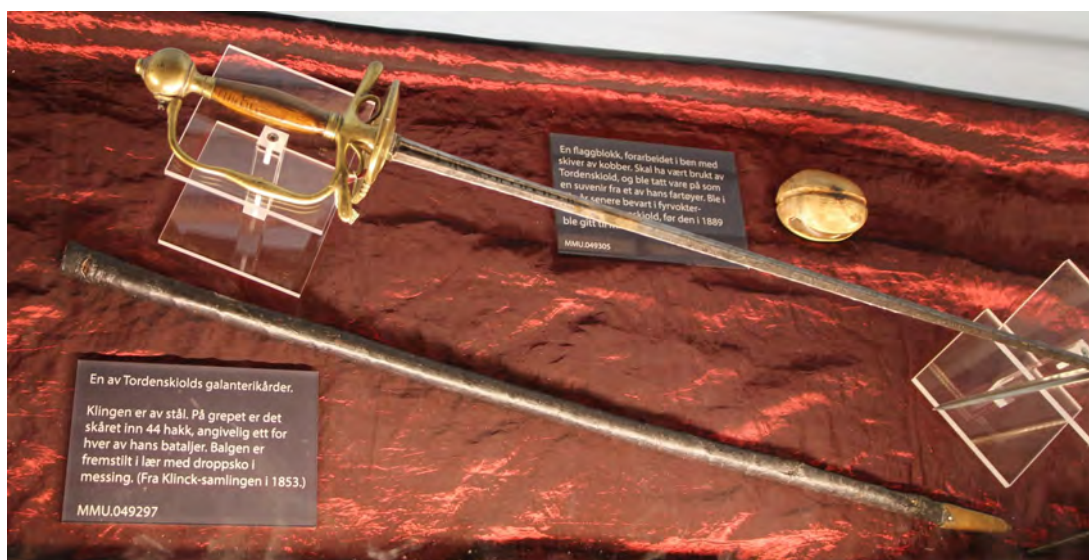
tennene som skapt til et smil, skjønt smilet ikke alltid var fritt for en ukvinnelig sarkasme, hennes nese var fin og litt bøyet og under de skarpt tegnede bryn brente et par talende øyne som av og til løftet i været som for med uimotståelig kraft å gjennomtrengre en utvalgt gjenstand. Skjønt hennes blikk stundom søkte derhen, hvor Wessel sto, og fikserte ham med et sært uttrykk, omtrent som hun ikke kunne begripe, hvorfor denne aftenens helt ennå ikke hadde nærmet seg henne, ballets heltinne».

Den nyeste romanen om Tordenskjold er *Tordenskjold på eventyr*, av Benny Kloht-Jørgensen, København 2014. Romanen er en «fiksjon» heter det i innledningen, men tematisk spiller den på samme strenger som romanen fra 1905. Begge bøkene omtaler de romantiske tildragelser. I de vitenskapelige biografier er det selvsagt de militærstrategiske og militærfaglige sider som vektlegges ved Tordenskjold.

Det finnes eksempler på at besøket til Tordenskjold var levende blant gårdens beboere. I et nyttårskort datert desember 1932 heter det i en av verselinjene om hendelser på gården: «Hvor Tordenskjold han festet, blot Landet havde Fred». Verselinjen har også en tysk versjon på samme kort «Der Seeheld Tordenskjold so tapfer hat getantzt».

Om sjøhelten Tordenskjold vil være helt for kommende generasjoner er usikkert. Hver tid har sine helter, men Tordenskjold har bevart heltestatusen i 300 år. Noen av mytene kan ha oppstått på Abildsø gård der husets datter var «ballets heltinne».

Artikkelen sto første gang i Sothøna nr. 54 – november 2017 (medlemsbladet til Østensjøvannets Venner).

En av Tordenskiolds galanterikårder. Klingen er av stål. På grepet er det skåret inn 44 hakk, angivelig ett for hver av hans bataljer. Balgen er fremstilt i lær med droppsko i messing. Foto på utstillingen «Tordenskjold» 16. juli 2016.

Sluttoter:

¹ *Sto første gang i Sothøna nr. 52, 2016.*

² *Sothøna nr. 38, 2009.*

³ «Mathis»: *Abildsø- Morgenposten nr. 239. Morgenpostens lørdagstillegg, 2. desember 1939, s.1.*

Referanser/litteratur:

- Sothøna nr. 24, 2002. Karnappmannen og andre vidervedigheter fra vår nære historie – del 4, av Erik Henning Edvardsen, side 8.
- Sothøna nr. 38, 2009. Karnappmannen – del 14, av Erik Henning Edvardsen, side 20.
- Det gamle Christiania 1624-1814. Ludvig Daae. Cappelens Forlag 1871.
- Tordenskiold. Et lite sammendrag i anledning 300-årsmarkeringen for slaget i Dynekilen og utstillingen på Marinemuseet, av museumssjef Hans Petter Oset, Horten 2. april 2016.
- Besøk ved Marinemuseet og utstillingen ”Tordenskiold” 16. juli 2016. Samtale med museumssjef Hans Petter Oset.
- Peter Tordenskiold, historisk roman af P.P. (Theodor Rumohr), A. Christiansens Forlag, København 1905.
- Christian Gierløff: Tordenskjold. F. Bruns bokhandels forlag. Trondheim 1941.
- Tordenskiold. Petter Wessel og hans tid. Per Eilstrup. Det NYE Forlaget, Oslo 1968.
- Tordenskjold. En biografi om eventyreren og sjøhelten. Dan H. Andersen. Spartacus forlag 2006.
- Benny Kloth-Jørgensen: Tordenskjold på eventyr. Forlaget Læsehesten, København 2014.

Karnappmannen

og andre viderverdigheter fra vår nære historie – del 14

Erik Henning Edvardsen

Tunet på Nordre Abildsø gård i 1925. Gustaf Adolf Gustafson med sin kone Sigrid med et av barna på armen. Melkebilen var trolig den aller første i distriktet. Foto: Oslo Museum.

Folkloristen og Ibsen-kjenneren Erik Henning Edvardsen skrev for *Sothøna* artikkelserien *Karnappmannen og andre viderverdigheter fra vår nære historie* i 15 deler fra 2000 til 2010. Dette er historien om Abildsø gård fra første privatperson fikk skjøte på Abildsø gård i 1663 til Gustavs-familien solgte til entreprenøren Selvåg på 1980-tallet. Med tillatelse av forfatteren gjengir vi del 14 i serien, som er nær knyttet til hendelsene i artikkelen «Baller og Maskerader på Abildsø gård» på side 52. Vi går inn i historien ved overgangen fra Wetlesen- til Gustav-familien, da hendelser til dikterisk inspirasjon oppstår med boken til Jacob Breda Bull, *Tordenskjold et folkeskuespill i tre avdelinger*, utgitt i Kristiania i 1901.

I 1891, det året Minna Wetlesen døde, ble Abildsø gård solgt til Carl Gustafson (1845-1919) fra Värmland og hans hustru Margarethe Abelsen (1863-1946) fra Larvik: "Skjøde af 17. Februar 1891 fra Fr. Wetlesen og Minna Wetlesen ved Advokat C.M. Hansen ifl. Fuldmagt til C. Gustafson for Kr. 45.000,-. Ifl. Skjødet skal Tjenesteholdet for Fremtiden paahvile nærv. Brug. 31.470.

Intet slaraffenliv med melk og honning

Ved overtakelsen var ikke lenger Abildsø noe mønsterbruk. Fredrik Wetlesen hadde på sine eldre dager måttet se forfallet i øynene. Helsen og kreftene sviktet, og da han døde våren 1890, flyttet Minna til yngstedatteren i Asker. Carl Gustafson tok imidlertid fatt for å gjenskape fordums prakt, og hadde et brennende ønske om å drive godt, gammeldags bondebruk på gården.

Carl Gustafson satset på melkeproduksjon som bærebjelke i gårdsdriften. Ved folketellingen i 1900 var ekteparet Gustafsons oppført som foreldre til fem barn; Gustaf Adolf (1883-1960), Dagmar (1887-1935), Sverre (1890-ca.1900), Aslaug (1895-ca.1970) og Haakon (1899-ca.1970). Odelsgutten Gustaf står her titulert som jordbruksarbeider. Han ble senere gift med Sigrid Harriet Iversen Holtan (1883-1968), og var den som skulle overta gården. Dagmar, som fremdeles var elev ved middelskolen, ble gift med Thorstein Lynne (1879-1964), som vokste opp i drengestua på Manglerud. Allerede ved ti års alder druknet Sverre i Østensjøvannet. Hans lik er aldri blitt funnet. Aslaug forble ugift, mens Haakon flyttet til USA og bosatte seg i Delaware, hvor han arbeidet for kjemikalieprodusenten DuPont.

Ellers viser folketellingen for 1900 at de på gnr. 160, bnr. 1 Abildsø nordre hadde en agronom og gårdsarbeider, Gustav Kvale (f. på Slemdal 1880), melkekjørerer Carl Siver Nilsson (f. i Bohuslän 1879), fjøsarbeideren Karl Martiniusen (f. på Åmot i Østerdalen 1882), kokkepiken

Tittelsiden av Jacob Breda Bulls bok Tordenskjold utgitt i Kristiania i 1901.

Augusta Johannesson (f. i Värmland 1882), barnepiken Anna Olsen (f. på Nes i Romerike 1875), samt kvegrøkteren Carl Johannesson (f. i Dalsland 1857), som sammen med sin hustru Christine Olsson, (f. i Värmland 1858), bodde i drengestua, hvor hun drev husgjerning.

Ellers var også Gustafsons mor, enkefru Marta Gustafson (f. i Värmland 1827), på besøk da tellingen ble gjennomført. Carls ugifte storebror, Gustaf (1838-1918), hadde kommet opp i økonomiske vanskeligheter, og måtte i 1899 gå fra gård og grunn. Han bodde nå i leiegårds-komplekset Tollbugata 30 i Kristiania, og omtalte seg selv som reisende. Gustaf oppholdt seg også i lange perioder på Abildsø, hvor han kun ble kalt for Onkel.

Slik det står spesifisert under merknader i folketellingen var gårdens næringsveier: "Udsæd: Korn, Poteter, Kreatur, Heste, Kjør, Svin." I tillegg hadde de bikuber, kjøkkenhage og frukttrær. Dessuten var det mye selskapelighet på Abildsø gård, særlig i høytidene. Derfor ble det hver jul slaktet ei ku, en kalv og tre griser.

Carl Gustafson fikk snart erfare at Abildsø ikke var noe Slaraffenland, hvor Abildsøbekken fløt breddfull av melk og honning, og lettstekte griser løp omkring og spurte gårdsfolket høflig om de ville ha skinke. Anskaffelsen av slike mengder kyr, bikuber og en hel liten svinefarm dro med seg mye slit og hardt arbeid. Datidens stridsspørsmål, åttetimersdagen, med en tredeling av døgnet i 8 timer arbeid, 8 timer fritid og 8 timer søvn, gjaldt ikke for folk i rurale strøk. Både for

Sidebygningen på Nordre Abildsø gård med vellingklokka. Foto: Leif-Dan Birkemoe

Annonsen fra "Kassa", populært navn på Folkets Hus i Smedbergveien på Abildsø. POP-revyen nr. 2, onsdag 11. januar 1967, s.2.

husherren og tjenestefolket var det kun snakk om å arbeide og sove, men innsatsen ga resultater. På det meste telte Wetlesens besetning omkring 50-60 kyr og 12-15 hester, mens Gustafson nesten fordoblet dette ved å bygge opp en besetning på rundt hundre kyr.

Ved underretning om oppfinnelser gikk det som det så ofte gjør utenfor innovasjonssentrene. En motsetter seg det nye ved å satse desto mer på det tradisjonelt kjente, enten det gjelder å bygge seilskip kontra bruk av dampkraft, grave kanaler fremfor å satse på jernbaner, eller å skaffe seg flere hester versus automobiler. Mens det ble færre hester i Kristiania vokste antallet hovdyr i omegnen. For første gang passerte Akerbøndene statistisk antallet hester blant byfolk. Unntaket var som så ofte før i historien de mer fremtidsrettede eierne av Abildsø. Finn Reinert Gulbrandsen har fortalt om melkeleveransene i Østre Aker, den gang han var barn, at gårdbruker Carl Gustafson på Abildsø trolig var den aller første i distriktet som gikk til anskaffelse av melkebil. Han antok at dette måtte ha skjedd allerede et par år før første verdenskrig. De daglige melketransportene til byen var visstnok på hele 500 liter, fordelt på to turer. Først reiste de inn ved 7-tiden om morgenen, og så om ettermiddagen cirka klokken 15. Hver runde tok omtrent fire timer, så det var en full dags jobb å kjøre melk.

Hendelser til dikterisk inspirasjon

Ved forrige århundreskifte kom også Abildsø til å gjøre sin inntreden i skjønnlitteraturen. Det skjedde gjennom den amorøse affæren, som vi tidligere har behandlet i "Karnappmannen" - del 4 (*Sothøna* nr. 68), mellom stattholder Woldemar von Løvendal (5⁰⁰4-1740), sønn av den berømte, Ulrik Frederik Gyldenløve og Sophie Urnes, og frøken Wilster, datter av Abildsø gårds eiere i perioden 1689 – 1720, oberst Peter Jacob Wilster og Marie Sophie Braunmann. Det var Carl Deichman som skriftfestet og videreformidlet ryktene som verserte i selskapslivet i hovedstaden tidlig på 1700-tallet, men det var med professor Ludvig Daaes bok om *Det gamle Christiania* (5²¹5) at det ble blåst nytt liv i saken. Trolig var Christianiahistorien til Daae den

Driftsbygningen på Nordre Abildsø gård like før den falt sammen i 1989. Foto: Grete Zahl.

direkte foranledning til at forfatteren og redaktøren Jacob Breda Bull (1853-1930) tok stoffet opp til dikterisk behandling i dramaet *Tordenskiold. Et historisk skuespil i tre afdelinger* (1899).

Daae har gjort rede for bakgrunnen til selskapsløven Løvendal. Han kom fra det saksiske hofflivet til utposten Norge, og innførte "en Magnificence og et Udvortes, som Nationen ikke var vant til siden hans Fader, den store Gyldenløve." Han gav Baller og Maskerader, (de ældste bekjendte af denne Art Fornøielser her i Christiania), men paa samme Tid viste han sig ogsaa som en stræng Militær, stod tidlig op, lagde selv i sin Kakkelovn om Morgenen osv.; hans Audients-sal, heder det, stod bestandig aaben. Længe vidste man at tale om en Maskerade, ved hvilken Løvendal havde forelsket sig i Oberst Wilsters Datter, der forestillede en Schäferin [dvs. en hyrdinne], de bleve 'usynlige for nogen Tid,' senere fandt man hendes Capot igjen ved Abildsø. Hans katholske Frue, der ei forstod vort Sprog, kunde saaledes have Grund til det Spørgsmaal, hun, skal have gjort, om hvad 'jaloux' hedde paa Norsk."

Førstetrykket av Jacob B. Bulls drama var med tanke på oppførelse kun blitt utgitt i 16 eksemplarer, men kom to år senere i et større opplag for salg med den lille endring i undertittelen at "historisk skuespil" var blitt byttet ut med "folkeskuespil". I dramaet bærer unge frøken Wilster fornavnet Julie. Hennes skjebne er blitt viklet sammen med den unnfallende onkelen, schout-bynacht (dvs. kontreadmiral) Wilster, som var øverstkommanderende for Nordsjøeskadren. Foruten visestatholderen, baron v. Løvendal, hans hustru og datter, er andre viktige personer i dramaet general Folckersahm, stadskaptein Peder Colbjørnsen i Fredrikstad, og sjøkrigshelten, Peter Wessel, fører av snauen "Ormen", og fra 1712 kapteinløytnant og ansvarlig for fregatten "Løvendals galey".

Dramaet utspiller seg i løpet av Den store nordiske krig, og starter med en folkefest i baron Løvendals hjem, på Fredrik IVs fødselsdag, 11. oktober 1710. Opptrinnet med hennes hatt som

ble funnet ved Østensjøvannet, har fått en annen forklaring enn i kildene; i det hun foregående natt skulle ha tappt den i en feide med baron Løvendal. Frøken Julie Wilster er en omsvermet kvinne i selskapet, og gjenstand for heftig kurtisering fra selveste Peter Wessel (1690-1720):

Peter Wessel. Ved ikke, hvordan det er, frøken, men har den hele tid fornummet Eder som land i storm.

Julie Wilster. Saa vogt Eder for skjær og hold af!

Peter Wessel. Gaar altid lige paa, frøken Wilster. Faar saa staa til, om havn er at finde.

Julie Wilster. Da er I dumdristig.

Peter Wessel. Kann være dristigt at styre efter Eders lys – dumt – det kann ikkun tiden afgjøre.

Julie Wilster. Jeg har fast glemt Eders navn.

Peter Wessel. Agter skabe et, I ei skal glemme. Jeg, som Iver Huitfeldt.

Julie Wilster. Ved at dø. Da er det for sent.

Peter Wessel. Saa lær I mig at leve!

Julie Wilster. Kjender I mig?

Peter Wessel. I er jo som Norge. Tinder og blaanende dyb. Vil gjerne dø for sligt vidunderligt land.

Julie Wilster. Men ei leve derudi.

Peter Wessel. Norge er jo liv.

Julie Wilster. Nei. Norge er ikkun længsel.

Peter Wessel. Da lenges I!

Julie Wilster. Kan hænde; men efter hvem?

Peter Wessel. Hvad I lenges efter vil jeg blive!

Julie Wilster. Da bliver I hele den store, vidunderlige verden.

Peter Wessel. Vied der mit liv ind. Beder tilgive! Kjender mig jo ikke.

Julie Wilster. Jeg tilgiver. For nu kjender jeg Eder.

Peter Wessel. Har altsaa fra nu en ven? Et maal?

Julie Wilster. I fører stærke seyl! I synes at tage alt det, I vil!

[Samtalen fortsetter mellom Petter Wessel, general Folckersahm og Julie Wilster:]

General Folkersahm. Folket ter sig gans udmærket! Skal I møde til ballet i nat som schæferin, frøken Julie? Den dragt klædte Eder saa wundervoll sidste nat ved maskeraden. Jeg har det fra hrr. baronen selv.

Julie Wilster. Som jeg var den gang, bliver jeg aldrig mer!

General Folckersahm. Bedaure! Da har mændene och I den nat begge tabt lige meget!

Tordenskiold til havs

Peter Wessel. Hrr. general! Hvad mente I? Laa vist noget under.

General Folckersahm: Gewiss, hrr. kadet. Men hvad, det kan jeg gar nicht attestere, saasom striden foregik udi enerum. Men fortæller ikkun, at frøkenen udi schæferins uniform havde en duel mod hrr. vicastholderen paa Abildsø - i alle fald fandt man morgenen derpaa efter maskeraden hendes capot derude.

Peter Wessel: Eer dette sandfærdigt?

General Folckersahm: So ein ding er aldrig sandfærdig - nicht war?

Peter Wessel: Da skulde hrr. generalen som mand af ære helst intet sige.

General Folckersahm. I er for ung. Jeg vil ey have Eders død paa min samvittighed.

Peter Wessel. Og I for gammel. Vil paa mit liv ey have Eders samvittighed.

Neste handling foregår på skansen av "Løvendals galey", med frøken Julie Wilster sittende på kanonlavetten. Året er blitt 1712. Senere er scenen en sammenkomst hos onkelen. Peter Wessel dukker overraskende opp og forteller at han ikke bare er blitt frikjent for Wilsters beskyldninger om dumdristighet, men at kongen selv har gitt ham adelsnavnet Tordenskiold i belønning. Julie Wilster får det tilbud å velge mellom å "være Tordenskjolds hustru eller forræderen Wilsters broderdatter!" Hun velger å avslå krigsheltens frieri for å følge sin degra-

derte onkel til Sverige for å tjene fienden. Andre akts annen handling utspiller seg i kommandantboligen på Fredriksten 15. desember 1718, hvor Julie Wilster, fordi hun var ulykkelig, hjemløs, og plaget av lengsel og sorg, beskyldes for å ha ønsket å hevne seg ved å få onkelen og broren til å hjelpe svenskene med å legge planer mot fedrelandet. Dernest møter vi den rettskafne kaptein Peder Colbjørnsen (1683-1738), halvbror til den berømte Anna Colbjørnsdatter (1665-1736), som to og et halvt år tidligere hadde lurt svenskene på Norderhov. Så følger den berømte scenen der det lykkes Tordenskiold å være den første til å bringe kong Frederik IV nyheten om svenskekongen Carl VIIIs død ved Halden 2. juledag 1718, hvorpå han som belønning for det glade budskap blir utnevnt til Schoutbynacht.

I tredje akt møter vi igjen Julie Wilster. Handlingen foregår i kommandantboligen på Carlsten festning 27. juli 1719. Kledd i sort venter hun tappert på de norske seierherrene. Gjennom dramaet er det mye tankegods å spore fra Ibsens *Kongs-Emnerne* (1877), mens det i Julie Wilsters verbale konfrontasjoner med Tordenskiold fremtrer atskillige trekk av Furius søstre, de mørke, ibsenske kvinneskikkelser. Det påstås at onkelen hadde tatt seg videre til Russland, og det blir også antydning at hennes bror fulgte med. Som en *Hedda Gabler* (1890) står Julie Wilster alene tilbake. Hun velger til sist å gå ut og ta sitt eget liv på nedre festningsvoll. Skuespillet ble første gang oppført ved Nationaltheatret 26. mars 1901, i regi av Bjørn Bjørnson (1859-1942), og med Ragna Wettergreen (1864-1958) i rollen som Julie Wilster. Musikken var komponert av Johan Halvorsen (1864-1935).

Julies far, oberst Wilster, omtales i skuespillet aldri direkte som husherre til Abildsø, men nevnes utelukkende som kommandant i Fredrikstad. Med hensyn til farbroren, schoutbynacht Daniel J. Wilster, er det historisk korrekt at han for sin unntakelse ble klagd inn for Krigsretten av Tordenskiold, og at han ble tiltalt for forræderi. Etter å ha fått avskjed i nåde valgte han å gå over på svensk side i krigen. Også frøken Wilsters bror, Dominicus Wilster, var overløper. Han kom i fremmed tjeneste fra 1715. Etter oppholdet i Sverige avanserte han til artillerioberst i den russiske hær, og fikk følge av broren Christian Wilster, som etter avskjedigelse fra den dansk-norske hær 5. desember 1721, endte opp som ingeniørkaptein i Russland.

I 1990 skrev operasangeren Kjell Sørensen (1943-1997) en kantate over stykket i anledning 300-års jubileet for Peter Wessel Tordenskiolds fødsel. Musikken ble komponert av Kjell Marcussen (f. 1952). Tordenskioldkantaten ble første gang oppført på Ringve museum, som var enkesete for Tordenskiolds mor, 15. september 1990. Kantaten er senere blitt fremført av Sagene janitsjarkorps og Torshovkoret med solister under Tordenskioldsdagene i Frederikshavn både i 2004, 2006, og 2008. Også her spiller Julie Wilster en sentral rolle.

Forfatternes arkadia i Østre Aker

Jacob Breda Bull har sannsynligvis kommet i kontakt med eierne av Abildsø gård nettopp på grunn av skilderiene av frøken Wilster. Hans sønn, dikteren Olaf Bull (1883-1933), var jevn gammel med eldstesønnen Gustaf Gustafson, og var gjennom mellomkrigstiden en årviss sommergjest hos neste generasjon på Abildsø gård.

Utsnitt av foto fra et selskap på Nordre Abildsø gård rundt 1930. Gustaf Adolf Gustafson til høyre. Hans kone Sigrid i forkant.

Med tanke på hvor idyllisk Abildsø lå til i landlige omgivelser, er det ikke å forundre seg over at flere fra Kristianias forfatter- og skribentmiljø fant stedet attraktivt både til rekreasjon og som dikterisk inspirasjon.

En annen forfatter som i 1920-årene søkte tilflukt på disse kanter var Helge Krog (1889-1962). Til litteraturkritikeren Paul Gjesdahl (1893-1969) skrev han et brev datert "Abildsø, 11. okt. [u.å.]", som tyder på at også han befant seg vel i det pastorale Arkadia som Østre Aker kunne fremby oppe ved Østensjøvannet.

I perioden 1910-1915 ble det bygget en del villaer og småhus på Abildsø, og ved den kommunale tellingen i 1920 bodde det 524 mennesker her. Med flere husstander og mer mennesker i nærmiljøet kom også flere aktiviteter til å finne sted. Allerede 26. januar 1915 ble Abildsø kvinnegruppe stiftet. Tre år senere, i 1918, bestemte medlemmene seg for å melde foreningen inn i Det norske Arbeiderparti, men deres fremste målsetning var å skaffe et forsamlingslokale, slik at de kunne aktivisere medlemmene til å drive mer utadrettet virksomhet.

Der lekne barn og popfolk møtes

8. september 1923 var den store dagen kommet da Folkets Hus på Brannfjell kunne innvies, og snart ble det i tråd med et uttalt sosialdemokratisk ønske dannet barnelag og spilt teater der. Barnelagsarbeidet og det politiske foreningslivet i distriktet var uten tvil det mest vitale i hele Aker. Barnelagene fra sentrum og Grünerløkka kom ofte på besøk. Utfluktene foregikk hyppig gjennom hele sommerhalvåret, da det var et uttalt mål for barnelagslederne å gi byjentene og gateguttene naturopplevelser og å treffe likesinnede "fra Østkanten". Området var dessuten velegnet for aktiviteter ute i det fri.

Ti år senere, i 1933, brant forsamlingshuset ned til grunnen, men det måtte selvfølgelig bygges opp igjen. Det ble stadig oppført nye hus i området, så behovet for nye lokaler var åpenbart tilstede. I følge kretstallene for valget i 1935 var antallet stemmeberettigede steget til hele 1894 personer. Det var således en stor begivenhet da det nye Abildsø Folkets Hus sto ferdig i Smedbergveien 5, og kunne tas i bruk fra 1936. På folkemunne fikk samfunnshuset klengenavnet "Kassa", og i likhet med virksomheten i de forrige forsamlingslokalene på Brannfjell ble det også her holdt møter og spilt teater eller revy.

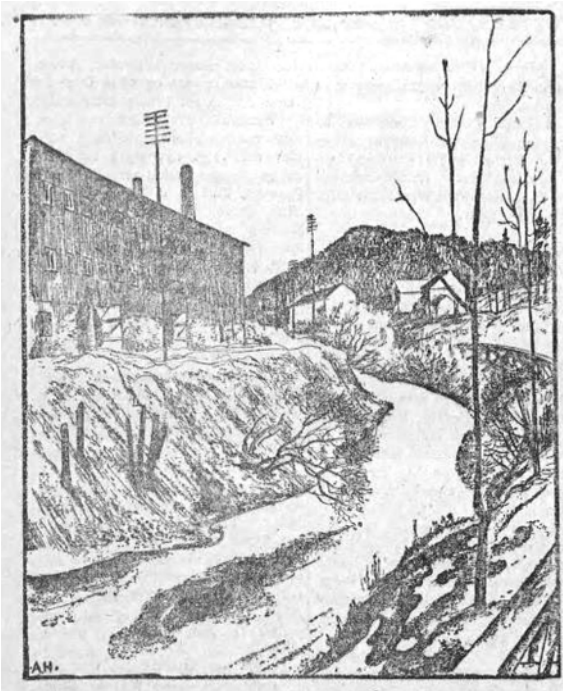
Det ble arrangert kino i bygningen. B-filmer (western og romantikk) synes å ha vært de mest populære forestillingene blant stedets trofaste brukere. På 1960-tallet lanserte Abildsø Ungdomsklubb, (med en av brødrene Rosenblad, fra Svaneveien 20d, i spissen), "Kassa" som "MØTESTED for pop-folk i Oslo". De mest sagnomsuste gjestene var utvilsomt London-bandet The Yardbirds, kjent for megahits som "For Your Love", "Heart Full of Soul", "Evil Hearted You", "Shape of Things" og "Over Under Sideways Down", og for å ha fostret de legendariske gitaristene Eric Clapton, Jeff Beck og Jimmy Page. Trolig var det i 1967 at de opptrådte på Kassa, med Jeff Beck og sangeren Keith Relf som frontfigurer.

(Neste gang: Litografen P.W. Johannsen og den siste bonden på Abildsø)

- ¹ *Folketellingen i 1900 ligger til grunn for opplysningene om gårdsbesitterne, men her opplyses det at Margarethe Gustafson skulle være født i 1846, slik at hun kun var ett år yngre enn ektemannen. Etter folketellingen for 1865 å dømme er det imidlertid mulig at Margarethe Abelsen kan være identisk med den Margarethe Andreas[datter Abelsen] i Larvik på 2 år, og som følgelig burde være født i 1863, for Reidar Brevik har i sin tidligere artikkel for Sothøna oppgitt fødselsåret til 1864. Reidar Brevik: Familien Gustafson på Abildsø gård – riss av en slektshistorie. Sothøna nr. 10 - mai 1995, s. 20. Flere personalhistoriske opplysninger i nærværende skrivelser er hentet fra Breviks innsiktsfulle artikkel. Spesielt interesserte anbefales å lese denne.*
- ² *Riksarkivet R I 13 S. 7602b.*
- ³ *Dagmar og Thorstein Lynne kjøpte storgården Gjetsjø på Skogbygda i 1921, og drev den i noen år, før de i 1925 kjøpte gården Vestre Mørk på Skotbu i Kråkstad og flyttet dit. Nationen nr. 31. Torsdag 6. februar 1964, s. 13.*
- ⁴ *Selv om Østensjøvannet aldri har vært noe ideelt badevann, grunt og med gjørmete bunn, så har det likevel eksistert badehus på begge sider av vannet og et visst badeliv. Det skal dessuten ha skjedd flere drukningsulykker her.*
- ⁵ *Leif Norum: Melkesalget fra gårdene i Søndre Aker. Sør i Aker. Søndre Aker Historielag Årbok 1987, s. 90.*
- ⁶ *Erik Henning Edvardsen: Karnappmannen og andre viderverdigheter fra vår nære historie – del 4. Sothøna nr. 24 – Desember 2002, s. 10.*
- ⁷ *Hendelsen skulle ha skjedd under en maskerade ute på Hovedøya, mens hatten hennes ble funnet ved Østensjøvannet.*
- ⁸ *Ludvig Daae: Det gamle Christiania (1624-1814). Christiania 1871, s. 131.*
- ⁹ *Jacob B. Bull: Tordenskjold. Et folkeskuespil i tre afdelinger. Kristiania 1901, s. 44-49.*
- ¹⁰ *Jacob B. Bull: Ibid. 1901, s. 127.*
- ¹¹ *Jacob B. Bull: Ibid. 1901, s. 216-227. Den virksomme oppgjørsscenen med selvmordet på vollene har Bull også diktet om fra prosadialog til romans form i Tordenskiold. En historisk roman. 1905, s. 156-160.*
- ¹² *Johan Halvorsen: Musikken til J.B. Bulls historiske Skuespil Tordenskiold. 2 Sange: Sangen om Iver Huitfeldt og Danebrogssangen. København 1919.*
- ¹³ *I en lott på tre brev fra Krog ble brevet solgt for 1600 kroner på Cappelens antikvariats auksjon 20. november 2003. Brevet er nå i privat eie. Det har dessverre ikke vært mulig å lese opp igjen innholdet, men ordlyden hadde ingen direkte relevans i denne sammenheng.*
- ¹⁴ *I.L.: Abildsø kvinnegruppe 25 år. Arbeiderbladet Nr. 32. Onsdag 7. februar 1940, s. 7.*
- ¹⁵ *Det er imidlertid uklart om denne begivenheten også har lånt stoff til den usikre påstanden om en konsert tilskrevet Manglerudklubben den 23. september 1968, med The New Yardbirds, og de fire bandmedlemmene Jimmy Page, Robert Plant, John Paul Jones og John Bonham, som måneden etter skiftet navn til Led Zeppelin. Ved denne anledning spilte de riktignok både i Danmark og Sverige. Da Robert Plant nylig skapte usikkerhet vedrørende tilbakereisen med båt, enten den gikk via Göteborg eller fra Bergen (med mulighet for "himmelige" konserter både i Oslo og Bergen), var det straks noen som påsto å ha vært til stede.*

Bryn og omegn slik avisen Sosialdemokraten så det i 1922

Roger Pihl (avskrift, retusj)

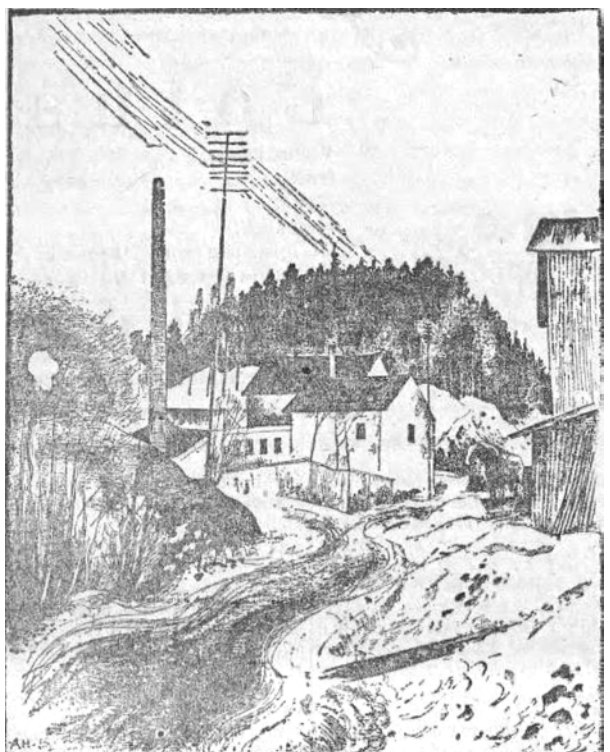

Loelven

Omkring stasjonene Bryn og Grorud – særlig knyttet til de derværende industrielle anlegg og virksomheter – er befolkningen i de senere aar stadig steget. I og med anlegget av hovedjernbanen vokste der op den ene industrielle bedrift eft den anden, og de skaffet sysselsettelse for mange mennesker, som efterhvert maatte bygge sig sine hjem i nærheten av arbeidsplassen. I de senere aar er det ogsaa en mængde Kristianiafolk som er flyttet ut her og har bygget sig sine hjem. Byen har ikke kunnet skaffe dem ordentlig hus – takket være de borgelige partiet, som ikke har villet følge arbeiderpartiets boligpolitikk – at bygge mest

mulig. Sit arbeide, sin fortjeneste har disse mennesker i byen.

Hovedtyngden av bebyggelsen paa Bryn ligger omkring jernbanestationen. Her findes ogsaa den ældste bebyggelse, som rimelig kan være. I de senere aar er der bygget adskillig længe utover – omkring Østenjø, i Magnerudskogen, Høienhall havebebyggelse, ved Rognerud m. fl. Steder. For flere aar siden indkjøpte Akers kommune det vakre og historiske sted Nordre Skøyen. I middelalderen laa dette sted dels til Oslo bispestol, dels til Oslo kommune. I 1860 eiedes og beboddes garden av justisraad And.

Høienhall fabrikker

Bøyesen og efter hans død av sønnen overhofretsassessor Anton Bøyesen Schøyendal, som saa solgte det. Garden som er høit beliggende, omtales av Leopold van Buch i hans «Reise durch Norwegen und Lappland» 1810, som «kronen» blant alle landsteder omkring Kristiania. «Her ligger utbredt for ens blik hele den herlige natur,» heter det, «fjorden, byen og

Skøien hovedgaard

fjeldene blir helt nye igjen, som om man aldrig før hadde set dem.» Paa gaarden var der også i 1840 et par gravhauge. Hovedbygningen er under restaurering. Den skal søkes bibeholdt i sin oprindelige form. En del av eiendommen er utlagt til folkepark og kommunen har bevilget 30 000 kroner hertil.

Den største del er imidlertid optat av boligbebyggelse. Akers kommune har opført en række hus foruten Akers byggeselskap. Hvad der straks tiltrak vor tegners opmerksomhet var hovedgaarden med sine vakre omgivelser

og det nyttet ikke at faa ham over bakkekammen for at se den mer moderne tid i kommunens boligbygging. Anton Hansen¹ har større sans for det maleriske.

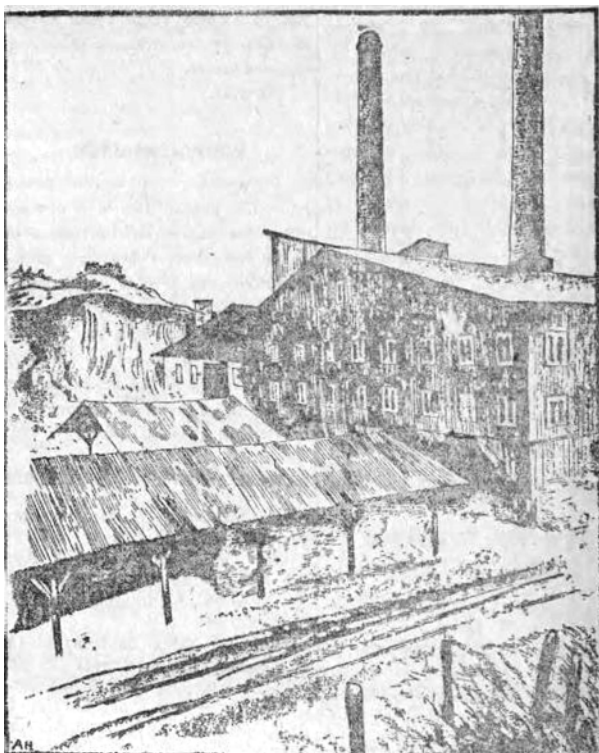
Fra det historiske sted gikk turen ned til Høienhal, hvor vi har de to bedrifter Høienhall fabrikk og Høienhal teglverk. Det sidste sted staar bedriften, som den forøvrig gjør ogsaa paa andre teglverk ved Bryn. Men Høiehalls fabrikk er i gang. Denne bedrift har flere gange været utsat for brandtilfælder. De produkter som her frembringes er jo ogsaa meget ildfarlige. Det skal ikke stort til før ulykken er der. Like i nærheten har vi et mindre smieverksted. Og rundt omkring ligger hus ved hus.

I denne forbindelse kan det ha sin interesse at meddele de aller nyeste tal fra byggevirksomheten ved Bryn. I juli-december 1921 var der anmeldt til opførelse 41 hus med 60 leiligheter paa tilsammen 190 rum, 60 kjøkkenet og 8 bad. I samme tidsrum er der tat i bruk 18 hus

Fyrstikfabriken

med 32 leiligheter paa til sammen 95 rum, 13 kjøkkener og 1 bad. Mens befolkningen pr 1. december var 2478, er den nu mindst 5000.

Kristiania teglverket

Og hvilke industrielle bedrifter og virksomheter har vi saa ved Bryn? Det er ikke faa. Vi kan nævne Bryn og Haldens tændstikfabrik, Høienhal teglverk og Høienhal fabrikker, Bryn teglverk, Nygaard teglverk, Den kemiske fabrik «Norden», Bryn jernstøperi, Helsfyr jernstøperi, Timms dampreperbane, Jernogmetaldukfabrikken og Kr.a folkerestauranter. Som man ser er der en ganske stor industriel virksomhet ved Bryn, og det er et stort antal arbeidere som her har sin beskæftigelse, naar alt er i gang. Nu er der imidlertid adskillig indskrænkning og teglverkene staar helt stille.

Bryn er i løpet av forholdsvis kort tid forvandlet fra at være et utpreget arbeider- og industristrøk til at bli en egne hjem-koloni. Det er

ikke mer end 10 aar siden at det var et arbeider- og industristrøk. Over halvparten av stedets befolkning bor nu i egne hjem. Det er kommunen som har hjulpet til her, væsentlig ved at utparcellere Nordre Skøien. Dessute har selvfølgelig en del spekulanter været om sig og har utparcellert en række tomter.

Bryn jernbanestation som den nu er blev bygget for 10 aar siden, men er allerede forældet. Det er en stor lokaltrafik, og paa særlige utflugsdage er stationen sprængt. Nedenfor stationen har vi Pettersens store væveri. Her fabrikeres finere lintøier, damask m. v. I gamle dage hadde Bryn ogsaa et ølbryggeri, men det var ike særlig kjendt. Det het først Borchs ølbryggeri, senere Akers bryggeri. Stedets navn skriver seg fra Bryn gaard, som nu jernbanestationen ligger paa.

Om det historiske sted Skøien gaard fortælles mange historier. Her samledes byens overklasse til fest. Indbydelsen foretoges paa den maate, at et flag blev heist ut fra vinduet i anden etage. Det kunde sees fra den gamle Palæ-bygningen ved Østbanestationen, og herfra varslet man saa alle kjendte. Den ene vogn efter den anden rullet saa op den vakre allé. Gaarden antages opført omkring aar 1800 av grosserer Pløen, som Pløens gate er opkaldt efter. I 1908 kjøpte Akers kommune eiendommen for 130.000 kroner. Det var efter forslag av generaldirektør Wessel som da sat i Akers herredsstyre. Han regnet sig som socialist og arbeidet den periode sammen med socialdemokratiet. Han optraadte ogsaa som socialistisk taler. Senere er han kommet paa andre tanker.

Paa Skøien ligger den skandaløse barakke som høire lot oføre til midlertidig bolig for husvilde. Den kaldes for «Munks minde» efter bygningschefen, men kalles ogsaa «Iversens

minde», efter ordføreren, som trumfet denne sak igjennem.

Av nyere arbeider som er i gang ved Bryn har vi Østensjøbanen. Like ved jernbanestationen har 60 arbeidere i vinter beskjeftiget med at sprænge ut fjeld i de vanskeligste strøk. Fra Bryn station fører banen op til Tveten stoppested og videre til Østensjø.

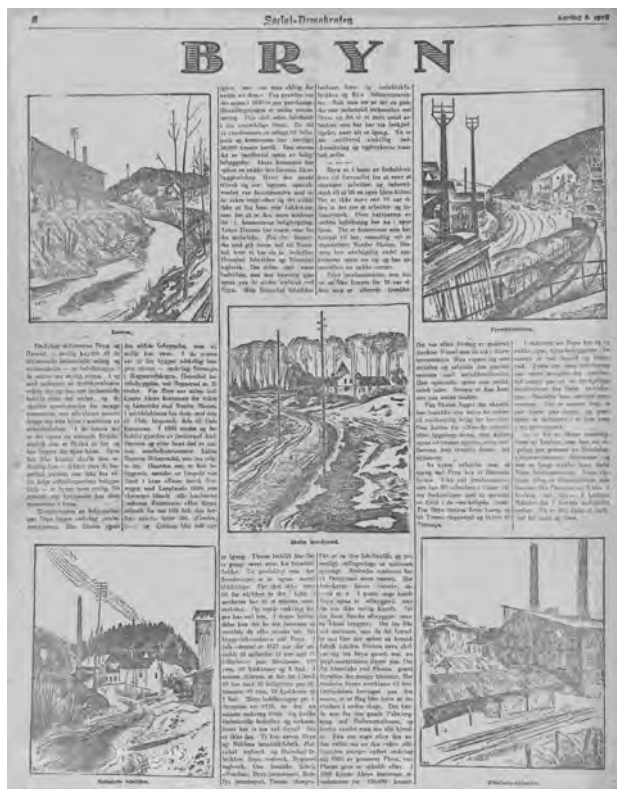
I utkanten av Bryn har vi en række egne hjem bebyggelser. De største er ved Opsahl og Hellerud. Trods den store befolkning paa stedet mangler det imidlertid meget paa at de forskjellige institutioner har fulgt utvikling.

Sluttnote:

Anton Christian Vilhelm Hansen ble født 26. juni 1891 i Vedskølle ved Køge på Sjælland. Han var en dansk karikaturtegner, anitmilitarist, sosialistisk kunstner og avholdsmann. Han ble utdannet som maler i København og ansatt som teatermaler. Han tegnet politiske og sosiale satiriske tegninger til Arbeiderbladet i Kristiania fra 1908 og oppholdt seg i Norge i årene 1919-1924. Anton Hansen er omtalt som mellomkrigstidens sorte satiriker og en av sin samtidts viktige arbeidertegnere. Selv om uttrykket var satirisk, viste han imidlertid alltid omtanke for de svakeste og var svært opptatt av arbeidsfolks og fattigfolks livsgrunnlag og levekår også i utøvelsen av sin kunst.

Saaledes kan nævnes postvæsenet. Det er aapent bare et par timer paa dagen, og posthuset er indlosjeret i et lite rum i en privatgaard.

En av Bryns seværdigheter er Loelven, som har sit utspring paa grænsen av Nitedalen, gjennomstrømmer Alunnsjøen og som et langt stykke løper forbi Bryn jernbanestation. Dens viktigste tilløp er Østensjøelven, som kommer fra Østensjø og faller i Loelven ved Bryn. I Loelven fiskedes der i forrige aarhundre perler. Nu er den alene et badested for smaa og store.

Nordre Skøyen Hovedgårds siste eierfamilie:

Omgangsskolelæreren som ble godseier

Leif-Dan Birkemoe

I 1841 ble Østre Skøyen gård solgt på tvangsauksjon til skipper Nils Larsen. Det var stiftsamtmann Niels Emanuel de Thygeson som hadde levd over evne og måtte selge sine gårder både i Norge og Danmark. I 1842 ble gården delt i to, Nordre Skøyen og Søndre Skøyen. Den tidligere omgangsskolelærer Hans Pedersen Aas hadde i 1834 giftet seg inn i en formuende Aker-slekt og kjøpte i 1845 Nordre Skøyen. De siste 60 år av gårdens historie i privat eie ble innledet.

Hans Pedersen Aas var fra Biri, født 1808. På slutten av 1820-årene var han lærer i skolekretsen Gjelleråsfjerdings i Aker herred som dekket området ned mot Østensjøvannets østside. Han gikk den gangen rundt til gårdene og de mange husmannsplassene under Ulsrud, Østensjø, Oppsal og Skøyen. Hans ble nok derfor godt kjent med foreldre og barn i området.

I 1833 skiftet han skolekrets til det som het Nordre Vestbygden. Han overtok etter lærer Henrik Lilloe. Den gangen var det 12 lærere som skulle dekke hele landdistriktet i Aker. I 1842 ble skolekretsene noe endret og da får vi Manglerudfjerdings som dekket distriktet vest for Østensjøvannet.

Ekteskapet som endret yrket til Hans Pedersen Aas

Ikke lenge etter at Hans begynte i Nordre Vestbygden skolekrets giftet han seg med Marte Frøen, f. Nilsdatter Gaustad (1793-1871), som eide Lille Frøen gård etter at hennes første mann storbonden Even Hanssøn Frøen døde i 1832. Fra sitt første ekteskap hadde Marte 4 barn. Med Hans ble hun mor til ytterligere 3 barn. Marte var 15 år eldre enn Hans Pedersen Aas og de giftet seg 15. mai 1834, to år etter at Even døde. Lille Frøen gård lå trolig i skolekretsen til Hans, kanskje samlet barna seg til undervisning nettopp her. Vi kan derfor tenke oss at det var slik Hans og Marte traff hverandre. Marte var i slekt med mange store gårdbrukere i det som i dag er Vestre- og Nordre Aker, Ullern og Bærum. Lille Frøen hadde på denne tiden 400 mål innmark og drev stort i melk- og kjøttproduksjon. En stampemølle i Sognsvannsbekken, som etter hvert ble omgjort til kornmølle, hørte også til gården. Hans hadde også interesser i Store Frøen, i henhold til ligningsprotokollen fra 1843.

Martes eldste sønn fra første ekteskap, odelsgutten Hans Evenssøn Frøen var 9 år da faren døde. Først 23 år gammel fikk han skjøte på Frøen 14. november 1848. Hans og Marte Aas kjøpte Nordre Skøyen etter 11 års ekteskap med skjøte 28. august 1845. De eide altså både Lille

Midt i bildet Hans Pedersen Aas, fra Biri (1808 - 1891), "bestefar" på Nordre Skøyen, med bl.a. nevøer og nieser. Hans bror Even Pedersen Aas var gift med Noline Engelstad også fra Biri, nå bosatte i Kirkegaten 7. Nederst til høyre Laura Engelstad (f.1843 Østre Toten). Sittende nederst til venstre er mor til Laura Engelstad, Marie Narverud f.1822 Vestre Toten. Piken til høyre er Ellen Aas, piken til venstre Ashild Engelstad (f.1875 Kristiania). Hennes mor: Ragna E.A. Aas (f.1854), far Christian Engelstad (f.1849). Stående med hatt: trolig Edmund Ragnvald Huseby (f.1869 i Aker). Bildet er tatt ved hovedinngangen til Nordre Skøyen hovedgård ca.1886. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr. B20190001.

Flyttedagen til Nordre Skøyen gård i 1845

«Jeg tar fantasien til hjelp, når jeg beskriver en septemberdag i 1845 på Nordre Skøyen. En guttunge kommer løpende og roper «Nå kommer de – nå kommer de». En kortesje av hestekjøretøyer kommer opp alleen. Det er de nye eierne. Tjenestejenter og drenger stilte opp på linje foran hovedinngangen. Det var folk som trolig tidligere hadde tjent både under skipper Niels Larsen og Emanuel de Thygeson. Forest i kortesjen kommer en vogn med Hans Pedersen Aas, Marthe og småjentene Anette på 8 år og Marta på 7 år. I neste vogn finner vi Peter Nicolai på 9 år og halvsøstrene hans: Dina, 19 år og Eveline, 18 år. Og så kommer det vel et par vogner med flyttegods.

Det var en drivandes familie, som nå inntok Nordre Skøyen. Husbonden selv var 37 år gammel, i sin sterkeste alder, Marte var 52 år. Nå var det slutt på barnproduksjonen til Marte og hun var et meget arbeidsdyktig kvinnfolk. Vi kan ta det for gitt at de voksne jentene, Dina og Evelin, ble kjørt hardt, både hva gårdsarbeid angår og inne-sysler, som kjøkkenstell og håndarbeid. Det er for eksempel fantastisk å se hva som ble brodert i den tiden.»

Kilde: Lars Steensgard's manus til kåseriet på Østensjø historielags møte 14. mars 2002 om «Folk på Nordre Skøyen i siste halvdel av 1800-tallet» basert på dagboken til Peter N. Aas.

Hans Pedersen Aas. Født 22. mai 1808 på Biri, død 24. april 1891 på Nordre Skøyen Hovedgård. Bilde etter originalfoto mai 1873. På slutten av 1820 og begynnelsen av 1830-tallet var han omgangsskolelærer. Hans Pedersen Aas var eier av Nordre Skøyen fra 1845 til 1884 Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr. B20190046.

Frøen og Nordre Skøyen i tre år. At det ble Nordre Skøyen var neppe et rent tilfelle, gården var godt kjent av omgangslæreren. Den lå i hans første skolekrets. Trolig hadde Hans undervist på gården.

Ble behandlet med respekt

På den gamle herregård utviklet den tidligere omgangslærer seg til litt av en «grand seigneur» av den gamle type, skriver Johan Evje i Aker 1837-1937 (s.75). Han gikk med lang frakk (bonjour) og høy flosshatt og ble behandlet med respekt og ærbødighet. Skøyen, som hadde sin siste glanstid under stiftamtmann de Thygeson, holdt han i hevd. I skråningen foran hovedbygningen ble det anlagt blomsterterrasser, lenge omtalt som et eventyr. Det kan nok hende at det var Marte som hadde ledelsen både i det og annet på gården. De kvinnelige herskere på herregården ville ikke vite av noe av gjennomgangstrafikk over gården, så når det nærmet seg ukjente, var det straks noen på pletten og forhørte seg om hvor de skulle hen (Evje s.76). På gården var det også en husjomfru som hjalp til med husholdningen i tillegg til et par tjenestefjenter.

Fester for familie og venner

Marte og Hans hadde nær kontakt med både venner og familie. Folk fra gårdene i Vestbygden var derfor ofte på besøk på Nordre Skøyen. Spesielt fra gårdene Grimelund, Huseby, Smedstad, Vinderen, Holmen og Frøen, men også fra Tåsen, Sogn, Vålerengen, Manglerud og fra nabogården Søndre Skøyen kom det folk i selskap der Marte og Hans var vertskap. Mannfolkene samlet seg vanligvis på kjelebanen¹ der konversasjonen gikk livlig. Ved kortbordene var «Boston»² og «Pålspass»³ populære spill. Damene satt ofte for seg selv og småpratet, omtalte bøker og avtalte sammenkomster.

Etter middagen var det ved større anledninger gjerne dans til musikk fra familiens musikere. Ungdommen var mest ivrig og svingte seg i dansen. Ballforelskelser oppsto og forbindelser mellom gårdene ble innledet. En dans som ble brukt av spesielt ungdommen på Skøyen var

«Kehraus»⁴, en rekkedans der de løp fra rom til rom. Også «Lancers»⁵ var en populær dans med mye bevegelse.

På Nordre Skøyen var det alltid plass for overnattingsgjester. Når folket på Skøyen var i selskap på gårdene i Vestbygda valgte også de gjerne å overnatte. Veien hjem til Skøyen var lang og ofte mørk. Transporten foregikk med hest og vogn, om vinteren med slede. Da toget kom til Bryn forenklet det reisen, særlig for de som bodde i byen.

Verdiansettelse og salg av jord

I boken Historien om Nordre Skøyen Hovedgård opplyses det at gården hadde en størrelse på ca. 820 mål, eksklusive skog. Verdiansettelsen oppgis til drøyt 13 000 speciedaler. «Gården er meget godt dyrket», er karakteristikken. Marte og Hans solgte etter hvert fra en del jord. I 1852 ble grunn solgt til jernbanen Oslo – Eidsvoll. Fabrikker på Bryn og langs Alna-elven ble bygget på jordstykker utskilt fra Nordre Skøyen. Med flere innbyggere på Bryn økte behovet for tomter til private hus, utskilt fra gården. I 1849 tok kjøpmann Peter Wessel Wind Kildal (1814-1882) de første skritt for å etablere seg på Høyenhall. Han kjøpte jordstykker både fra Søndre- og Nordre Skøyen for å realisere planer om bl.a. industriell virksomhet ⁶.

Auksjon på Søndre Oppsal gård

Tirsdag 9. oktober 1860: «I morgen får jeg vite om jeg nå straks kan kalde meg gårdbruker. Ved auksjonen hos Juell på og over Opsahl den 29. august erholdt fader i mitt navn tilslag på gården Opsahl for 4532 spd. I morgen utløper overbudsfristen nemlig seks uker. For noe over åtte dager siden snakket jeg med Hypotekbankens sakfører advokat Grønn, og da var intet overbud gjort. Hvordan det nå forholder seg vet jeg ikke, og er det skjedd overbud, blir det naturlig vis ny auksjon og det lader på fader som han vil gå til 5 000. – Så meget blir det vel også nå med resterende avdrag og renter samt omkostninger.

Hvor stort Opsahl er, vet jeg ikke. Jeg har hørt 150, 200, ja helt opp til 250 mål. Det første er rimeligvis det riktige. – skogen har jeg ikke sett, men der er nok tatt hva det på noen måte kunne tas. Husene er ikke i den beste forfatning. Stallen skal være falleferdig, alle må ha nytt tak, da det aldri har vært sten på dem. Hva selve jordveien angår er den så vanrøktet at det vel på noen måte er mulig, det beste ved det hele er at Juell i år ikke har fått sådd et eneste korn, slik at åkrene ved å ha hvilt i sommer vel må være en liten smule bedre enn de ellers ville vært. – Havnegangen skal være sameie med naboene.»

Onsdag 10. oktober 1860: «I dag klokken 2 er mitt bud på Opsahl approbert. Juell & Sønn har, som jeg hører, oppført mange «Grædeconcerter», men det umulige er og blir umulig.»

Kilde: Dagboken til Peter N. Aas da han var 24 år.

Virkelig størrelsen på Søndre Oppsal var 151 mål innmark 265 mål skog etter oppgave i boka Historien om Nordre Skøyen Hovedgård side 46.

Til høyre: Personen til høyre på bildet er trolig Peter Nicolai Aas. Bildet er tatt ca. 1880. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr. B20150190.

← Peter N. Aas (1836-1891) eide Nordre Skøyen i årene 1884 til 1891. Nordre Skøyen var i Aas-familiens eie fra 1845 til 1907. I albumet bildet er hentet fra, er følgende skrevet: "Til tante Kristine fra Peter Aas. Februar 1879. Portrettet er taget for 15 Aar siden." Bildet må derfor være tatt ca. 1864, da Peter var ca. 28 år, hos C.C. Wischmann Fotografisk Atelier, Christiania. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr. B20180018.

Elida Huseby (1847-1923) gift Med Peter Nicolai Aas (1836-1891). Elida Aas var enke etter Peter N. Aas og eneeier av Nordre Skøyen i årene 1891 til 1907. Bildet er tatt 28. mars 1866 da Elida var 19 år. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr. B20180008. →

Broren Even Pedersen Aas

Etter dagboken til Peter N. Aas å dømme var onkelen Even en hyppig gjest på Nordre Skøyen. Even var rundt 20 år da han kom til Kristiania for å søke jobb. Håndverkmiljøet på Biri ga han gode forutsetninger og begynte som sadelmaker. Etter noen år fikk han eget sadelmakerverksted og kjøpte Kirkegata 7, en to-etasjers forretningsgård fra 1830-tallet. Gården hadde en stor bakgårdsbygning med både svalgang og vindeltrapp. Gården ble revet omkring 1914-15 da Sjøfartsbygningen ble reist på stedet.

Midt på 1800-tallet var Kirkegata en bred gate som førte opp til Domkirken. Flere av byens fremste familier hadde sine boliger her. Even fikk løst borgerbrev og må ha lyktes godt med sadelmakervirksomheten.

Even giftet seg med Nicoline Engelstad og fikk åtte barn med henne – seks sønner og to døtre.

Samlet barn

Da Hans Aas ble gammel, ville han gjerne se barn hos seg. Det var dem han engang hadde viet livet til, nå kom ungdomsdrømmen tilbake. Og i samme kretsen hvor han som ung hadde trasket med skoleskreppe på ryggen, lå hans herresete. Hver tredje juledag, og en gang hver sommer, samlet han en mengde barn på Skøyen. Alle de store salene ble fulle. Et stort juletre var pyntet med gaver til alle og så ble det kastet lodd om dem. Om sommeren fikk de overnatte, alle som var fra byen, guttene på ett loft, jentene på et annet. Sengeplass var det til alle sammen (Evje s.76).

Sangkonsert

Fra klokketårnet holdt ved en slik anledning Ingeborg Aas (1858-1937), senere under kunstnernavnet Gina Oselio, sin første «konsert». Hun var da i konfirmasjonsalderen og datter av salmaker Even P. Aas (1819-97), bror til Hans P. Aas. Men den gang falt hun igjennom og ble pepet ut. Blant dem som pep, var brødrene Henrik Emil (f.1857) og Even Helje Frøen (f. 1859). Hans P. Aas var deres stedbestefar. «Konserten» må ha funnet sted rundt 1873 da Ingeborg var 15-åring og onkelen Hans ca. 65 år. Dette var et par år før Ingeborg fikk undervisning i sang. (Se faktaboks).

Familien til salmaker Even Aas var kjent for å være musikalske. Ingeborg fikk, som andre bemedlede piker i Christiania på den tiden klaverundervisning, men det var sangen som var drivkraften hennes. Det kan godt tenkes at Ingeborg holdt flere konserter på Nordre Skøyen til ære for sin onkel.

Lærere i herredstyre – skiftet yrke

Da man i 1837 valgte representantskap (herredsstyre) for første gang ble det innvalgt tre omgangsskolelærere – Iver Olsen, Henrik Lilloe og Hans P. Aas (Evje s.74). Det var vel vanskelig å finne bønder nok med såpass kunnskaper som det krevde. Hvor lite aktet omgangsskolelærere enn var, sto de nok høyere enn de fleste bønder. Dertil kom jo at disse lærere hevet seg over det vanlige. Iver Olsen (født på Biri i 1804) og Hans Pedersen Aas var visstnok fettere. Det var

mange søskenbarn fra Biri som slo seg ned i Aker på samme tid, kan etterkommeren Ole Andreas Lilloe-Olsen fortelle.

Iver Olsen finner vi igjen i Lilloe-Olsen familien. Iver Olsen skiftet også yrke, tok avskjed i 1837, da han giftet seg med den rike kjøpmann Biermanns datter og fikk med henne mange penger. Han kjøpte Sandakerbakken og Sandaker mølle, senere også Østre Grefsen. Hans sønn, Iver Bredo, fikk gården etter ham og giftet seg med en datter av Lilloe på Vestre Grefsen. Læreryrke ser ut til å være et godt utgangspunkt for videre karriere i Aker, i alle fall for de to fetterne. Dette sier jo litt om samhold og forbindelser mellom gårdene i Aker.

Blant kommunens ledende menn

Det var ikke underlig at de ble kommunens ledende menn. Hans P. Aas var medlem både av formannskap og skolestyre og nevnes av Edv. Bull i Akers historie (s. 340) blant de «frem-tredende kommunemenn».

«Besynderlig nok spilte en skolelærer en betydelig rolle» er en vending som ble brukt i 1830-årene av Aker Sogneselskap der vi finner Hans Pedersen Aas som medlem av opplysningskomiteen (Evje s. 74).

I lengre perioder hører man lite til lærerne, men de utførte fortsatt et stort arbeid. Det kom ikke av at de manglet samfunnsånd mer enn andre. Lærerne ble ofte betraktet som «noen vi har leid til å lære barna våre å lese». «Vi kan da ikke lønne dem slik at de skal ha det bedre enn oss selv», sa en bonde under diskusjon om lærerlønninger. Eller en gang det ble foreslått å velge en lærer i formannskapet: «Ja, han er flink nok, men det er ikke nødvendig, vi klarer det selv». Kløften mellom de selveiende bønder og lærerne varte nok helt til lærerne fikk stemmerett i 1885.

Tre lærere i skolestyret

De mange velbegavede menn, som arbeidet i skolen på denne tid, ble godt mottatt, men de møtte motstand hos bøndene. Omgangslæreren Henrik Lilloe var den eneste omgangsskolelærer fra en gammel Aker-slekt og etter hvert selveiende bonde, Iver Olsen giftet seg inn i en Aker-slekt og ble bonde og Hans Pedersen Aas ble også gjennom giftemål selveiende bonde. De utnyttet sine kunnskaper om skolen både i skolestyre og formannskap, og på den måten ble de brobyggere mellom lærere og bondestanden. I siste halvdel av 1800-tallet ble det også mer forståelse mellom embetsmenn i Christiania og selveiende bønder i Aker. Man må vel derfor kunne si at disse tre bidro til skolens fremdrift i Aker.

Skoleforkjempere fra Østensjøområdet

Marte og Hans fikk sønnen Peter Nicolai Aas (1836-1891) som utdannet seg til jurist. Peter giftet seg første gang i 1864 med Mathilde Kathinka Christoffersdatter Huseby (1843-1865) og annen gang i 1870 med søsteren hennes Elida Christine (1847-1923), begge fra Grimelund.

Mathilde Kathinka og Elidas far, Christoffer Huseby, var medlem av skolestyret på 1860-tallet. Vi kan derfor tenke oss at Hans P. Aas som fra 1837 var medlem av skolestyret hadde mange

Bøker fra biblioteket på Nordre Skøyen hovedgård. Peter N. Aas har signert og nummerert alle bøkene. For det meste er det romaner og noveller på norsk eller dansk, men også på engelsk og tysk. En av bøkene har No 3657. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr. B20190047.

Ingeborg Aas – Gina Oselio

Ti år etter konserten rundt 1873 på Nordre Skøyen debuterte Ingeborg Aas på operaen Kungliga Teatern i Stockholm. Året etter begeistret hun kong Oscar 2 slik med sin tolkning av Ortrud i Wagners Lohengrin at han spanderte videre studier i Paris og hedret henne med tittelen “kongelig Hofsangerinde” – den eneste som har oppnådd en slik hederstittel i Norge. Ingeborg ble i 1893 gift med teatersjef ved Nationaltheatret Bjørn Bjørnson (1859–1942) og altså svigerdatter til Bjørnstjerne Bjørnson (1832–1910) og Karoline Bjørnson (1835–1934). Men ekteskapet ble oppløst 1909.

Etter studieårene i Stockholm og Paris begynte fra 1882 hennes egentlige kunstnerliv. Hun fikk en rekke gjesteroller ved italienske operahus og turnerte Italia rundt. Kunstnernavnet Gina Oselio tok hun i denne Italiatiden. Senere stod andre europeiske storbyer for tur. Frem til 1890 hadde hun sunget 22 roller i 13 ulike operaer, med stor suksess. Hun var Norges operadronning og berømt over hele Europa.

Våren 1900 sang hun igjen hovedrollene i Carmen og Faust, nå på det nyåpnede Nationaltheatret, der hennes mann var teatersjef.

Gina Oselio deltok ivrig i kulturlivet og operadebatten til det siste, og hun var en dyktig sanglærer og hjelper for unge talenter. Hun var innehaver av Oscar 2s belønningsmedalje, den svenske medaljen Pro Litteris et Artibus med briljanter og den franske Officier de l'Instruction Publique, og hun mottok Statens kunstnerlønn fra 1929.

Kilde: Nettsiden til Norsk Biografisk Leksikon og Kristin Margrethe Gaukstad: Gina Oselio – Norges første operasangerinne.

skolepolitiske saker å snakke om med sin sønns svigerfar. I skolestyret satt også andre av gårdbrukerne i Østre Aker, nemlig Nils Wetlesen fra Abildsø og Hans Woxen fra Nordre Manglerud. Også Haakon Tvetter fra Østensjø «trådte til i bondens glansperiode», sier Johan Evje i Aker 1837-1937. Han overtok arven etter Grimelund som en selvfølge.

Biblioteket på Skøyen

Peter N. Aas hadde en stor boksamling. Noen av bøkene er ennå i etterslektens eie. Trolig har enkelte av disse bøkene også tilhørt hans far, de bodde jo på samme sted. Vi vet at Hans P. Aas var på auksjonen av inventar etter de Thygeson i 1842 og kjøpte enkelte gjenstander, også bøker. Slik sett kan det hende at det var de Thygeson som var opprinnelig eier. Samtlige bøker er signert Peter N. Aas og noen er utgitt på slutten av 1700-tallet. Tittelen på de bevarte bøker er for det meste romaner og noveller på norsk eller dansk, men også på engelsk og tysk. I tillegg til Peters navn er bøkene nummerert. En av bøkene har No 3657. Henrik Lilloe som Hans P. Aas hadde mye kontakt med var en ivrig samler av bøker og bygget opp et bibliotek. Det samme kan nok sies om Hans P. Aas. Biblioteket på Nordre Skøyen må ha vært ganske fyldig. Fra Peters dagboknotater får vi vite at han ofte lånte bøker til andre i familien, særlig damene på Grimelund og Huseby. Det han oppgir som utlånt er samtidsromaner.

Verge for barnebarn

På sine eldre dager fikk Hans et ansvar han sikker gjerne skulle vært foruten. Den eldste datteren Anette (1837 - 1875) ble gift med Marcus Theodor Mortensen Huseby (1836 - 1875). Anette døde 38 år gammel av «tæring», dvs. tuberkulose, og noen uker etter hennes mann Theodor. De hadde tre mindreårige barn, Halfdan 10 år (f.1865), Eystein 8 år (f.1867) og Ragnvald 6 år (f.1869). I 1876 ble det foretatt skifte og kort tid etter ble bestefaren Hans, som da var 67 år, oppnevnt som verge og forpliktet seg til å betale årlig kr. 800 for oppdragelse av de tre barnebarna.

Den eldste av barna, Halfdan, omkom 24 år gammel ved et ulykkestilfelle «under kjørsel» i januar 1889 på Øvre Vang i Jevnaker, Lunner. I ministerialboken oppgis Nordre Skøyen som bosted. Halfdan var ugift og tituleres som agronom. Vi må derfor anta at han i sin studietid bodde hos sin bestefar. Ragnvald fikk utdannelse som ingeniør og var i 1910 disponent for en torvstrøfabrikk. Han var gift med Nini (f.1874) fra Berlin. Deres første datter Aranka (f.1897) er født i Bøhmen. Neste sønn Birger (f.1898) er født i Kristiania slik at familien slo seg ned i Norge etter oppholdet i Tyskland. Eystein ble gårdbruker, gift med Ragnhild (f.1875).

Nordre Skøyens siste år i Aas-familiens eie

Hans Pedersen Aas var 87 år da han døde i 1891. Hans sønn Peter ble bare 55 år da han døde to uker etter faren. For Elida ble det en tung tid med store utfordringer da hun ble alene om å administrere både gårdsdrift og husholdning. For å hjelpe på økonomien solgte hun fra tomter og drev litt utleie. Et skogstykk på 177 mål ble avstått til Aker kommune i 1904 i forbindelse med at Nøkle vann ble regulert til drikkevannskilde. I 1907 solgte hun gården til et investeringselskap. Dermed var den private eierrekken for gården kommet til veis ende.

Maleriet er malt av Wilh. Rinde på første halvdel av 1890-tallet. Vi ser tårnhuset til venstre, taket på stabburet og helt til høyre låven som ble revet i 1939.

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr. B20150189.

Sluttnoter

- ¹ **Kjeglebane:** På 1700-tallet ble de første åpne trebaner for kjeglespill oppført, en slags forløper til bowling. Først på 1800-tallet ble det et utbredt spill. Spillet ble umåtelig populært, men var ikke tillatt for kvinner. På Langgaardsløkken, Briskebyveien 21, ligger en 29 meter lang bygning eid av Oslo kommune, en av landets siste kjeglebaner. Kilde: <https://www.oslo.kommune.no/natur-kultur-og-fritid/kunst-og-kultur/museer-og-kultureiendommer/kultureiendommer/kjeglebanen/>.
- ² **Boston** er et kortspill som stammer fra den amerikanske frigjøringskrigen av franske marineoffiserer under beleiringen av den britiske flåten i Boston havn 1775-1776. Boston stammer i likhet med Bridge fra Whist og har likhetstrekk med kortspillet Amerikaner. I Boston finnes det veldig mange forskjellige meldinger og det kan spilles uten makker eller med makker. Spilleren med høyeste melding bestemmer om man vil spørre makker. I tillegg til «vanlige» meldinger finnes det passmeldinger hvor man ikke skal ha stikk eller ha akkurat et stikk. Boston spilles gjerne av 4-6 spillere, men på den måten at det kun er 4 spillere som spiller hvert spill, de andre sitter over dette spillet. Er det flere enn 4 spillere er giveren en av dem som sitter over. Kilde: Wikipedia.
- ³ **Pålspass** - også kjent som polskpass - er et kortspill for fire personer som spilles i mange varianter. Man benytter en vanlig kortstokk uten treere, altså 48 kort, som deles i to like bunker à 24 kort (henholdsvis kortene 2-8 og 9-ess). For hvert spill byttes kortbunkene. Hver spiller får fem kort, og vinneren er den som enten tar de to første stikkene eller tre stikk i alt. Kilde: Store norske leksikon.
- ⁴ **Kehraus** (av kehren «feie» og aus «ut») eller Grossvatertanz («bestefarsdans») er opprinnelig navnet på en gammel tysk dans, kjededans, der man tidligere avsluttet bryllupshøytidligheten like før brudens siste dans. Enkelte steder – for eksempel i Thüringen – synges det til kerhaus en vise som begynner: «Und als der Grossvater die Grossmutter nahm». Schumann har brukt melodien flere ganger, blant annet i siste sats av sine Papillons. Også Bach har flettet den inn i sin Bauernkantate fra 1742. Kehraus er ikke lenger utelukkende benevnelsen på noen særlig dans, men kan benyttes som betegnelse for den siste dans, der man «feier ut», særlig når den, i overført betydning, har litt vill og feiende karakter. Kilde: fra dansk Wikipedia.
- ⁵ **Lancers**, er den engelske betegnelsen på den franske dansen Lanciers. en femturs kontradans med firkantoppstilling som ble utviklet omkring 1820 etter mønster av det siste leddet i française. Etymologi: egentlig quadrille des lanciers, «lansebærernes kvadrilje». Kilde: Store norske leksikon.
- ⁶ I Høyenhallboka 1711-1989, da Høyenhall Vel feiret 75 år jubileum, har medforfatter Knut Sprauten laget en liste over eiendomstransaksjoner som vedrører gnr. 144, altså fra både Søndre- og Nordre Skøyen. Listen er basert på matrikkelen for Aker 1888 og 1903. Den illustrerer den kraftige oppstykkning av Skøyengårdene, særlig fra 1888.

Nordre Skøyen gård. Maleri av Johs. Müller, 1903. Til høyre litt av den gamle svalgangen.
Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr. B20190060.

Kilder:

- Aker 1838-1937, utgitt av Aker kommune 1940, bind II, Folkeopplysning og skoler 1730-1937 av overlærer Johan Evje. Avsnittet Lærere 1830-50 side 73-80.
- Dagboken til Peter Nikolai Aas 1858-1881.
- Lars Steensgards manus til kåseriet 14.mars 2002 om «Folk på Nordre Skøyen i siste halvdel av 1800-tallet» basert på dagboken til Peter N. Aas.
- Nordre Skøyen Hovedgård gjennom 600 år. Knut Sprauten og Alf Lystad, Historieutvalget for Nordre Skøyen, 1985.
- Høynehallboka 1711-1989, redigert av Nils Hauglund, Tore Schou og Knut Sprauten. Høynehall Vel 1989.
- Oslo Byarkiv: Manntallslistene i Aker fra 1832 til 1836. Mandtals Liste for Nedre *Gjelderaasgjerdingens Underinspektorat*, datert Ulsrud den 9te April 5² 78.
- Digitalarkivet – folketellinger og ministerialbøker.
- Kristin Margrethe Gaukstad: Gina Oselio – Norges første operasangerinne.
- Nettsiden til Norsk Biografisk Leksikon https://nbl.snl.no/Gina_Oselio.
- E-postutveksling med Ole Andreas Lilloe-Olsen 15. januar 2018.
- Samtaler med Johan Mollatt i 2018, om hans tippoldefar Hans P. Aas og Anne Marie Steensgaard 10. desember 2018, enke etter Lars Steensgaard, også hans tippoldefar var Hans P. Aas.
- St. Hallvard nr. 2 2019. Øyvind Angell Gaukstad og Ole Andreas Lilloe-Olsen: Iver, Hans og Even. Tre fettere fra Biri, side 5.

Hermansen og Møller – to originaler fra vårt distrikt

Even Saugstad

Hadde Snipp-Møller og advokat Hermansen levd samtidig, ville de gått på de samme stedene og konkurrert om det samme publikummet. De to originalene med link til henholdsvis Oppsal og Bøler elsket å vekke oppmerksomhet og var fargeklatter i bybildet i sin tid.

Eksentriske må være en dekkende betegnelse for de to byoriginalene som var aktive i bybildet med nesten 50 års mellomrom. De elsket å sprade opp og ned Karl Johans gate, de nøt å være i rampelyset, de var så vidt innom det profesjonelle underholdningsmiljøet (henholdsvis revy-teater og film), de var kunstnersjeler og de hadde gode utdannelser.

Albert Møller (1864 – 1922) hadde hytte på Oppsal, en hytte han etterhvert valgte å flytte til permanent. En vei på Eftasåsen er oppkalt etter ham. Peder Gunvold Hermansen (1910 – 1993) bodde i ene høyblokka på Bøler og var en kjent skikkelse både i Bølersenterets butikker, i sentrum og ikke minst på T-banen hvor han til stadighet holdt turnoppvisninger.

Bildene:

Til venstre: Albert Møller var nøye med alltid å kle seg flott og ta seg godt ut da han tok en tur rundt i Kristianias gater for drøyt hundre år siden. (Foto: Thorkel Jens Thorkelsen)

Til høyre: Hverdag eller fest, advokat Hermansen var alltid flott dresset opp. (Foto utlånt av Hans Hermansen)

Snipp-Møller; kunstner og fagmann

Albert Møller fikk sitt kallenavn under et studieopphold i Paris. Her deltok den dyktige kunstneren i en tegnekonkurranse og lovt sine venner der nede at hvis han vant konkurransen – noe han ikke hadde særlig stor tro på – skulle han gå resten av livet med en høy snipp tilsvarende en kjent Parispersonlighet. Møller vant konkurransen, holdt løftet og fikk sitt kallenavn «Snipp-Møller».

Møller var utdannet xylograf, et yrke som gikk ut på å lage et slags tresnitt med utgangspunkt i tegninger og fotografier for på den måten å muliggjøre trykking av illustrasjoner i datidens bøker og aviser. For å bedrive dette faget måtte utøveren være en dyktig fagmann, noe også Albert Møller var. I Frankrike fikk han sin interesse for moter og klær, og vel hjemme i Norge ble han kjent som en som elsket å vise seg fram – gjerne iført brodert vest, figursydd frakk, hvite hansker og flosshatt. Han mente Kristiania-herrene ikke kunne føre seg korrekt, noe han til overmål demonstrerte at han selv behersket der han spradet midt i veien svingende elegant på sin spaserstokk.

Sin profesjon i grafisk bransje måtte han etter hvert gi opp, håndverket var på vei ut og nye trykketeknikker overtok. Men Møller hadde flere bein å stå på; han var en dyktig kunstmaler og også en flink musiker som håndterte både fløyte og cello. Dette ble hans nye levevei.

Artist på gata og på scenen

Albert Møller stortrivdes i rampelyset, enten han prøvde seg som skiløper i Slottsparken eller satt og skuet utover Egertorget fra sin stamkafé Günthers konditori. Han var ofte karikert i datidens vittighetsblader, og det ble også laget postkort med den eksentriske originalen som motiv.

På de mange hovedstadscenene ble han både parodiert og opptrådte selv. Han hadde oppdrag på Dovrehallen, Carl Norbecks sirkus og Centralteateret. På sistnevnte sted var hans enkle

Selvportrett av Snipp-Møller. (Utlånt av Tore Gulbrandsen)

oppgave å gå over scenen et par ganger mens han hilste til publikum. Det var nok til å framkalle stormende jubel i salen.

Møller hadde også sin lille musikkvartett som hadde faste spillejobber på byens restauranter.

Til Oppsal

Albert Møller var blant de første som slo seg til på Oppsal etter at Anton Tschudi kjøpte Søndre Oppsal gård og utparsellerte tomter i 1902. Område ble regnet som meget avsides, med Bryn jernbanestasjon som nærmeste offentlige kommunikasjonsmiddel. De rimeligste tomtene i skogen gikk for 50 kroner målet, mens tomtene som lå nærmere vei kostet 200 kroner. Møller kjøpte først en tomt i det som ble betegnet som Oppsalskogen, nær der Kampheimveien går i dag. Etter noen år kjøpte han en bedre tomt i Østensjø terrasse med flott utsikt over Østensjøvannet. Han fikk nå sin fagkollega, xylograf Bernt Gulbrandsen, som nabo og omgangsvenn. Gulbrandsens sønn, Finn Reinert, beskriver sitt første møte med Snipp-Møller omkring 1907 slik i en artikkel i Søndre Aker Historielags årbok fra 1983:

«Vi var noen barn i 6-7 års-alderen ute, og det kom en flott herre nedover veien, svingende sin stokk med krumt, sølvbelagt håndtak, og vi ropte "Snipp-Møller" etter ham. Men Snipp-Møller mestret situasjonen. Med stokken sin fanget han en gutt om nakken, klappet ham på hodet og snakket hyggelig til ham, og det ble bare moro og latter. Vi fikk til og med sukkertøy av ham. En annen gang, husker jeg, kom han syklende på en flott sykkel med gule trefelger. Han fortalte det var en fransk sykkel, og at denne sykkelen var den fineste i verden. Alle vi ungene var naturligvis mektig imponert.»

Med hytte på Oppsal var veien kort til Eterfabrikken på Bogerud hvor originalen gjerne stakk innom. I følge Søndre Aker historielags årbok for 1987, var Møller på besøk hos fabrikkdirektørens familie flere ganger. Han kunne ha med seg malersakene og finne motiver ved den landlig beliggende fabrikken, eller han hadde

Den eksentriske byoriginalen Albert Møller var et yndet motiv for vittighetsbladene på slutten av 1800-tallet. Her i Gustav Lærums strek i bladet «Vikingen».

Snipp-Møllers hytte i Østensjø terrasse, malt av nevøen Bjarne Møller. (Bildet hentet fra nettstedet snippmoller.wordpress.com)

med sin fløyte og spilte sammen med direktørfruen eller datteren Frida som begge kunne traktere pianoet.

Etter å ha begynt å bruke den uisolerte hytta på Oppsal som helårsbolig, var han ofte på besøk hos nabo Gulbrandsen hvor han fikk både mat og varme. Etter Møllers død ble hytta og tomta overtatt av slektninger og den sto helt fram til omkring 1976. I dag står det et rekkehus på tomta. Snipp-Møller har fått en vei oppkalt etter seg i Eftasåsen/Tyristubben-området på Oppsal.

Advokat Hermansen, «Baronen av Bølen»

Med utallige antrekk, det ene mer staselig enn det andre, var det ikke rart han fikk tilnavnet «Baronen av Bøler». Et annet kallenavn han hadde var «T-bane-turner'n». Hermansen mente rør og stenger på trikk og bane var som skapt for å drive turnøvelser og -oppvisninger. Alle Oppsal- og Bølerboere som har levd noen år, har opplevd den eksentriske mannen.

Hermansen bodde i mange år med sin familie på Godlia, ble skilt og flyttet inn i den nederste av de tre skyskraper-blokkene på Bøler. Dette var midt på 60-tallet, og den godt utdannede advokaten startet sin utkledding og oppvisning etter en runde i psykiatrien. Sto du i kø på samvirke-laget på Bølersenteret og hadde Hermansen foran deg, kunne handelen ta tid. Hermansen skulle flørte litt med kassadamen og kommentere de andre i køen – han hadde alltid god tid. I Oslo sentrum var han kjent på flere spisesteder. Hans spesialitet var å fyre av en kruttlappistol i taket, noe som blant annet førte til at han var nektet adgang på Theatercafeen. Lekepistolen hadde han også med da han latet som han var bankraner i Andresens bank i Torggata. En annen spesialitet på spisestedene var å blande kaffe og ketchup 50/50 før han drakk det.

Hermansens antrekk kunne varieres fra admiraluniform, sjeik, sjørøver til britisk politimann. Ikke rart han vekket oppsikt i bybildet! Han hadde mange underfundige tanker og uttalelser. Han kunne blant annet si «Det bor en Hermansen i oss alle. Spørsmålet er ikke om man skal godta eller forkaste Hermansen, men i hvilken grad man skal tørre å slippe sin Hermansen løs.» En annen av hans uttalelser lyder: «Vi har tre løver her i Norge. To av dem ligger foran Stortinget. Og så har vi Hermansen som står.»

En av de som var utsatt for Hermansens noe aparte oppførsel, var Sturle Kojen. Den tidligere rektoren, Østmarkas Venner-lederen og politisk aktivisten, kunne fortelle til Akers avis/Groruddalen om sitt møte med Bøleroriginalen:

«Jeg møtte advokaten personlig da jeg var 20 år gammel. Jeg skulle holde morgenappell på Nøkkelvann skole 1. mai. Plutselig kommer Hermansen i kosakk-kostyme og setter en revolver mot tinningen min. 'Din siste time har kommet unge mann', sa han. Jeg hadde sett ham turne på trikken før, men jeg ble redd. Kai Ekanger så dette, og ropte; 'Ta det med ro, han er vår mann'. Hermansen brøt ut et stort smil, og slapp det som antakeligvis var en lekerevolver. Deretter ga han meg en klem, og gratulerte meg med dagen.»

Alle som har bodd på Oppsal eller Bøler noen år har opplevd vår lokale byoriginal, Peder Gunvold Hermansen.
(Foto utlånt av Hans Hermansen)

Utdannet advokat

Peder G. Hermansen var et skolelys med meget gode karakterer både fra folkeskole, handelsskole og gymnas. Han utdannet seg til overrettssakfører. Han var forretningsadvokat og hadde blant annet oppdraget som forretningsfører for sju bygårder på Tøyen. Han var medlem av Advokatforeningen fram til 1990, men da hadde han ikke hatt klienter på godt over 20 år.

Turn og gymnastikk var hans store lidenskap, og han holdt seg i god form gjennom hele livet.

I flere av Tove Nilsens «Skyskraper-engel»-bøker dukker Hermansen opp som en biperson. En birolle hadde han også i filmen «Olsenbanden for full musikk» (1976).

Hermansen har fått et stort og bilderikt kapittel i den nyreviderte boka om byens originaler som kommer ut nå i høst; «Byoriginaler og personligheter i Oslo». Han var også (selvfølgelig) med i den forrige utgaven av boka (2008). Det er i tillegg gitt ut to egne bøker viet den eksentriske advokaten. I 1983 kom billedbok om Hermansen (av Harald Medbøe) og i 2007 kom boka «Den siste byoriginal» (av Arnfinn Aabø).

I 1974 lagde to elever ved Vahl gymnas, Marianne Røise og Hege Kristiansen, en kort dokumentarfilm om den lokale originalen. Filmen, som er ca. sju minutter lang, er til utlån på

Peder Gunvold Hermansen (1910-1993)

Ble betegnet som «Baronen av Bøler» eller «T-bane-turner'n»

Utdannet advokat

Bodde i en av de tre høyblokkene på Bøler fra 1961

Albert Møller (1864-1922)

Gikk under navnet «Snipp-Møller»

Utdannet xylograf (grafisk bransje)

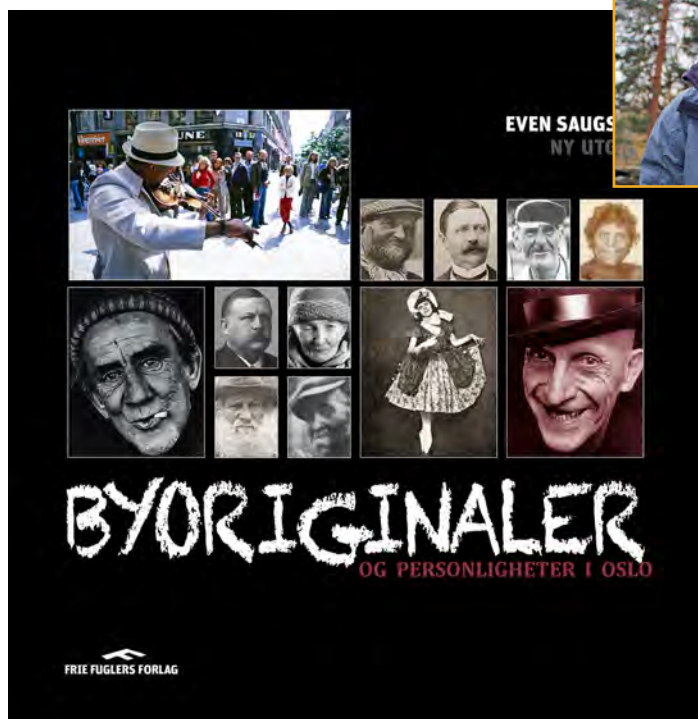
Hadde en hytte i Østensjø terrasse som han brukte som helårsbolig en periode

I filmen «Olsenbanden for full musikk» hadde Hermansen en rolle som ordensutdeler. Her sammen med skuespiller Ulf Wengård i rollen som politibetjent Holm.

JULEMØTE

Tirsdag 19.november kl 19:00 Nordre Skøyen hovedgård:
Foredrag om byoriginalene – og ny bok

Artikkelforfatteren Even Saugstad holder foredrag om byoriginalene på historielagets julemøte tirsdag 19. november. Da forteller han mer om disse to lokale originalene i tillegg til flere andre byoriginaler og personligheter kjent fra hovedstadens gater de siste hundre årene. El Jucan, Blomster-Ole, Luse-Frantz, Homansbyens dronning og Montgomery fra Bygdøy er blant de som blir presentert. Foredraget er ledsaget av en mengde bilder og filmsnutter.

Even ga for 11 år siden ut boka «Byoriginaler og personligheter i Oslo». Den har vært utsolgt noen år nå, men kommer ut i ny, revidert utgave nå i høst. I tillegg til de 13 personlighetene som var med i forrige bok, har forfatteren funnet fram ytterligere ti personer som fortjener hedersbetegnelsen «byoriginal» og er med i den nye utgaven. Boka blir gitt ut på Frie Fuglers Forlag og er på drøyt 200 sider. Boka vil være til salgs til gunstig medlemspris på historielagsmøtet.

Kjøp av vannrettigheter på 1850-tallet:

Østensjøbekken - kraftkilde til industriformål

Leif-Dan Birkemoe

Bildet, fra ca.1930, viser to elegante broer ved Mølledammen. Til høyre går en sti som forbinder de to broene.

Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, bilde nr. B20100111

Sameiet Mølledammen har satt opp et opplysningsskilt utenfor boligblokkene i Østensjøveien 81 A - G ved Bryn Senter. Skiltet har en kartskisse med navn som minner om en tid da Østensjøbekken var kraftkilden til fabrikkene som lå på samme område. Det er derfor mye historie å lese på skiltet, både hva gjelder stedsnavn og skisser. Opplysningsskiltet er naturlig nok primært for orientering på boligområdet, men vi skal i det følgende berette litt om bakgrunnen for navn og skisser, altså tiden lenge før boligblokkene reiste seg på Bryn.

Fra Østensjøvannet til Alna

Helt siden Østensjøvannet ble liggende igjen som en innsjø etter at isen trakk seg tilbake og landet hevet seg, har Østensjøbekken vært eneste avløpsbekk. Tilførselen fra Østensjøvannet bestemte hvor mye vann det til enhver tid var i bekken. Vår- og høstflom gjentok seg, mens det på sommer og vinter var det mindre vannføring. Bekketraseen gikk i flatt lende, på visse partier i slyng (meandrering), med også i stryk. Da fallrettighetene ble kjøpt, og vannkraften utnyttet til energi for industribedrifter fra begynnelsen av 1850-tallet, fikk vi inngrep som satte sine

spor. Mest synlig var demninger og dammer, og dernest en flott foss når vannet gikk over damkronen.

Kvernhus

Om det har vært kvernhus og møller i tidligere tider i Østensjøbekken, foreligger det ingen opplysninger om, selv om vannfallet i bekken godt kunne gi mulighet for det. Derimot har vi navnet «Kvernjordet» ved Bølerfossen, som forteller om at det trolig sto en kvern ved Bølerbekken. I krysset Låveveien og Haakon Tveters vei har vi også grunn til å tro at det i sin tid sto en gårdskvern, i det som heter Godliabekken, også den en av tilførselsbekkene til Østensjøvannet. Langs Alna har vi mange beretninger om kverner og møller. Stedsnavnet «Kværner» forteller en del, og at det var mer enn *en* kvern. Det eneste vi i denne sammenheng kan trekke inn, er at noe av vannet i Alna nedstrøms Bryn jernbanestasjon kommer fra Østensjøbekken.

Forskjellige navn på bekk og dam

Demningen i Østensjøbekken ved Christinedal, eller Fett-eiendommen, har Østensjøveien på østsiden. Dammen kalles Mølledammen, men også «Fabrikkdammen» og «Fettdammen» har vært benyttet, altså etter bruken eller eieren av eiendommen. Østensjøbekken ble på 1800-tallet kalt for «Buskerudbekken», etter husmannsplassen Buskerud som trolig lå i dagens Bekkeveien 8 på Høyenhall. Den gang hørte det vi i dag kaller Høyenhall inn under Skøyen-gårdene (gnr.144). På det flate området nord for Østensjøvannet ble bekken i en periode kalt

Mølledammen, foto ca. 1930, har navn etter den første bruken, nemlig som kraftkilde til brisselmøllen til P.W.W. Kildal fra 1850-årene. Skorsteinene tilhører Høyenhall Teglverk og Høyenhall Fabrikker. Dammen er velfylt og vesentlig større enn i dag. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, bilde-nr. B20100090

I 1946 ble demningen fornyet og broen over damkronen rehabilitert. Vi ser folk fra entreprenøren Astrup & Aubert A/S i arbeid med støpning.
Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, bilde-nr. B20100095.

for «Rognerudbekken», fordi den var grensebekk mellom Søndre Skøyen gård og Rognerud gård. «Brynsbekken» har vært brukt på nederste del. «Bryggeridammen», vannkilden til ølbryggeriet på Bryn, lå lenger nede i Bekkeveien. Bl.a. som følge av dårligere vannkvalitet opphørte bruken som ingrediens til øl, rundt 1910.

Gamle navn på nye steder

De tre boligblokkene som utgjør Østensjøveien 81 A – G med 112 leiligheter ved Bryn Senter, ble ferdigstilt i juni 2013. Boligene er organisert i Sameiet Mølledammen, et navn som knytter boligene til stedets tidligere bruk. Den lengste blokken (A-E) er gitt navnet «Bekketuset» som faktisk ligger langs Østensjøbekken som nå går i kulvert langs bekkens opprinnelige trasé. Øverste boligblokk (F), nærmest Mølledammen, heter «Damuset». Nederst mot Harry Fetts vei har vi «Hageuset» (G), som grenser til den tidligere rikholdige frukt- og grønnsakhagen på eiendommen Christinedal.

Kjøp av vannrettigheter til industri

I 1849 tok kjøpmann Peter Wessel Wind Kildal (1814-1882) de første skritt for å etablere seg på Høyenhall¹. Han kjøpte først et stort jordstykke av Otto Fredrik Wold, den gang eier av Søndre Skøyen. «Buskerudbekken» dannet grensen mellom eiendommene til Kildal på Høyenhall og Wold på Søndre Skøyen. Tre år senere skaffet Kildal seg vannrettigheter som lå under Søndre Skøyen. Han kjøpte et vannfall og et jordstykke på 2 mål av Wold. Det var ansett for lite egnet til jordbruk, fordi det bare besto av kratt og stein. Kildal trengte dette for å sikre vannkraft til sin «Bridselfabrik»², et lite industriforetak for produksjon av fargestoff. Trolig grenset jordstykket inntil det området han hadde kjøpt før. Området ble skyldsatt i 1853.

Kildal kjøpte etter hvert ytterligere parseller fra Søndre Skøyen, men også områder som lå under Nordre Skøyen. I januar 1858 fikk han skjøte på et jordstykke fra Hans Pedersen Aas på Nordre Skøyen. Kildal betalte 5 500 speciedaler for en eiendom som besto av husmannsplassen Buskerud, med unntak for det arealet som var frasolgt til Brynsdalens brenneri, et jordstykke kalt «Vetland», (en tidligere husmannsplass ved Alna) og Fagerlia, som i 1856 var solgt til cand. jur. B. Hjelm og vollmester H.I. Tjøme. Til denne eiendommen lå det vannrettigheter til bekken fra Østensjøvannet og rett til å overta bygningene under plassen Buskerud. Brynsdalen brenneri skulle imidlertid ha lov til å ta vann fra bekken i egen vannledning, og det kunne lage dam ved vanninntaket ved brenneriet. Vannrettigheter fra Østensjøbekken både som kraftkilde, men også til produksjon av næringsmidler, var den gang aktuelt.

Jordstykkene Kildal kjøpte slo han sammen og dannet bruksnummer 3 under gårdsnummer 144. Gründeren Kildal anla Norges største frukthage på Høyenhall på nesten 200 mål og etablerte flere virksomheter både på Bryn og andre steder i Norge.

Mølledammen og fabrikkene

Demningen i Mølledammen kan etter årstallet for kjøpet av vannrettighetene være påbegynt i 1853. Kildal som måtte ha sett potensialet i produksjonen, ventet neppe lenge før han fikk bygget fabrikken med vannkraft fra møllehullet i Østensjøbekken («Buskerudbekken») som kraftkilde til «P.W.W. Kildals bridsel- og krittfabrikk», den første industribedrift som utnyttet vannkraften i bekken, i alle fall på dette stedet. Et «digert vannhjul drev noen svære stamper der krittet ble løst opp i vann og siden bunnfelt i store trekar». Det var også en «brisselmølle hvor fargetre ble revet opp for uttrekk av fargestoff», en beskrivelse vi har fra en samtidig kilde³. Fabrikken sysselsatte neppe mange. I årene 1879 til 1882 var det 6 ansatte ved brisselfabrikken. Krittstampen hadde 3 ansatte. Kildal døde i 1882 og i 1885 var det slutt med produksjonen.

Etter at Kildals fabrikk opphørte overtok Ovesen & Juell, som startet en fargemølle, fram til 1890-tallet da «Eduard Fett & Co Høyenhall Fabriker», etablerte seg på eiendommen. Fabrikken startet på Vallø ved Tønsberg i 1871 med produksjon av takpapp- vatt- og takrosetter. Eduard Fett & Co holdt på til den ble nedlagt i 1973 og kunne feire 100 år i 1971, da regnet fra etableringen på Vallø. Produktet fabrikken var mest kjent for i de siste tiår var NORIT takpapp med mange ansatte, ikke minst folk fra distriktet.

Skøyenputten i Østmarka er en av kildene til Bølerbekken. Tørrmuren som demmer opp Skøyenputten regulerte vannet i Bølerbekken med virkning for vannstanden i Østensjøvannet og dermed også for Mølledammen. Tørrmur var sannsynligvis også brukt ved den første demningen i Mølledammen.

Østensjø lokalhistoriske bilder, bilde-nr. B20120158

Regulert vannføring - industriens behov

Tilstrekkelig med vann året gjennom var en utfordring for datidens ingeniører. I Haakon Tveters monografi fra 1925 kan vi lese om de anstrengelser som ble gjort for å skaffe vann til tider som imøtekom industrien langs Østensjøbekken og Alna-elven ved Bryn. Dette skulle også balanseres mot andre interesser, ikke minst isskjæringen som skaffet jobb til mange dagarbeidere. Tiltak for å redusere de årlige oversvømmelsene måtte også tas i betraktning. Inngrep i vannføringen ut og inn av Østensjøvannet kunne berøre eiendomsretten som tilhørte gårdene rundt vannet.

For å fastsette eiendomsretten til isen ble det i 1909 laget et kart over vannets nordre del. I 1910 kom Aker ingeniørvesen med tilbud om et bidrag til senkning av vannstanden. Sammen

Mølledammen og "Den gule stue", opprinnelig som navnet sier malt gul, men på begynnelsen av 1990-tallet malt rød. Ved rehabiliteringen i 2012 fikk stua igjen den karakteristiske gule fargen. Foto: Leif-Dan Birkemoe.

med bidrag fra gårdene ble det i 1911 utført et arbeid, som bestod i å grave en dypere grøft i bekkens trasé langs dagens Granhekkvei, og senkning av broen ved Rognerud (avkjøringen mellom Harry Fetts vei og Østensjøveien) med 50 cm. Denne ombygging gav et større fall. Etter en overenskomst i 1910 tillot de nedenfor liggende brukseiere, Eduard Fett & Co. Høyehall Fabriker og Bryn Væveri (Joh. Petersens Lin- og Bomullsvarefabrikker) å oppføre en «nåledam» rett ovenfor Rognerudbroen til regulering av vannstanden, slik at denne kunne stenges i vinterhalvåret, men være åpen i sommerhalvåret. Kontrakten var bindene i 5 år, men ble oppsagt av Bryn Væveri i 1915, fordi den viste sig ikke å ha nytte lenger for noen av partene.

Nåledam i Østensjøbekken

En nåledam har navnet sitt fra «nålene», som ble brukt til å stenge for vannet. Nålene var trebjelker eller planker som stod tett i tett i hele dammens lengde og stengte vanngjennomstrømmingen. Vannmengden som skulle gå gjennom dammen, ble regulert ved at man tok opp eller satte ned «nåler». Dammen er ikke avmerket på kart fra 1915 og man kan heller ikke se rester av den i dag. Noen stor betydning fikk den neppe, men vannstanden i Mølledammen må i stor grad ha blitt påvirket.

Demninger i Alna ved Bryn

Sammenhengen mellom nåledammen og Mølledammen til regulering av vannføringen, kan trolig sees i sammenheng med endringer i Alna. Ved Bryn har det vært demning i Alna for Bryn Mølle som lå omtrent der Spinneribygningen (Joh. Petersens Lin- og Bomullsvarefabrikker) senere ble bygget i 1911. Da bygget man betongdemningen, med et fall på ca. 2 meter, vi i dag kan se rett før Alna renner inn under Spinneribygningen med Brynsfossen eller Spinnerifossen, som den også ble kalt, på motsatt side. Reguleringsavtalen med nåledam i Østensjøbekken fant sted omtrent på samme tid som den nye dammen på Bryn ble bygget. Kanskje som en ekstra sikkerhet for nok vann til å drive spinnerimaskinene. Avtalen med Østensjøvannets eiere om regulering i nåledammen ble som nevnt sagt opp i 1915 da vannet fra Alna trolig var tilstrekkelig. Alnas kilder ble regulert til drikkevann i 1930 og vannkraften ble skiftet ut med elektrisk kraft rundt 1927. Dermed hadde ikke dammen ved Bryn noen nytte lenger i kraftsammenheng. Den kan da bare ha vært i drift 10-15 år. Fra Mølledammen til Bryn jernbanestasjon er det et fall på 20- 25 meter.

Demningen ved Skøyenputten i Østmarka

Den første demningen i Mølledammen var trolig en steinfylling eller tørrmur, slik dammen i Skøyenputten litt inn i Østmarka fremdeles fremstår etter flyttingen "10 alen" eller 6-7 meter lenger ned i 1876. Skøyenputten ligger i Søndre Skøyen gårds skog vest for Solbergvann. Det er Bølerbekken som har Skøyenputten som en av kildene og det var derfor vannføringen i denne bekken som bidro til å regulere vannmengden nedover i vassdraget.

Våren 2009 gjennomførte Rune Askvik, skog- og naturoppsynsleder i Skog-, friluft- og naturforvaltningsavdelingen i Friluftsetaten (nå Bymiljøetaten), årringsmåling av gran på det sted vannspeilet stod ved opphør i bruk. Det ga som resultat ca. 90 år. Etter denne beregning opphørte dammen ved Skøyenputten å være i aktiv bruk rundt 1919, en god indikasjon på når Mølledammen og dermed også fossen, opphørte som kraftkilde til «Eduard Fett & Co. Høyenhall Fabriker».

Endringer i Mølledammen på 1920 og 1930-tallet

Når man gikk over fra tørrmur til betongdemning har vi ingen opplysninger om. Heller ikke om utbedringer ble foretatt da «Eduard Fett & Co Høyenhall Fabriker» kom i drift på slutten av 1890-tallet. Fra bilder tatt på 1920 og 1930-tallet kan vi imidlertid registrere visse endringer både i demning, brotype på damkronen og bygninger på fabrikkområdet.

På 1920-tallet kan det etter et foto se ut som at det var en enkel bro med gelender over damkronen der vannet falt noen meter ned og forsvant under en fabrikkbygning litt lenger ned. Før oppføring av blokkene i Østensjøveien 81 og utskiftning av Østensjøbekkens kulvertsystem i 2011, kunne vi finne rester av en slik broforbindelse nedenfor den store demningen, men det er vanskelig å avgjøre om det som vises på bildet var hoveddemningen på 1920-tallet. På et samtidig maleri vises en foss med to fall, men om dette er uttrykk for to demninger er ikke mulig å si noe om. Terrenget kan også være noe endret i forbindelse med rivning og oppføring av nye fabrikkbygninger. Opprinnelig måtte møllehjulet ha stått mot fossen.

Dammen og hageanlegget i sin glanstid på 1950 og 1960-tallet. Fontene, svaner, flytebrygge, sittegruppe med kvernstein som bordplate og en velstelt hage. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder, bilde-nr. B20070192

Demningen ved Mølledammen slik den så ut etter rehabilitering i 1946. Avhengig av vannstanden i dammen kunne man glede seg over en flott foss. Lukking ble gjennomført i 2011. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 8. april 2010

Som en erstatning for tap av synlig rennende vann i Østensjøbekken fra Mølledammen er det gjennom hageanlegget til Sameiet Mølledammen anlagt en liten kunstig bekk som slynger seg gjennom gresset. «Den gule stue», er til disposisjon for sameiet.

Foto: Leif-Dan Birkemoe, 16.08.2019.

Fra bilder tatt tidlig på 1930-tallet kan man se at Mølledammen var en god del større enn i dag, sikkert også avhengig av vannstanden i Østensjøvannet med flom vår og høst. På dette tidspunkt har vi bilder som viser en elegant bro med et hvitmalt rekkverk, et fornyet innslag i hageanlegget. Broen over Østensjøbekken ved innløpet til dammen ble trolig også bygget samtidig med rehabiliteringen av broen ved damkronen. Det fortelles at man på denne tiden kunne fiske karpe i dammen. Sammenligning med vannføringen den gang og i dag er ikke relevant. Nå føres vannet for det meste gjennom kulverten og altså utenom dammen.

Ny demning i 1946 – fra mølledam til pryddam

I 1946 har vi et bilde som viser store arbeider med å støpe ny demning. Det var entreprenør Astrup & Aubert A/S som stod for byggingen. Trolig var demningen i dårlig forfatning og måtte rehabiliteres om man fortsatt ønsket en dam – denne gang en pryddam, til glede for fabrikkeier Harry Fett (1875 – 1962) og hans mange prominente gjester, men også for alle som hadde sitt arbeid på fabrikkianlegget. Rehabilitering av dammen må sees i sammenheng med oppgradering av hagen. På 1950 og 1960-tallet vises det bilder med en fontene midt i dammen, broen er nymalt, en sittegruppe er plassert mot Østensjøveien og et bord med en kvernstein benyttet som bordplate.

Rehabiliteringen kan også sees i sammenheng med at fabrikkens kontor flyttet fra lokalene i Karl Johansgate 8 og opp til Christinedal. Fabrikkeieren Harry Fett ønsket et godt og trivelig

Mølledammen med Østensjøveien til venstre, boligen Christinedal på kollen bak dammen. Et møllehjul montert på en stein, minner om tidligere virksomhet. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 16.08.2019.

Sameiet Mølledammen har satt opp et opplysningskilt utenfor boligblokkene i Østensjøveien 81 A - G ved Bryn Senter. Til venstre en bevart historiefortellende portstolpe ved inngangen til Eduard Fett & Co Høyenhall Fabrikker. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 16.08.2019.

miljø. På 1960-tallet ble direktørboligen Christinedal også benyttet som kontor. Fra fabrikkens nedleggelse i 1973 forfalt dammen, broen, hagen og bygningene gradvis, med unntak av direktørboligen. Rundt 2007 ble fabrikkbygningene revet, dammen renoverert og boligblokker bygget langs Østensjøveien. I 2016 ble eiendommen fredet etter kulturminneloven. Det innebar at både Mølledammen og deler av Østensjøbekken oppstrøms dammen er fredet.

Senkning av Østensjøbekken

Fra Rognerudbroen (Harry Fetts vei og Østensjøveien) til Mølledammen ble Østensjøbekken rundt 1960 senket noe for å få større fall i et forsøk på å redusere oversvømmelsene ved Østensjøvannet. Det var spesielt i sør der Østensjøveien krysser våtmarken ved Bogerudmyra. Her var det sesongmessig stenging av veien når flommen stod for høyt over veibanen, før Østensjøbroen kom på plass i 1964.

Vannføringen

Vannføringen i Østensjøbekken er i dag liten, mesteparten av vannet går i tunnelen eller kulverten fra Østensjøvannet som ble bygget i 1966. Østensjøbekken og tunnelen møtes i området under Bryn Senter før den renner ut i Alna ved Bryn jernbanestasjon. Da kulverten ved Østensjøvannet ble bygget, fikk man installert et hevertsystem som ved en viss vannstand satte i gang prosessen med å slippe vann inn i kulverten. I 2015 ble denne innretningen skiftet til en automatisk styrt damluke, for på den måten å regulere vannstanden bedre.

Fra åpen til lukket bekk

Østensjøbekken gikk opprinnelig åpen hele veien fra Mølledammen til den rant ut i Alna ved Bryn jernbanestasjon. Gradvis ble bekken lukket fra ca. 1910. Tidlig på 1930-tallet var bekken helt lukket fra Mølledammen til Alna. Årsaken til at den ble lagt i rør var blant annet press fra beboere som var sterkt plaget av kloakken som rant ut i bekken. Mange nye hus ble bygget på Bryn og alle førte sin kloakk rett ut i Østensjøbekken. I tillegg var det ikke uvanlig med flom, særlig vår og høst. Dermed fløt all elendigheten ut på Østensjøveien. Under arbeidet med å fjerne den gamle kulverten i 2011 kom flere gamle kloakkledninger til syne, som i sin tid hadde direkte avløp til bekken. Om beboernes krav om lukking av bekken, se egen artikkel på side 104 etter et innlegg i Østre Aker avis fra desember 1929.

Ny kulvert

Den nye kulverten som ble lagt i 2011 har en diameter på ca. 2 meter og er på den måten forberedt for store nedbørsmengder. Den ligger delvis oppå den gamle kulverten og følger Østensjøveien rundt svingen. Østensjøveien ble lagt om i 1870-årene og fulgte bekkens slyng. Dette fordi bakken opp den gamle Østensjøveien, dagens Harry Fetts vei, var en stri kneik for hester med tunge lass. Derfor valgte kommunen omlegging etter det såkalte elve- eller bekkealternativet, dvs. at veien fulgte bekken. Veien er senere bygget opp og utbedret. Boligblokken «Bekketuset» følger da også traseen til Østensjøbekken. Omtrent under parkeringsplassen ved Bryn Senter møtes kulverten fra Mølledammen og vannet i kulverten direkte fra Østensjøvannet. Samlet går vannet derfra til Alna-elven.

Som en erstatning for tap av synlig rennende vann og en foss, er det gjennom hageanlegget til Sameiet Mølledammen anlagt en kunstig bekk som ender i et lite vannfall ut mot Harry Fetts vei

Industriens utnyttelse av Østensjøbekkens vann varte i rundt 70 år. Mølledammen og «Damhuset», Østensjøbekken og «Bekketuset», er et minne om industriens første tid på Bryn. Vannkraften og vannrettighetene var forutsetningen som bestemte hvor fabrikkene kunne plasseres. Transformasjonen fra industriområder til boligfelt har nådd Bryn flere steder, men at det var Østensjøbekken som var utgangspunktet for Sameiet Mølledammen, er lokalhistorisk tankevekkende.

Sluttnoter:

- ¹ Det følgende om Kildal og oppdeling av jordstykker fra Nordre- og Søndre Skøyen er hentet fra Høyenhallboka, kapitel skrevet av Knut Sprauten, side 9-17.
- ² Bridsel=bark
- ³ Privat dokument fra 1955, forfattet av Sigurd Brinch (f. 1873), vokst opp på «Fagertun» på Bryn.

Kilder:

- Joh. Petersens Aktieselskab 50 år 1854-1954
- Brynvellenes Fellesråd, møteprotokoll 1945 – 1972.
- En forstad vokser fram, Bryn Vel, 1951
- Bryn – Historisk utvikling, Byantikvaren, 1993
- Eduard Fett & Co, Høyenhall Fabrikker, 1871-1971.
- Høyenhallboka 1711-1989, redigert av Nils Hauglund, Tore Schou og Knut Sprauten. Høyenhall Vel 1989.
- Sothøna nr. 39, mai 2010. Fra mølledam til pryddam, Leif-Dan Birkemoe.
- Sothøna nr. 44, desember 2012. Mølledam i ny skikkelse, side 43. Leif-Dan Birkemoe.
- Sothøna nr. 46, november 2013. Fredning av Christinedal, side 16. Leif-Dan Birkemoe.
- Sothøna nr. 47, juni 2014. Historiefortellende vannfall på Bryn, side 17. Leif-Dan Birkemoe.
- Aktuell historie ved Gunnar Pedersen, Kildals vidunderlige frukthage. Nordstrands Blad. Oslo 2008.

Det kunstferdige «vannfallet» med en dam øverst og nederst som avslutter fasaden til boligene i Østensjøveien 81 A – G ved Bryn Senter, skal minne om fossen ved Mølledammen. Skulpturen «Mørkt fjell» 2011 av Kjell Nupen i nederste dam. Det var dette vannfallet som på 1850-tallet bestemte lokaliseringen av fabrikkene.
Foto: Leif-Dan Birkemoe, 01.05.2014.

Døde hunder og all slags rustent jern og gamle klær...”

Krav om lukking av Østensjøbekken på 1920-tallet

Leif-Dan Birkemoe

Dette bilde er trolig tatt tidlig på 1930-tallet. Østensjøbekken er på det strekket vi kan se her lagt i rør. Den kom ut i åpningen under veien (Gamle Østensjøvei, nå Harry Fetts vei) rett under stabbesteinen til høyre. Kilde: Østensjø lokalhistoriske bilder. Bilde-nr.: 20100106.

Østensjøbekken var frem til ca. 1910 åpen helt fra Østensjøvannet og frem til Alnaelven ved Bryn jernbanestasjon. Gradvis ble bekken lukket, både av plasshensyn, men ikke minst fordi det luktet vondt av vannet. Man brukte bekken som avfallsplass, og kloakken fra husene i nærheten ble sluppet rett ut i bekken. Slik var det med mange av bekkene i Aker. Lukking ble etter hvert et allment folkekrav.

Myndighetene vegret seg over kostnadene med lukking og utsatte saken til opinionen var på bristepunktet. Les bare her hva som stod i *Østre Aker avis – Bryn og omegns velforeningers forbund*, for 9. desember 1921.

Under arbeidet med å bygge ny kulvert dukket det opp gamle kloakkrør med direkte utløp i Østensjøbekken. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 30. juni 2011.

Det gikk et rent sjokk gjennom folket her oppe da Østensjøbekken plutselig en morgen gikk ½ meter over Østensjøveien og ødela denne et langt stykke og samtidig forårsaket andre ødeleggelser.

Årsaken var den store flom som rev med seg alt som lå i den åpne bekk så som døde hunder, allslags rustent jern (bl.a. store jernplater) og gamle klær o.s.v. som i flere år var samlet opp i bekkeleiet. Flommen førte det mot sluket hvor bekken er lagt i kloakkrør. Denne forunderlige samling fylte straks sluket og vannmassene brøt utover og langsmed Østensjøveien.

Vannet ødela noe forferdelig og vi tror katastrofen kunne vært unngått hvis bekken overensstemmende med Velforbundets henstilling hadde vært lukket, for det avfall som tettet sluket.

Myndighetene bør ta lærdom av dette og etterkomme Velforbundets henstilling om lukking som vi gjengir her:

”Til Akers Formannskap ad Østensjøbekkens lukning:

Beboerne langs Østensjøveiens nedre del (Bryn - Fettfabrikken) har nu i flere sommere fra denne kloakklignende bekk vært sterkt plaget av stanken.

De kommunale myndigheter er ganske sikkert også oppmerksom herpå. I det sentrale strøk bekken går, er det i de siste år oppført flere våningshus hvis kloakkledning munner ut i bekken og følgen er at stanken har tiltatt. Østensjøveien er undergravet så en del stabbesteiner er falt ned i bekken og ferdseleien der er ikke uten fare.

Velforbundet tillater seg derfor å henstille til det ærede formannskap og la den i 1925 påbegynte lukning av bekken fortsette opp til Fettfabrikken”.

Bryn og omegns velforeningsers forbund besto rundt 1930 av følgende velforeninger:

Alnabru Vel, Bryns Vel, Godlia Vel, Hellerud Vel, Høyenhall Vel, Høyenhall Hovedgårds Vel, Oppsal Vel, Rognerud Vel og Ryen Vel. Det var i stor grad vellene som målbar innbyggernes saker og brakte disse frem for Aker herredsstyre. For Østensjøbekkens del ble den i løpet av 1930-tallet lukket slik den er i dag - fra Mølledammen ned til Alna går den i rør.

Artikkelen stod første gang i Sothøna nr. 43 juni 2012.

Den gamle kulverten sees tydelig under Harry Fetts vei. Dette er også trolig del av den opprinnelige bekketrasé. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 4. november 2011.

Tomten til Østensjøveien 81 i forbindelse med opprensning av miljøfarlige stoffer. Asfaltermulsjon (asfalt med giftig tjære) var lekket ut av tankene på Høyenhall Fabrikker og rent ned i bakken og trolig også videre til bekken. Vannet i forkant er regnvann. Foto: Leif-Dan Birkemoe, 30. juni 2011.

Da Khrusjtsjov kom til Bøler

Av Erling Borgen, filmskaper.

Denne høsten viser NRK vår dokumentarserie om Einar Gerhardsen. Den er i fire deler. Alle delene vil ligge ute på NRKs hjemmesider etter 15. September.

I serien forteller vi den utrolige historien om hvordan en fattiggutt fra Enerhaugen i det gamle Kristiania kunne bli Norges statsminister i 17 år. Vi forteller også historien om fremveksten av det moderne Norge.

Mer enn noensinne mener jeg det er viktig å fortelle nye generasjoner hvem vi i velstands-Norge står på skuldrene til.

Serien er en blanding av det nære – og det sterkt politiske. En av de morsomste scenene i filmen handler om da Sovjetunionens mektige leder Nikita Khrusjtsjov kom på statsbesøk til Norge i 1964. Det var en gjensitt til Einars besøk i Moskva 9 år tidligere.

Khrusjtsjov kom til Norge i en sovjetisk motorkrysser som ankret opp rett nedenfor Akershus festning.

Khrusjtsjov og Gerhardsen ved ankomst Honørbrygga 30 juni 1964

Foto: NRK

Høyblokkene på Bøler 1962

Foto: Digitalarkivet NFDB-
26792-347

Khrusjtsjovs besøk i Norge var siste del av en skandinavisk turne. Både i Danmark og i Sverige hadde sovjets leder blitt provosert av skryt og propaganda om hvor fint alt var i disse to landene. Norges statsminister tok Khrusjtsjov med på besøk til de såkalte "gråbeins-blokkene" i Vika. Her bodde familiene trangt. Det var do nede i gården, overfylte søppelkasser og høye gjerder som stengte solen ute.

Einars sønn, Rune, forteller det som skjedde:

"Far viste til Khrusjtsjovs den triste virkeligheten. Han sa: Se på dette her, sånn har vi fortsatt en god del av. Også svarer Khrusjtsjov: Vi har bare sånn vi, sier Khrusjtsjov. Og som jo er en gnistrende illustrasjon av at det kanskje ikke er så dumt å være litt ydmyk og ikke skryte av seg selv, men heller vise hvordan det er og skape tillit."

Men Einar ønsket også å vise frem noe av det han og hans regjering var stolte av. Han ønsket å vise hvordan boligutviklingen var i hovedstaden. Hele følget dro opp til Bøler og stoppet opp foran de tre høyblokkene der. Einar spurte om Khrusjtsjov ønsket å se en leilighet.

Rune forteller:

"Hvilken leilighet vil du se da? spurte den norske statsministeren. Så peker Khrusjtsjovs opp på B oppgangen i 7 etasje. Også går de opp der. Far og Khrusjtsjov står utenfor i 7 etasje og ringer på og ut kommer en husmor anno 1964 med sånn papiljotter og sjifongskjerf over håret med sånn morgenkjole med søte blomster på. og

1959: Werna og Einar Gerhardsen med Rune på kjøkkenet i leiligheten på Tøyen.

Foto: Aage Storløkken

sånne veronika-tøfler, med pomponger. Der står hun, og far presenterer seg da. Jeg heter Einar Gerhardsen. Jeg har med meg Khrusjtsjov her. Kunne vi få se litt på leiligheten din. Og hun blir jo helt satt ut og holder på å daue.”

Jeg synes historien er utrolig morsom. Den satte til og med Bøler på det politiske verdenskartet.

Men Einar Gerhardsen ga seg ikke med dette. Etter Bøler-besøket inviterte sine sovjetiske gjester Nikita og Nina hjem til sin egen leilighet på Tøyen.

Rune forteller:

”Han puster veldig tungt allerede i 2.etasje, men kommer seg opp. Og så kommer han inn... går inn i en entre og så slår han ut med armene og sier “jaja her er det ikke så verst, men hvor er det du egentlig bor”. Og det illustrerer jo at han ikke trodde noe på at en statsminister i et rikt land bodde i 4.etasje i en blokk på Østkanten. ”

Hvem var Rolf Holth? (1922-2014)

Roger Pihl

Da jeg en vårdag i 2006 leste at Rolf Holth hadde skrevet en bok som het «Fra gasbind til stengun» om Milorgtropp 300/13132 ble jeg nysgjerrig. Jeg er vokst opp på Oppsal, et steinkast unna der én av de falne i troppen vokste opp, Adolf Bogstad. Og som oppsalspeider i 14 år har jeg ikke tall på hvor mange ganger jeg har vært innom milorgstøtten på Sarabråten. Følgelig var jeg nødt til å gjøre et forsøk på å få tak i boka, vel vitende om at den ble utgitt så tidlig som i 1947. Men, det er jo det vi har antikvarier til, ikke sant? Jeg kastet meg ivrig ut i en jakt blant byens bruktbokhandlere uten å finne sporstoffer av boka. Men, heldigvis har vi internett også, og på et antikvariat i New York fant jeg den, av alle steder. Hvordan boken hadde kommet seg over havet kan vi spekulere i, men for 250 kroner kom den tilbake til hjemlandet. Godt pakket inn i bobleplast.

Det første jeg måtte gjøre, var å få boken signert, og Rolf hadde ikke det minste imot å utføre oppdraget. Ja, jeg fikk en lang prat, en kopp kaffe med tilhørende småkaker på kjøpet hjemme hos ham i Promenaden. Jeg tror rett og slett han ble glad for å se boken, 59 år etter at den forlot trykkeriet. Og ikke minst var han litt overrasket over at boken fortsatt var i omløp.

Men hvem var egentlig Rolf Holth?

Bryn vels 100-års jubileumsbok har en presentasjon av Brynungdommen og Milorg, men selv om boktittelen til Rolf Holth virker begivenhetsrik, var virkeligheten litt mindre dramatisk. «Det er viktig å huske at alt skjedde svært gradvis,» sier Rolf Holth i artikkelen, «Vårt ønske var opprinnelig bare å opprette og bemanne en førstehjelpsstasjon. Det at vi til slutt ble bevæpnet med maskinpistoler, var en naturlig følge av det som skjedde rundt oss. Vi var unge og fulle av overskudd og livslyst og ønsket primært å hjelpe til der behovet var størst.» Men tross alt, krigen utgjorde bare fem år av hans nittitoårige liv, og dette er et forsøk på å fortelle litt om de øvrige åttisju.

Moren til Rolf, Dagmar, giftet seg tidlig med Paul og sammen bygget de seg et hus i Promenaden. Deres første barn var en gutt som døde bare noen måneder gammel fikk navnet Rolf, så da «vår» Rolf ble født var det kanskje naturlig å gi ham samme navn. I hvert fall nesten, for han fikk også mellomnavnet Samuel.

Dagmar og Paul var pinsevenner og pinsevenner var ikke noe Pauls svigermor var særlig begeistret for. Bryn var riktignok et religiøst område, men folk sto i helst statskirken eller Indremisjonen, så både pinsevenner eller katolikker ble uglesett. Med tiden skjønnte naboene at Dagmar og Paul var hyggelige folk til tross for at de var pinsevenner. Smått om senn ble de godtatt. Paul jobbet i et forlag eiet av pinsevevnerne, så inntektene var ikke all verden, likevel fikk de bygget seg et hus i Promenaden der Rolf vokste opp sammen med sine to yngre søstre.

Alle ungene ble satt tydelige krav til, både med bidrag i husarbeidet. Paul døde da han var bare litt over femti år gammel, mens Dagmar ble godt over nitti år.

Dagmar ærgjerrig, hadde en vilje av stål og sto på sent og sto på sent og tidlig for å gi barna en god utdanning. I tillegg til utdannelsen var speiderbevegelsen viktig og Rolf begynte i speideren så snart han var gammel nok. Her ble han flasket opp med friluftsliv, hvilket var den delen av speidingen som tiltalte Rolf aller mest. Han forble en ivrig friluftsmann og overnattet ute i telt til han var godt over åtti år. Og helst sammen med hunden. Oppveksten og speidertiden lærte ham en streng nøkternhet, Norge var et fattig land og kampen for å få endene til å møtes satte varige spor. Fiske og bærplukking var ikke bare hyggelig, det var også et høyst nødvendig tilskudd til husholdningen.

Politi, speider, fotograf og familiefar

Rolf ble tidlig ivrig opptatt av å fotografere, og fotograferte i det som het 35 mm halvformat selv om større rullefilm var langt vanligere på den tiden. Da fikk han dobbelt så mange bilder ut én og samme filmkassett, hvilket kunne være et uttrykk for nøkternheten som preget ham, eller rett og slett at han likte det odde formatet. Det var lett å bære med seg. Han fotograferte helst dias, men tok også svart/hvitt-bilder som han fremkalte i mørkerommet i kjelleren. På fødselsdagen hans 19. november hvert år hadde han lysbildefremvisning, der alle fikk ta del i året som hadde gått siden forrige lysbildefremvisning. Han hadde kameraet med seg støtt og stadig og fotograferte det aller meste, særlig motiver fra eller med tilknytning til Østmarka. Nettopp denne fotoiveren har bidratt til en betydelig dokumentasjon av stort og smått fra brynområdet,

ikke minst fra okkupasjonstiden. Mange av bildene er blitt tilgjengeliggjort i Østensjø lokalhistoriske bilder.

I Norge startet speiderarbeidet allerede i 1909, bare to år etter at Robert Baden-Powell hadde grunnlagt bevegelsen i Storbritannia i 1907. Norges Speidergutt-Forbund ble stiftet i 1911. Under andre verdenskrig ble de eksisterende speiderorganisasjonene lokalt og nasjonalt tvangsoppløst av de norske NS-myndighetene høsten 1941, deres eiendeler ble konfiskert og medlemmene ble pålagt å innlevere sine uniformer og distinksjoner.

Ved krigsutbruddet var det mange som så for seg at Norge kunne komme til å bli en arena for omfattende stridigheter. En åpenbar mulighet var et massivt angrep fra England som ville føre til et høyt antall sårede og et stort behov for førstehjelp. På Bryn fantes det en velfungerende speidertropp. Speidervirksomheten her ble opprettet i 1926, ble godt utviklet i 1930-årene og hadde i 1940 blant annet to seniorpatruljer. I april og mai 1940 tok speidergruppen ansvaret for å etablere en kombinert førstehjelpsstasjon og brannobservasjonspost på Nordre Skøyen hovedgård. Rolf så på dette som en naturlig fortsettelse av speiderarbeidet, hvor de fikk muligheten til å omsette i praksis den kunnskapen de hadde skaffet seg. Sanitetsstasjonen ble etablert i forståelse med okkupasjonsmakten, men etter hvert ble det tydelig at en alliert invasjon ikke kom, stasjonen ble nedlagt og speidergruppen dannet etter hvert det som ble milorggruppe 13132. Fortellingen fortelles altså i Rolfs bok «Fra gasbind til stengun» og som kan lånes på Deichman eller leses på Nasjonalbibliotekets nettside nb.no. Dessuten finnes den på enkelte antikvarier for rundt 500 kroner.

Milorgungdommene fra Bryn fortsatte å møtes etter krigen, og kameratskapet ble vedlikeholdt gjennom milorgforeningene. Rolf sa selv at «Alle var vi glade for at krigen var over, vi gledet oss til hurtigst mulig å komme over i en sivil jobb.»

Rolf ville hjelpe andre samtidig som han skulle komme seg opp og fram, skaffe seg en utdanning og få seg god og trygg jobb. Han var alltid tjenestevillig og bidro der han kunne. Rolf utdannet seg til politi og etter hvert tok han også juridisk embetseksamen. Han giftet seg tidlig med den fem år eldre Ellen som var utdannet sykepleier. Faren til Ellen var kirketjener i Østre Aker kirke og var aktiv i motstandsbevegelsen, han også.

Rolf og Ellen bodde hos hennes foreldre i Drengestua på prestegården, det vesle huset som ligger mellom presteboligen og låven. De hadde ikke store leiligheten, bare ett rom, og her fikk de datteren Ranveig. De to andre barna, Gunnar og Kari, ble født etter at Rolf og Ellen hadde bygget huset i Promenaden.

Rolf hadde masse energi og jobbet iherdig for Breidablikk i alle år. Brynspeiderne tilhørte opprinnelig Norges Speidergutt Forbund, men gikk over til KFUM som bygget Breidablikk. Han gjorde en formidabel innsats for jentespeiderne og bygget om mer eller mindre alene, speiderhytta på Rausjø. Han måtte fløte plankene over vannet og bære dem opp til hytta, for det verken fantes eller finnes vei. Så lenge han var i stand til å gå stien bort til hytta, drev han med vedlikehold i tillegg til å være ansvarlig for regnskapet til Breidablikk. Nøysomheten som han hadde vokst opp med fulgte ham hele livet, han forsøkte gjerne å få ting gratis og prutet alltid, noe som ofte kom brynspeiderne til gode.

Da Rolf ble ansatt i Politiet fikk han politihund. Den første av dem fikk navnet Tom. Rolf var svært dyrekjær og kunne ikke se for seg et liv uten hund, en begeistring Ellen ikke delte i samme grad. Det ble uansett hunder mer eller mindre sammenhengende i alle år, og helst schæfere. En schæfer var dessuten en god barnevakt, for ingen tok sjansen til å gå bort til en ukjent schæfer. Rolf hadde hund helt til han fikk slag for annen gang, og da han måtte gi den fra seg, mistet livet mye av innholdet.

Alle feriene ble brukt til camping og ungene ble trukket med. Hver morgen skulle det morgenbades, uansett hvor kaldt eller vått det måtte være. Rolf var oppdratt til å være tøff, moren hans seig og taklet det meste. I en alder av 94 år ville hun operere hoften, men legene mente hun var for gammel og ville ikke ta sjansen. Hun svarte dem at det spilte ingen rolle om hun døde under operasjonen, for hun ønsket ikke å leve videre med hoftesmertene. Opera-

sjonen gikk bra. Og slik Rolf hadde blitt oppdratt, oppdro han sine unger, han var like tøff mot dem som han var mot seg selv.

Rolf og Ellen bygget etter hvert sitt eget hus på tomten i Promenaden og delte det med Ellens foreldre, som bodde i annen etasje. I tillegg leide de ut ett rom i første etasje, så det var ikke rare plassen tilbake, målt etter dagens standard. Men det forteller sitt om den tidens nøkternhet.

Rolf kjørte bil og den første bilen hans hadde åpent svigermorsete. Han var interessert i biler slik de fleste menn var, de snakket bil og de skrudde bil. Han importerte selv en stor og tung bil fra Japan, en Nippon stasjonsvogn. Nippon het opprinnelig Tokyu Kurogane og var en av de første bilprodusentene i Japan som i 1962 ble fusjonert med Nissan. Det var få om noen andre med tilsvarende bil som Rolf, så kanskje han var den første Nissaneieren i Norge? Han kjøpte alltid litt ukurante biler, for da fikk han alltid en god pris. Morris Marina, for eksempel.

Hadde en også knøttliten båt på 10-12 fot som han bygget selv. Fremdriften ble besørget av en 3 hesters Johnson påhengsmotor.

Etter hvert ble han underdirektør i Statens vegdirektorat og deretter eiendomsdirektør i Statens eiendomsdirektorat, stillinger som absolutt ga ham salt til maten uten at han av den grunn ga slipp på nøkternheten. I kraft av sin stilling hadde han mange møter med Olav Thon, og på det nivået var det helt vanlig med lunsjmøter på kafé eller restaurant. Så ikke da Rolf en gang skulle ha møte med Olav Thon på sitt eget kontor, da kom Thon til dekket bord med hjemmebakket brød, geitost og hjemmelaget bringebærsyltetøy. Det likte Olav Thon godt, det enkle var akkurat i hans ånd, selv om Staten nok hadde betalt for en lunsj ute.

Han reiste mye i jobben i tillegg til at han hjalp venner, naboer og andre som hadde behov for det, og deltok mye i frivillig arbeid. Familien kunne nok sett mer til ham, og når det kom til husarbeid hadde Rolf valgt å vaske opp for hånd som sin oppgave. Oppvaskmaskin kjøpte han aldri.

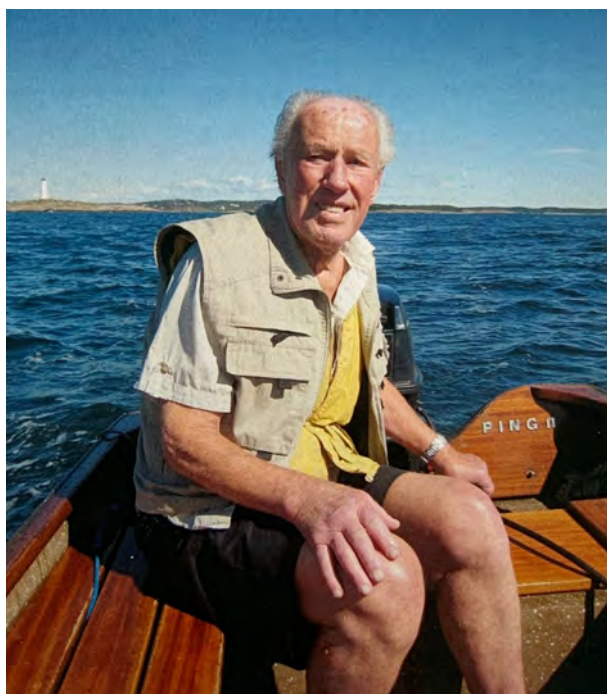
En av Rolfs større oppgaver var å finne ut hva som skulle skje med Hoveleiren. I 1941 ble Hove ekspropriert av den tyske okkupasjonsmakten. Stedet hadde da hovedsakelig vært brukt til dyrking av blant annet poteter siden 1700-tallet. Militærleiren ble anlagt av tyskerne i 1941 med både betalt og tvungen arbeidskraft. Leiren var i begynnelsen rekruttskole for luftvernartilleri. I 1944 ble 14. avdeling av Luftnachrichtenregimentet overført til Hove leir. Styrken utgjorde en viktig del av luftvarslingssystemet langs Atlanterhavsvollen. Etter krigen ble leiren

overtatt av det norske forsvaret. Luftforsvarets rekruttskole for luftvernartilleriet hold til her frem til 1964. Etter at forsvaret hadde forlatt leiren, fungerte den som sommerleir for ulike interesseorganisasjoner. I 1967 blant annet som politisk sommerleir for Sosialistisk Ungdomsfylking (SUF) og AKP (m-l).

Rolf var ikke bare god til å prute, han var ganske tøff i forhandlinger og ga seg sjelden eller aldri. Han var flink til å formulere seg skriftlig, men han var også stam uten at det affiserte ham det minste. Det å stamme var nok egentlig en fordel i forhandlinger, fordi motparten fikk en tendens til å undervurdere ham av den grunn. Det var nok mange som fikk seg en overraskelse over at det overtaket de trodde de hadde, var en illusjon.

Familien tilbrakte mange sommerferiene på Hove, en fin kombinasjon med å utvikle området til allmenheten.

1. juni 1991 ble Rolf Holth tildelt Kongens Fortjenstmedalje i gull.

Kilder:

- Ranveig Holth
- Marit Walløe
- Bjørn Lilleng
- «Bryn vel 100 år» av Bjørn Lilleng, Inger-Björg Stenvik, Knut Strøm og Roger Pihl.

Bilder:

- Private